

TURAN
UNIVERSITY

**Ministry of Science and Higher Education
of the Republic of Kazakhstan**

EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Scientific journal

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЗАҢ ЖУРНАЛЫ

Ғылыми журнал

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Научный журнал

**No. 2(7)
2024
Almaty**

Certificate KZ81VPY00058517 dated 07.11.2022
Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information

Owner: Establishment
Turan University

Released in December 2022.
once in quarter

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

Akimzhanov Talgat Kurmanovich – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 4)

Responsible Editor

Aldabergenova Nonna Aldabergenovna – PhD in Law, Associate Professor, Turan University (H-index 1)

Editor

Zhappar Karlygash Zinilabidinovna – c.ph.s., PhD, Associate Professor, Turan University

Website Editor

Skuratova Irina Mihajlovna

Members of the editorial board

- 1 Edward Yukhnevich – Doctor of Law, Professor, University of Gdansk, Poland (H-index 2)
- 2 Bukalerovalyudmila Alexandrovna – Doctor of Law, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russian Federation (H-index 3)
- 3 Zhanuzakova Leila Telmanovna – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 1)
- 4 Suleymanov Akif Firudinovich – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 3)
- 5 Alayeva Gulnaz Tursunovna – Candidate of Law, Professor, University Turan (H-index 1)
- 6 Koshkinbayeva Aliya Serzhanovna – PhD, Associate Professor, Turan University (H-index 2)
- 7 Kasymbek Aliya Orynbasarkyzy – PhD, Associate Professor, Turan University (H-index 3)
- 8 Karagusov Farkhad Sergeevich – Doctor of Law, Professor, Caspian University (H-index 3)
- 9 Baymakhanova Dina Muratovna – Doctor of Law, Professor, KazNU named after al-Farabi (H-index 3)
- 10 Bizhanova Aigul Rabkhanovna – Doctor of Law, Associate Professor, KazNPU named after Abaya (H-index 3)
- 11 Khanov Talgat Akhmatzиеvich – Doctor of Law, Professor, Research Institute of Economic and Legal Research at Kazpotreboysuz University (H-index 5)
- 12 Dilbarkhanova Zhanat Rahimzhanovna – Doctor of Law, Professor, M. Yesbulatov Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan (H-index 2)
- 13 Akimbekova Saida Aminovna – Doctor of Law, Professor, Caspian University (H-index 5)
- 14 Lapshin Valery Fedorovich – Doctor of Law, Professor, Yugorsky State University, Russian Federation (H-index 2)
- 15 Seliverstov Vyacheslav Ivanovich – Doctor of Law, Professor, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation (H-index 3)

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2024

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министірлігі
Ақпарат комитетінің
07.11.2022 ж. KZ81VPY00058517 кәуәлігі

Меншіктенуші: «Тұран»
Университеті» мекемесі

2022 ж. Желтоқсаннан бастап
тоқсанына бір рет шығады

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Акимжанов Талгат Курманович – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 4)

Жауапты редактор

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті
(H-index 1)

Редактор

Жаппар Карлығаш Зинилабидиновна – ф.ғ.к., PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті

Сайт редакторы

Скуратова Ирина Михайловна

Редакциялық алқа мүшелері

- 1 Юхневич Эдвард – з.ғ.д., профессор, Гданьск университеті, Польша (H-index 2)
- 2 Букалерева Людмила Александровна – з.ғ.д., профессор, Ресей халықтар достығы университеті, РФ (H-index 3)
- 3 Жанузакова Лейла Тельмановна – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)
- 4 Сулейманов Акиф Фирудинович – з.ғ. д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 3)
- 5 Алаева Гульназ Турсуновна – з.ғ.к., профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)
- 6 Кошкинбаева Алия Сержановна – PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 2)
- 7 Қасымбек Әлия Орынбасарқызы – PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 3)
- 8 Карагузов Фархад Сергеевич – з.ғ.д., профессор, Caspian University (H-index 3)
- 9 Баймаханова Дина Муратовна – з.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (H-index 3)
- 10 Бижанова Айгуль Рабхановна – з.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ (H-index 3)
- 11 Ханов Талгат Ахматзиевич – з.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы университеті экономикалық және құқықтық зерттеулер ҒЗИ директоры (H-index 5)
- 12 Дильбарханова Жанат Рахимжановна – з.ғ.д., профессор, М. Есболатов атындағы ҚР ПМ Академиясы (H-index 2)
- 13 Акимбекова Саида Аминовна – з.ғ.д., профессор, Caspian University (H-index 5)
- 14 Лапшин Валерий Федорович – з.ғ.д., профессор, Югор мемлекеттік университеті, РФ (H-index 2)
- 15 Селиверстов Вячеслав Иванович – з.ғ.д., профессор, М.В. Ломоносов атындағы ММУ, РФ (H-index 3)

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға
және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

© «Тұран» университеті, 2024

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с декабря 2022 г.
один раз в квартал

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Акимжанов Талгат Курманович – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 4)

Ответственный редактор

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – к.ю.н., ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 1)

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – к.ф.н., PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран»

Редактор сайта

Скуратова Ирина Михайловна

Члены редакционной коллегии

- 1 Юхневич Эдвард – д.ю.н., профессор, Гданьский университет, Польша (H-index 2)
- 2 Букалерева Людмила Александровна – д.ю.н., профессор, Российский университет дружбы народов, РФ (H-index 3)
- 3 Жанузакова Лейла Тельмановна – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 1)
- 4 Сулейманов Акиф Фирудинович – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 3)
- 5 Алаева Гульназ Турсуновна – к.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 1)
- 6 Кошкинбаева Алия Сержановна – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 2)
- 7 Қасымбек Алия Орынбасарқызы – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 3)
- 8 Карагусов Фархад Сергеевич – д.ю.н., профессор, Caspian University (H-index 3)
- 9 Баймаханова Дина Муратовна – д.ю.н., профессор, КазНУ им. аль-Фараби (H-index 3)
- 10 Бижанова Айгуль Рабхановна – д.ю.н., ассоциированный профессор, КазНПУ им. Абая (H-index 3)
- 11 Ханов Талгат Ахматзиевич – д.ю.н., профессор, НИИ экономических и правовых исследований университета Казпотребсоюз (H-index 5)
- 12 Дильбарханова Жанат Рахимжановна – д.ю.н., профессор, Академия МВД РК имени М. Есбулатова (H-index 2)
- 13 Акимбекова Саида Аминовна – д.ю.н., профессор, Caspian University (H-index 5)
- 14 Лапшин Валерий Федорович – д.ю.н., профессор, Югорский государственный университет, РФ (H-index 2)
- 15 Селиверстов Вячеслав Иванович – д.ю.н., профессор, МГУ им. М.В. Ломоносова, РФ (H-index 3)

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

IN THE ISSUE

1 STATE LAW AND MANAGEMENT

Bakirov D., Myrzataev N., Gorylev A.I.

Interaction of legal mentality, legal consciousness,
legal culture and legal education.....7

Kalshabaeva M.Zh., Sartaev S.A.

Legal nature and features of the concept of legal conflict14

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

Varenikova S.P., Karymsakova R.D.

Problematic issues of appointment and production forensic
psychological and philological examination.....24

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS

Shidemov A.G.

The system of differentiation of punishment and assessment
of the severity of the crime as the basis for the functioning
of the institution of sentencing.....30

Ushurov K.T.

The main methods of deception and abuse
of trust in the field of consumer lending40

Bakyt S.B., Alayeva G.T.

Evaluation of the admissibility and reliability
of an expert opinion in criminal proceedings48

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW

Lyutsik V.V., Sokolskaya L.V., Suleymanov A.F.

On the issue of combating children trafficking in the republic
of Kazakhstan and foreign countries.....54

Shnarbayev B.K.

Experience of probation in far and near abroad countries63

НӨМІРДЕ. В НОМЕРЕ

1 МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

Bakirov D., Myrzataev N., Gorylev A.I.

Interaction of legal mentality, legal consciousness,
legal culture and legal education.....7

Калшабаева М.Ж., Сартаев С.А.

Құқықтық конфликт түсінігінің табиғаты мен ерекшеліктері.....14

2 АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

Вареникова С.П., Карымсакова Р.Д.

Проблемные вопросы назначения и производства
судебной психолого-филологической экспертизы.....24

3 ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Шидемов А.Г.

Жазаны саралау жүйесі және қылмыстың ауырлығын
бағалау жаза тағайындау институтының жұмыс істеуінің негізі ретінде.....30

Ушуров К.М.

Тұтынушылық несиелеу саласындағы алдау
мен сенімге қиянат жасаудың негізгі тәсілдері.....40

Бакыт С.Б., Алаева Г.Т.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде сараптама қорытындысының дәлел
ретінде жарамдылығы мен шынайылығы48

4 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Lyutsik V.V., Sokolskaya L.V., Suleymanov A.F.

On the issue of combating children trafficking in the republic
of Kazakhstan and foreign countries.....54

Shnarbayev B.K.

Experience of probation in far and near abroad countries63

1 STATE LAW AND MANAGEMENT
МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

IRSTI 10.31.35
UDC 340.114.5
JEL K10

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-7-13>

BAKIROV D.,^{*1}

doctoral student.

*e-mail: d.bakirov@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3836-1998

MYRZATAEV N.,²

PhD, associate professor.

e-mail: muxametnur@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-5397-0332

GORYLEV A.I.,³

c.l.s., associate professor.

e-mail: gorylev@unn.ru

ORCID ID: 56644781200

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

³Lobachevsky National Research University,

Nizhny Novgorod, Russia

**INTERACTION OF LEGAL MENTALITY, LEGAL CONSCIOUSNESS,
LEGAL CULTURE AND LEGAL EDUCATION**

Abstract

The effectiveness and stability of the legal system are closely related to the harmonious functioning of all its elements. The article is devoted to the study of legal mentality, legal culture, legal consciousness and the importance of legal education in Kazakhstan society. The low level of legal culture and legal consciousness of citizens leads to a weakening of the legal culture of society as a whole and the instability of the legal system. The article deals with the issues of legal culture, legal consciousness and legal mentality, the concept of legal education, their mutual influence, and important elements. The necessity to study the interaction of these legal phenomena contributes to raising the level of legal consciousness and legal culture in Kazakhstani society to a new level. Issues of legal consciousness, legal culture and legal mentality should be considered comprehensively, taking into account the mental characteristics of citizens in society, their common system of values. This is one of the important areas of domestic legal science. The result of the study is an analysis of the current state of the national legal system, the development of legal culture, legal consciousness and legal mentality from today's point of view, the development of directions and activities for their in-depth understanding.

Key words: Kazakhstan society, legal culture, legal consciousness, legal mentality, legal education.

Introduction

The ongoing reforms in Kazakhstan in the political, economic, social and legal spheres require strict adherence to democratic and legal principles, and further improvement of the organization of the activities by law enforcement agencies. Today, Kazakhstan's state and society are undergoing a

stage of transformation. Raising the level of legal awareness and legal culture in society is one of the main important tasks of the state and society. Only a citizen with a high sense of legal awareness and deep spiritual knowledge will have the appropriate legal knowledge with the will to fight for his rights. Accordingly, the legal system aimed at meeting the needs and interests of such citizens will be effectively and continuously improved.

Legal consciousness at all times plays an important function for any state structure and society. Looking at the level of legal consciousness, one can make an opinion about the legal situation in the state as a whole. The legal consciousness of citizens affects the effectiveness of the implementation of legal norms. At the same time, in the course of conducting an appropriate legal policy, the mental characteristics, values and worldview of citizens living in this state, of society as a whole, will also be a decisive factor. That is, the ultimate layer of the mental state of human consciousness, the mentality as a whole, largely determines how high the quality of a person's legal consciousness is.

In Kazakhstan's legal Science, the problem of legal mentality has not been studied in depth. The problem of increasing the effectiveness of ongoing state reforms and adopted laws causes the need for a broad study of the legal mentality of society and citizens. The study of the legal mentality and the development of universal strategies and methods for its formation, in our opinion, will contribute to ensuring the stable functioning of the legal system, taking into account the values and culture of multinational Kazakhstani society.

In the new history of Kazakhstan, that is, during the thirty-year period of independence, the foundation of the country's legal system was laid, the regulatory framework was formed. In particular, the structural base of legal culture and legal consciousness has been developed and fundamental theoretical legal research has been carried out. However, the qualitative development of legal consciousness, legal culture should be carried out continuously, steadily. In no case should the state let this issue go into its own stream.

In order to increase the legal culture of citizens in the context of the formation of a rule of law in a state, it is important, first of all, to analyze historical experience in the legal regulation of this issue, to study social methods, public sentiment, the legal mentality that underlies the national attitude to law and, as a result, determines legal behavior.

In domestic legal science and practice, the term and concept of legal mentality are new. The study of this phenomenon creates opportunities for a deep understanding of the features of the formation and functioning of legal culture and legal consciousness in the existing legal reality in Kazakhstan society, thereby increasing their level, developing new positions and ideas for raising the attitude of citizens to common law to a new mental level.

The study of the role, function and general significance of legal education as an important tool in improving the legal mentality is of great theoretical and practical importance. Interestingly, translating the term “qūqyqtyq tārbiēu” (upbringing) from Kazakh into English means “legal education”. From this point of view, we believe that legal education should be considered as the most important legal tool for improving the understanding and mentality of society as a whole about law.

The changes taking place in the public and legal consciousness of the country are signs of the formation of a new type of modern mentality in the Kazakh legal space. All this, of course, indicates the need for a review of legal culture and legal consciousness, its formation through the prism of the legal mentality.

Materials and methods

When developing a research topic, both general and specific methods of science are used. In particular, these include the method of transition from abstract to concrete, the dialectical method of cognition of social and legal phenomena and processes, as well as formal-logical, comparative-legal, system (including the study of documents, content analysis) methods.

Literature review

At all times, the problem of legal education has not lost its relevance. Scientific research related to legal education is reflected in the works of such domestic and foreign researchers as M.B. Smolensky, L.N. Pushkarev, G.K. Mukasheva, V.V. Golovchenko, A.S. Satkenov.

Main provisions

The legal mentality reflects the attitude of a person or society to legal reality and implies the appropriate methods of perception, assessment, understanding of this legal reality and experience. The formation of personality and the legal mentality of society is influenced by various social norms in society, the principles governing the behavior of people, the content of laws. Legal culture and the level of legal consciousness, respectively, to a certain extent affect and depend on the legal mentality in society. Therefore, the formation and development of legal culture and legal consciousness is impossible without a qualitative modernization of the mentality, the level of mentality of carriers of rights.

In this regard, the systemically effective formation of legal consciousness and legal culture, taking into account the peculiarities of the legal mentality of society and people, is to raise and ensure their level. This, in turn, requires the existence of a system of measures aimed at the formation of legal awareness and legal culture in society, political and legal ideas, legal behavior, in other words, a comprehensive system of legal education, in modern terms of effective legal education. Legal education should be aimed at the formation and development of legal consciousness and legal culture of the individual, ensuring the rule of law, proper behavior corresponding to legal values.

Results and discussion

The legal mentality reflects the stable worldview of social groups, classes, nationality, personality in relation to the functioning of the state and law, legal and political realities in the life of society. It is a system of worldviews of assessment and impact on objects of stable special historically formed state legal reality, which is most characteristic of a particular social or national-ethnic sociality. The legal mentality is a deep reflection, a lower stage of the legal reality that exists among other legal phenomena of the spiritual life of society.

The most important structure in assessing the state of law in society is the legal system of the state. Any legal act must correspond to the ideas of justice, equality, freedom that dominate the legal, that is, the mental consciousness of society. At the same time, without the development of appropriate legal views and legal affirmations, without qualitatively mastered legal knowledge, the formation of developed forms of relevant legal relations is impossible.

In turn, legal mentality legal consciousness are continuously closely related. Legal consciousness, being an important component of the general consciousness, reflects the understanding of legal phenomena and processes. Legal consciousness reflects a person's tendency to recognize and obey legal norms, to understand and evaluate the place and significance of law in society. Therefore, it is a set of views and feelings of a person about the existing law, the ability to judge them accordingly. The formation of legal consciousness in an organic connection with the principles of morality, the good consciousness of all citizens is a continuous process of raising the legal culture of society and the individual.

The formation of legal consciousness with a legal mentality begins with the assimilation of moral values, norms in the Family, School, spiritual relationships. Legal education has a special function in this process. Legal education is not limited to legal education, the formation of a positive attitude towards law, it is reflected in the legal activity of the individual, his legal culture. The legal culture of an individual is expressed in his mastery of the basics of legal knowledge, respect for the law, conscious observance of the rule of law, understanding of legal responsibility, intolerance to offenses. The awareness of citizens of their rights and freedoms, as well as their obligations to the state and society, is an important indicator of legal awareness [1, pp. 272–274].

Legal consciousness is the main initiator of the need to adopt for the common good those legal norms that correspond to the interests of a person, citizen, society, satisfy their interests. Legal culture implies knowledge, full understanding of the norms of law, serving, guided by them in their activities. Legal culture develops in conditions of close connection with and dependence on legal consciousness.

In the formation of legal consciousness, legal culture and the legal mentality as a whole, legal education is a decisive factor. It reflects the effectiveness of the activities of state bodies and public organizations in the formation of legal consciousness and legal culture. In our opinion, in increasing the level of legal awareness and legal culture, the state should pay special attention to the most legal

education. Only comprehensive and continuous activities on the part of the state and society allow us to raise and develop the degree of legal consciousness and legal culture.

Legal education is a comprehensive systematic activity aimed at the formation of legal values in society and people. Legal education is an important component of the system of General Civil Education. It is defined as the most important tool for the development of the values of society, which is carried out through the purposeful development of a person, the acquisition of knowledge. Legal education requires from the state the application of comprehensive programs and an effective system demanding the efficient implementation of the functions of society, education, parents, state bodies, etc.

The importance of legal education for the state and society has always been the focus of attention of well-known thinkers and scientists. The first ideas and research in this direction were developed by Aristotle, Plato, T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau, K. Helvetius, A. Distverg, G. Kershentsteiner, N.M. Karamzin and many others [2, pp. 16–27].

Legal education is also an important tool for improving the legal mentality, because the ultimate goal of legal education is the development of legal culture and legal consciousness of society and an individual, thereby forming their positive social attitude to law. Legal mentality determines the internal spiritual content of legal education. In other words, legal education affects the legal mentality of society and a person and qualitatively updates it, which is carried out by ensuring the formation of legal consciousness and legal culture.

Legal values are formed through the consistent implementation of an appropriate legal policy that is comprehensively covered and designed for a long period of time. It should include national measures to systematize legislation, create an accessible system for searching for legal information, and organize legal education for the population.

The concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for 2030 emphasizes the need to continue systematic work on legal propaganda and legal education in order to increase the legal literacy of citizens, the formation of legal socially active behavior in accordance with the fundamental values enshrined in the Constitution [3]. However, the concept does not reveal the process of formation of a comprehensive system of legal education, the subjects and mechanisms of its conduct. In this context, we believe that the concept should fully cover the activities that must be carried out by the state and society on legal education.

If we consider legal education as the most important component of general moral education, then it is logical that it is carried out from childhood, when a future person's views and positions on life, the foundations of his or her future behavior in society begin to form. Timely legal education allows us to form a citizen with a high legal culture, who respects laws and moral principles. In kindergarten, school and family, the child begins to learn morality, ethics, legal behavior, legal principles, these qualities have a huge impact on the formation of legal behavior and legal image of the future citizen.

In this regard, in the program of education and training in kindergarten, moral and legal education requires special attention. The purpose of this upbringing is the child's understanding and assimilation of the basis of moral and legal qualities, his initial legal ideas and principles, the formation of behavioral principles, legal education of parents.

Taking into account the age and mental characteristics of children, a system of modern means and methods of legal education should be developed that will allow them to realize themselves in society. For example, in kindergarten, clear and easily digestible curricula for children should be introduced that teach the right as a value and provide primary legal education. Most importantly, legal education should always be based on ethical and moral standards and principles. The content of legal education is the assimilation of legal norms, legal values and principles.

At the same time, it is important to ensure the connection and continuity of the legal knowledge formation and legal education (upbringing) in Pre-school, Secondary education and Higher educational institutions. In the formation of a system of legal education, the volume, content and practical orientation of legal knowledge in educational institutions as a whole should be logically combined and be more understandable to the child and youth. However, the analysis of the current legislation and programs shows the lack of a single system of academic legal education and moral legal education (upbringing). In this regard, the state should pay special attention to this issue.

The main task of moral legal education is to convey personal values and ideas to a person's mind, to turn them into the norm of his/her daily behavior. In most cases, low self-awareness, misunderstanding of what material and spiritual goods are, cause antisocial misdeeds. For this reason, the basis of legal

education is rooted in the family. Numerous studies show that the social status of the family, the psychological state in it, becomes the reason for the child's psyche, rejection of the norms of ethics, morality and law, and non-compliance with discipline [4].

Legal education is based on the conscious perception by people of legal knowledge, views, and ideas. They will be aimed at preventing the collapse of individual legal consciousness and eliminating the causes and conditions that cause it. They should be applied in parallel with the system of socio-economic, socio-political, legal, organizational and other measures carried out by the state and society in order to increase the level of legal awareness [5, p. 26].

With the beginning of the school stage of legal education, the deepening and systematization of understanding of the rules of human behavior in society requires the improvement of elementary legal knowledge and skills. It should be based on various forms of moral and legal education appropriate for Primary School, taking into account the age characteristics of schoolchildren, the peculiarities of legal regulation of public relations, rights and obligations, and the logic of understanding the responsibility of the individual.

Training in general secondary and high school education are characterized by a qualitatively new level, they possess systematic features of mastering legal knowledge, understanding the rules of human behavior in society, and the role of legal literacy. This is ensured primarily by studying the optional course "Fundamentals of law". The course covers the Constitution of the Republic of Kazakhstan, constitutional rights and obligations of citizens, legal responsibility, the system of state authorities, law and order and other topics that contribute to the formation of moral and legal qualities.

The purpose of moral legal education and academic legal education at the University in the postschool period is to equip students with the legal knowledge and skills necessary for subsequent work. It should be noted that the legal status of young people in this age group is subject to significant changes under the law. From the age of 18, young people have the right to vote and be elected, to completely independently manage their property, to enter into a marriage relationship and engage in any labor activity and bear appropriate material responsibility. Legal education is achieved through logical and conceptual means of influencing the legal consciousness of students, through the acquisition of a more specific, experientially important manual of legal norms governing branches and institutions of law, customary, widespread relations.

According to some authors, in higher educational institutions, for a deeper study and clarification of legal material, the following special courses should be provided: "Legal problems of Specialization, its actual problems", "Legal support of the scientific and technical process", etc. [6]. Lectures, practical classes should be carried out in the form of "Business games" using computers and video equipment, in various forms of individual work with students.

Conclusion

From our perspective, the concept of legal policy should be reflected in the moral legal education of young people and their academic legal education. Thus, this factor establishes that legal education is the most important form of formation and improvement of the legal mentality. At the same time, as one of the main directions of the state youth policy, we consider it important to provide them with quality legal education and comprehensive mechanisms for stimulating interest in compliance with legal requirements.

In the process of legal education, one should not ignore such important aspects as the development of general legal knowledge and skills, the development of legal tools related to professional activity. As a person grows up, his education and socialization, the content becomes more and more complete, being filled with the ability to justify any legal situation individually, remains the main and ideological source of special legal tools related to professional activity.

In the process of legal education, it is important not to neglect such important aspects as the development of general legal knowledge and skills, and the development of legal tools related to professional activities. As a person grows up, his or her knowledge and socialization, the content of which is becoming more and more complete and filled with the ability to independently justify any legal situation, remain the main and ideological origin of special legal tools associated with professional activity.

In conclusion, the importance of legal education in the formation of legal consciousness and legal culture in society and citizens is great. Legal education, in turn, is aimed at the formation of

the legal mentality of carriers of rights, influencing their level of mentality. For this reason, it is necessary to conduct a deep scientific research of the necessity and importance of legal education mechanisms in the formation of a legal mentality, which cannot be carried out without comprehensive improvement of the theoretical base and methodological equipment for teaching legal disciplines in Primary, Secondary education, Special and Higher educational institutions.

The purpose of educating legal culture in citizens should be determined primarily at the social level. Through the introduction of a culture of interpersonal communication in kindergarten and school, legal behavior is formed, which is able to voluntarily fulfill and defend the humane principles of interaction in life. As a result, socialization of a person with a high moral and legal culture is achieved. At the same time, legal education undoubtedly has an important function as a particularly important social legal tool in the formation of legal consciousness and culture, the legal mentality as a whole. Accordingly, at present, there is an increasing need for a wider and more comprehensive use of the potential of legal education in the fact that legal values are the true value for people.

REFERENCES

- 1 Dzhanibekova N.A., Zaripov Sh.A. Place of the right attitude to the formation of the right of young people // Youth school. 2013. No. 7(54). P. 272–274.
- 2 Aleksandrov V.B. Public Relations: Dialogue Culture // Culture And Relations: Scientific Laborists. Tver: TGU, 1992, pp. 17–26.
- 3 Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the Period up to 2030. URL: <http://adilet.zan.kz>.
- 4 Mukasheva G.K. Legal Education – the Basis of the Rule of Law. In the Constitution of the Country – the Republic of Kazakhstan // (articlekz.com).
- 5 Golovchenko V.V. Effectiveness of the Right Attitude. Kiev, 1985. P. 26.
- 6 Stakanov A.S. Aspects of the Right Education Among Young People of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://infourok.ru>

БАКИРОВ Д.,*¹

докторант.

*e-mail: d.bakirov@mail.ru,

ORCID ID: 0000-0003-3836-1998

МЫРЗАТАЕВ Н.,²

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: muxametnur@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-5397-0332

ГОРЫЛЕВ А.И.,³

з.ғ.к., доцент.

e-mail: gorylev@unn.ru

ORCID ID: 56644781200

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ

ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

³Лобачевский атындағы ННМУ,

Нижний Новгород қ., Ресей

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕНТАЛИТЕТ, ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА, ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗАРА ӘСЕРЛЕСУІ

Андатпа

Құқықтық жүйенің тиімділігі мен тұрақтылығы оның барлық элементтерінің үйлесімді қызмет етуімен тығыз байланысты. Мақала қазақстандық қоғамдағы құқықтық менталитет, құқықтық мәдениет, құқықтық

сана және құқықтық тәрбиелеудің маңыздылығы мәселелерін зерттеуге арналған. Азаматтардың құқықтық мәдениеті, құқықтық санасының төмендігі тұтастай қоғамның құқықтық мәдениетінің әлсіреуі мен құқықтық жүйенің тұрақсыздығына әкеп соғады. Мақалада құқықтық мәдениет, құқықтық сана және құқықтық менталитет, құқықтық тәрбиелеу ұғымдары, өзара әсері, маңызды элементтері, өзара әсері зерттелді. Осы құқықтық құбылыстардың өзара әсерін зерттеудің қажеттілігі қазақстандық қоғамда құқықтық сана және құқықтық мәдениет деңгейін жаңа деңгейге көтеруге өз септігін тигізеді. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық менталитет мәселелері қоғамдағы азаматтардың менталдық ерекшеліктерін, олардың ортақ қалыптасқан құндылықтар жүйесін ескере отырып, кешенді түрде қарастырылуы қажет. Бұл ұлттық құқықтық ғылымның маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Зерттеу нәтижесі ұлттық құқықтық жүйесінің қазіргі жағдайын талдау, құқықтық мәдениет, құқықтық сана және құқықтық менталитеттің бүгінгі тұрғыдан дамыту, терең түсіну бағыттары мен шараларын әзірлеу болып табылады.

Тірек сөздер: қазақстандық қоғам, құқықтық мәдениет, құқықтық сана, құқықтық менталитет, құқықтық тәрбиелеу.

БАКИРОВ Д.,*¹

докторант.

*e-mail: d.bakirov@mail.ru,

ORCID ID: 0000-0003-3836-1998

МЫРЗАТАЕВ Н.,²

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: muxametnur@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-5397-0332

ГОРЫЛЕВ А.И.,³

к.ю.н., доцент.

e-mail: gorylev@unn.ru

ORCID ID: 56644781200

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный

университет им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

³ННГУ им. Лобачевского,

г. Нижний Новгород, Россия

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРАВОВОГО МЕНТАЛИТЕТА, ПРАВОСОЗНАНИЯ, ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ И ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация

Эффективность и стабильность правовой системы тесно связаны со слаженным функционированием всех ее элементов. Статья посвящена изучению правового менталитета, правовой культуры, правосознания и значения правового воспитания в казахстанском обществе. Низкий уровень правовой культуры и правосознания граждан приводит к ослаблению правовой культуры общества в целом и нестабильности правовой системы. В статье рассмотрены вопросы правовой культуры, правосознания и правового менталитета, понятие правового воспитания, их взаимовлияние, важные элементы. Необходимость изучения взаимодействия этих правовых явлений способствует поднятию уровня правосознания и правовой культуры в казахстанском обществе на новый уровень. Вопросы правосознания, правовой культуры и правового менталитета следует рассматривать комплексно, с учетом ментальных особенностей граждан в обществе, их общей системы ценностей. Это одно из важных направлений отечественной юридической науки. Результатом исследования является анализ современного состояния национальной правовой системы, развития правовой культуры, правосознания и правового менталитета с сегодняшней точки зрения, разработка направлений и мероприятий по их углубленному осмыслению.

Ключевые слова: казахстанское общество, правовая культура, правосознание, правовой менталитет, правовое воспитание.

ӘОЖ 347.9(574)
FTAMP 10.01.11
JEL K1

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-14-23>

КАЛШАБАЕВА М.Ж.,^{1*}

докторант.

*e-mail: manshuk.1981@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9578-5020

САРТАЕВ С.А.,²

з.ғ.к., доцент.

e-mail: Spatay.Sartaev@kaznu.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9865-7363

¹«Туран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ

ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ҚҰҚЫҚТЫҚ КОНФЛИКТ ТҮСІНІГІНІҢ ТАБИҒАТЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Мақалада әлеуметтік конфликт және құқықтық конфликт түсініктеріне шолу жасап, аталған құқықтық түсініктерге анықтама беріліп, конфликтінің құқықтық үдеріске айналу ерекшеліктерін, оның объективтік және субъективтік жағы, құқықтық конфликтінің нысаны ретінде даудың табиғатына құқықтық-теориялық талдау жасалып, авторлар конфликт пен құқықтық конфликт түсініктеріне анықтама беруге талпыныс жасайды. Аталған жайттарды саралау үшін, конфликтіні зерттеудің теориялық аспектілерін өңдеуде конфликт түсінігін зерттеп жүрген ғалымдардың ғылыми еңбектері мен бірқатар шет елдік ғалымдардың конфликт туралы ғылыми еңбектеріне шолу жасалып, олардың конфликт туралы көзқарастарына талдау жасалды. Авторлар конфликт деп адамдар арасындағы әлеуметтік-құқықтық байланыс пен қатынастың қалыпты көрінісі, көзқарастар, мүдделердің сәйкессіздіктерінің қақтығысы кезінде өзара әрекеттесу тәсілі, өз мақсаттарын көздейтін екі немесе одан көп тараптардың өзара байланысты қарсыласуы деп, ал құқықтық деп кез-келген мемлекетаралық конфликтілерді, соның ішінде шартпен байланысты емес тараптар арасындағы конфликтілерді сондай-ақ барлық еңбек, көптеген отбасылық, өндірістік, тұрмыстық және ұлтаралық конфликтілерді, егер олар елдің конституциясын, билік тармақтарын, ұлт мәртебесі мен халық мәселесін қозғайтын болса табиғаты бойынша құқықтық деп танылады деген қорытындыға келеді.

Тірек сөздер: конфликт, құқықтық конфликт, құқықтық дау, конфликтология, әлеуметтік қарама-қайшылық, келісім.

Кіріспе

Өзектілігі. Адамзат тарихы өмір сүру мен ортақ қызмет етудің кез-келген саласында конфликтілердің туындайтынын дәлелдеп келеді. Олар қоғамның дамуының барлық сатысында адамзаттың ажырамас бөлігін құрайды. Сондықтан да адамзат өзінің даму тарихында конфликтілерді басқаруға мүмкіндік беретін әдіс-тәсілдерді іздеумен және ғылыми таным қалыптастырумен келеді. Соңғы уақыттарда конфликтологияның теориялық, тәжірибелік маңызы артты. Бұл өз кезегінде елдегі әлеуметтік-экономикалық реформалармен, нарықтық қатынастың құрылуымен байланысты. Конфликт мәселесіне, оны шешу жолдарына қызығушылықты сондай-ақ, экономика мен әлеуметтік саланың күйзелісті жағдайымен, қоғамдағы өнегелік талаптардың төмендеуімен, елдегі әлеуметтік қиыншылықтардың өсуімен де байланыстыруға болады.

Алайда отандық ғылым конфликт теориясының тұжырымын жасауда батысқа қарағанда көш төмен. Осы күнге дейін конфликтінің жалпы мойындалған теориясы қалыптаспаған.

Конфликтологияның рөлі мен маңызын сипаттаудың әдістемелік тұрғысында елеулі айырмашылықтар көрініс табады. Тұжырымдаманың көптігімен конфликтіге оның маңызы мен мақсатына өздігінше көзқарастар қалыптастыру қажеттілігімен санасуға тура келеді.

Мәселе. Қазіргі уақытта құқықтық конфликтіге біртұтас әдістемелік және толыққанды көзқарас жоқ. Аталған институтты зерттеудің нәтижелері бір-бірінен алшақ және бір-біріне қарама-қайшылығы соншалық, осы күнге дейін әлеуметтік-құқықтық өмірдің институты ретінде құқықтық конфликтінің нақты және бір мағыналы анықтамасы жоқ.

Мақсаты. Осыған байланысты мақаланың мақсаты әлеуметтік конфликт және құқықтық конфликт түсініктеріне шолу жасап, аталған құқықтық түсініктерге анықтама беру, конфликтінің құқықтық үдеріске айналу ерекшеліктерін, құқықтық конфликтінің нысаны ретінде даудың табиғатын талдау болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Мақалада әлеуметтік конфликт және құқықтық конфликт түсініктеріне шолу жасап, аталған құқықтық түсініктерге анықтама беру, конфликтінің құқықтық үдеріске айналу ерекшеліктерін, құқықтық конфликтінің нысаны ретінде даудың табиғатын талдау жасалады. Аталған жайттарды саралау үшін конфликт түсінігін зерттеп жүрген ғалымдардың ғылыми еңбектері мен бірқатар шет мемлекеттерінің конфликт туралы ғылыми еңбектеріне шолу жасалып, талдау жасалды.

Мақаланың әдіснамалық негізін талдау, синтез, салыстырмалы-құқықтық, логикалық-құқықтық, тарихи, статистикалық әдістері құрайды.

Әдебиетке шолу

Көптеген көрсеткіштер бойынша (қабылдау рәсімі, көпшіліктің еркін бекіту, мемлекетпен қамтамасыз етілуі, жалпыға міндеттілік ж.т.б.) басқа қоғамдық қатынастарды реттейтін нормалардан елеулі түрде ерекшеленетін, нормативті түрде бекітілген жүріс-тұрыс ережелерінің болуы заңды (юрисдикциялық, құқықтық) саланы құрады. Бұл салаға түсетін барлық құбылыстар, жүріс-тұрыс, қоғамдық қатынастар ерекше белгілер мен өзіндік ерекшеліктерге ие болады. Қоғамның даму үдерісінде оның ішкі жүйесінде, адамдар арасында белгілі-бір қайшылықтар пайда болады, ол өз кезегінде конфликтіге ұласып кетуі мүмкін. Олар экономикалық, әлеуметтік, саяси, басқару, отбасылық, еңбек және басқа да қатынастарды қозғайды. Адамзат тарихы өмір сүру және бірлескен қызмет салаларында кез-келген конфликт болатынын дәлелдейді. Ол қоғамның дамуының барлық кезеңінде адамзатпен ілесіп келеді және ілесіп жүреді, ажырамас бөлігі болып табылады. Адамзат тарихы – ол конфликт пен келіспеушілік тарихы [1, 39]. Сондықтан адамзат өзінің дамуының барлық тарихында конфликтілерді басқаруға мүмкіндік беретін әдіс-тәсілдерін іздей отырып, ғылыми таным саласын қалыптастырды. Мұндай ғылымдарға әлеуметтану және құқық социологиясы; құқықтану; конфликтология және құқықтық конфликтология жатады. Конфликт табиғатын зерттеуде осы ғылымдарды синтездеу конфликтілердің алдын-алу мен шешудің жолдары, әдіс-тәсілдерін табуға, құқықтық конфликт табиғаты мен ерекшеліктерін анықтау құқық шығармашылық және құқық қолдану қызметін оңтайландыру жолында тағы бір қадам жасауға мүмкіндік береді.

Конфликтіні зерттеудің теориялық аспектілерін өндеуде американдық әлеуметтанушы Т. Парсонс негізін қалаған ұйымның құрылымдық функционалдық үлгісі маңызды орын алады. Ол қоғамды адамдар арасындағы қатынастың жүйесі, ал оларды байланыстырушы норма мен құндылықтар деп қарастырды. Т. Парсонс келесідей ережелерге сүйенді [2, 52]. Кез-келген әлеуметтік жүйе салыстырмалы түрді бекем және жақсы шоғырлынған құрылым болып табылады; бұл жүйенің әрбір элементінің өзіне тән функциясы бар; әлеуметтік құрылымдардың қызмет етуі қажетті тұрақтылық пен шоғырлануды қамтамасыз ететін қоғам мүшелерінің келісіміне негізделеді.

Т. Парсонс әлеуметтік жүйені мынадай 4 қызмет талаптарын ұсынатын белгілі бір ұжымдық тип деп түсінді:

- 1) сыртқы объектілерге бейімделу
- 2) мақсатқа жету

3) жүйелердің шоғырлануы

4) нормативті құндылықты үлгідегі құрылымдық нысандарды жаңғырту.

Бейімделу экономикалық қатынастарды қамтамасыз етеді, мақсатқа жету саяси жағдайларды, шоғырлану құқықтық нормалар мен әдет-ғұрыптарды, құрылымдардың жаңғыруы – әлеуметтік институттарды, наным сенім мен моральды қамтамасыз етеді деп есептелді.

Әлеуметтік жүйелердің ішкі қақтығысы, сәйкесінше ұдайы конфликтілердің пайда болу ақиқаты мойындалғанын айта кету керек. Жалпы Т. Парсонс «үйлесімділікті» яғни жүй элементтерінің арасында конфликтісіз қатынасты қолдады. Конфликт әлеуметті ауытқушылықты, яғни жеңіп шығылуы керек ауру іспеттес деп қарастырылды [2, 52].

Зерттеушілер мінсіз қызмет етіп, басқарылатын ұйымдардың өзінде конфликтілер туындайтынына назар аударғанын. Бұл жағдай әлеуметтік жүйенің қандай да бір үлгісі тұрақты консенсусты қамтамасыз ететініне күмән келтірді. Конфликтіге ұласатын әлеуметтік қарама-қайшылықтардың табиғи және заңды сипатымен санасу керек екендігі жөніндегі түсінік беки түсті. Осылайша XX ғасырдың 50 жылдарының басынан бастап АҚШ, Германия, Франция басқа да батыс елдерде конфликтінің заманауи тұжырымдамасы қалыптасып, кеңінен тарала бастады.

Конфликтіге қатысты француз әлеуметтанушысы А. Туреннің көзқарасы ерекше. Ол «Конфликт – қарама-қайшылықты, қандай да бір бүлікті білдірмейді, ол қоғамда өздігінен пайда болатын әлеуметтік нысан болып табылады; конфликт әлеуметтік болмыстың қандай да бір саласымен байланысты емес, ол барлық жерде бар және қоғамдық өмірдің барлық салаларында мойындалуы тиіс.» – деп пайымдайды. Конфликт әлеуметтік және мәдени ұйымдастырушылық деңгейде бар. Осындай тәртіп бар жердің барлығында және оны даулау да болуы тиіс. Қоғамдық жағдай емес, адамдардың әрекетімен санасымен басқарылады. Ал ол мәдени инновация мен қоғамдық конфликтілердің нәтижесі болып табылады [3, 47].

Тағы да әйгілі тұжырымдаманың бірін американдық әлеуметтанушы және экономист К. Боулдинг келтіреді. Ол да конфликтілер барлық жерде бар, ұдайы дұшпандыққа ұмтылу және өзі сияқтылармен күресу тойтарылуға жатпайтын күш, зорлық, күштеу адам табиғатына тән деп есептейді. К. Боулдингтің пайымдауынша конфликтілер жалпы үлгілер бойынша пайда болады және дамиды, біркелкі элементтер арқылы көрініс табады және әлеуметтік жағдайлардан ажырамайды, олардың алдын-алуға және тойтарыс беруге болады. Конфликтінің алдын-алу үш сәтті қамтиды: пайда болған қайшылықтың себебін түсіну, оларды жоюдың келісілген әдістерін ақылмен таңдау, адамдардың өнегелік жетілуі [4, 119].

Бірқатар неофрейдтік бағытты ұстанушы психологтар – конфликт бастауы бір жағынан адамның қауіпсіздікке ұмтылуында, ал екінші жағынан өз қалауын жүзеге асырудың астарында жасырынып жатыр деп тұжырымдайды. Конфликт себептері жеке тұлғаның құндылықтары мен оның қоғамдағы нақты жағдайы, жоғары қажеттіліктер мен оларды қанағаттандырудың физикалық тұрғыда мүмкін еместігі арасындағы қарама-қайшылықтан көруге болады [5, 84].

Кейбір психоаналитиктер пікірінше конфликт өз шешімін адамның түрлі үлгідегі жүріс-тұрысынан табады: «адамдарға талпыну», «адамдардан қашу», «адамдарға қарсы ұмтылу» [6, 28].

Біздің отандық ғылым конфликт теориясының тұжырымын жасауда батысқа қарағанда көш төмен. Кеңестік одақ кезеңінде 20 жылдар мен 70 жылдар аралығында әлеуметтану, психология толықтай ұмытылып кетті деуге болады. Конфликтология да мойындалып, дами қойған жоқ. Конфликтіні сипаттау және бағалауға арналған ғылыми зерттеулер елімізде 80 жылдардан кейін пайда бола бастады.

Осыған байланысты бірқатар Ресей ғалымдарының ғылыми пайымдауларын келтірсек. Бірқатар авторлар технократтық тұрғыда назарды техносалада, яғни басқарудың күрделі жүйесі қолданылатын жерде болатын конфликтіге аударады. XX ғ. Әлем эргатикалық болды; адамзат ғаламат энергетикалық және ақпараттық ресурстарға ие болды. Алайда молайған мүмкіндіктер бола тұра адам әлі де болса өз-өзіне ие бол алар емес. Нәтижесінде түрлі көлемдегі, маңыз бен ерекшеліктегі конфликтілердің болмауы мүмкін емес [7, 132].

Авторлардың басқа ұжымы конфликтілердің табиғатын, себептерін, субъектілері мен объектілерін, ең көп таралған түрлерін құқықтық конфликтілер шеңберінде қарастырады. Біріншіден осы тұрғыда олар конфликтілік жағдайларды, оның күрделілігі мен даму механизмін талдап, конфликтінің алдын-алу мен шешу әдістерін жүйелейді. Құқықтанушы-заңгерлер

конфликтілерді жағымсыз құбылысқа жатқызатын әдістемелік көзқарасты ұстанады. Өйткені әлеуметтік өмірдің мәселелерін оң шешуді тежейді деп есептейді [8, 102].

Басқа әлеуметтік-саяси тұрғыда да көзқарастар бар. Мұнда конфликт табиғаты, қозғаушы күштер мен мотивация, оларды шешу әдістері, заманауи әлемде болып жатқан әлеуметтік-саяси үдерістермен тығыз байланыстырыла зерттеледі. Бұл тұжырымдама авторларының пайымдауынша конфликт – қоғамдық өмірдің қалыпты құбылысы, ал оның алдын-алу, дамуы қажетті пайдалы іс болып табылады. Мүдделердің жалпы үйлесімі – ол адамдарды адасуға алып келетін миф. Қоғам, билік органдары және жекелеген тұлғалар өз іс-әрекеттерінде егер конфликтілік жағдайларға көз жұма қарамай, керісінше конфликтіні реттеуге бағытталған нақты ережелерге сүйене отырып әрекет етсе анағұрлым тиімді нәтижелерге қол жеткізеді [6, 28].

Негізгі ережелер

Құқықтық конфликт жөніндегі ғылыми көзқарастар күрделі эволюциялық жолды жүріп өтті. Әлемдегі дамудың барлық сатысындағы қоғамдық қарама-қайшылықтардың шиеленісуі, қоғамның демократиялануына жалпылама ден қоюшылық, экономикалық және әлеуметтік дамудың кейбір тенденцияларын реттеуге талпыныстардың белсенділігі, әлеуметтік зерттеулерді қолдану XIX ғасырдың соңына қарай құқықтық конфликті бөліп қарастыруға алып келді.

XX ғ. екінші жартысында конфликтологияның дамуына маңызды рөл атқарған Л.А. Козердің «Әлеуметтік конфликт функциялары» атты жұмысы болды. Мұнда автор: әлеуметтік, соның ішінде құқықтық конфликтіде тек жоюшы ғана емес, сондай-ақ жаңашылдық функциясын атқарады деп есептейді [9, 45]. Л.А. Козердің анықтауынша конфликт – ресурстар тапшылығынан қарсы тараптардың арасында күрес тудыратын және өзіне бейтараптандыру, зиян келтіру немесе қарсыласты жоюға талпынатын мінез-құлық [10, 8]. Л.А. Коузер конфликтінің себептерін, шиеленісуі, ұзақтығы мен қызметтерін талдайды. Ол заңдылықты бұзу талаптарын қарастырмайды, зерттеу шеңбернен тыс деп есептейді.

Құқықтық конфликтологияның дамуында маңызды кезең болып В.Н. Кудрявцев зерттеулерін айтуға болады. Құқықтық конфликт – әлеуметтік конфликтінің нысаны болып табылады. Әрі қарай құқықтық конфликтіні зерттеу мен талдаудың 2 негізгі аспектісін бөліп қарастырады: құқықтық нормалардағы қарама-қайшылықтар негізінде пайда болатын және дамитын конфликтілер, құқықтық саладан тыс және тек заңды белгілерге ие бола бастайтын, өтпелі және аралас сипатта болатын үдерісте ғана пайда болатын және дамитын конфликтілер, яғни мұндай конфликтілердің бастапқы себеп-салдары заңды саладан тыс жүреді және ол экономикалық, ұлттық, жеке мүдделермен байланысты болады [11, 14].

Қазіргі уақытта құқықтық конфликтологияны басқа құқықтық ғылымдармен, әсіресе құқықтық социологиямен байланыстыру тән. Әлеуметтанушылар көбінесе құқықтық конфликтіні қарама-қайшылықтың шекті шиеленісуі, жеке тұлғалардың, әлеуметтік топтар, ұлттар, санаттар, мемлекеттің мүдделері мен көзқарастарының сәйкес келмеуі деп сипаттауға бейім. Заңгерлер конфликтіні әдетте қарама-қайшы субъектілердің тайталасы, бір-біріне кереғар, сәйкес келмейтін мақсаттары бар тараптардың қарсылығы деп анықтайды [12, 256].

Нәтижелер мен талқылау

Құқықтық конфликт деп біз адамдар арасындағы әлеуметтік-құқықтық байланыс пен қатынастың қалыпты көрінісі, көзқарастар, мүдделердің сәйкессіздіктерінің қақтығысы кезінде өзара әрекеттесу тәсілі, өз мақсаттарын көздейтін екі немесе одан көп тараптардың өзара байланысты қарсыласуы деп түсінеміз.

Формальды түрде құқықтық конфликт: а) тараптардың құқықтық қатынастарымен анықталады; ә) конфликтінің объектісі, пәні, субъектісі және мотивациясы құқықтық белгілерге ие; б) тараптардың құқықтық қарсыласуы білінеді; в) конфликт құқықтық (ең бірінші заңды) салдарға ие.

Бірқатар конфликтілер құқықтық және құқықтық емес элементтерді де қамтиды. Ол өз кезегінде конфликт құрылымын өзгертуі мүмкін. Мұндай конфликтілерді аралас деп атау кеңінен тараған олардың даму тенденциялары факторлар мен жағдайлардың әсер етуіне байланысты түрлі болуы мүмкін.

Егер кең мағынада құқықтық конфликтінің табиғаты қоғамдық дамудың әлеуметтік қарама-қайшылығымен анықталса, ал тар мағынада табиға және позитивті құқық арасындағы қарама-қайшылықты білдіреді. Табиғи құқықтар мүдделер, қажеттіліктер, құндылықтарды қанағаттандырудың қалаған деңгейі туралы түсінікке негізделеді. Позитивті құқық қоғамдық өндірістің даму талаптарында оларды қанағаттандырудың мүмкін болар деңгейімен анықталады. Құқықтық конфликтінің мәні субъективтік сипаттағы қоғамның құқық пен мүдделер, қажеттіліктер мен құндылықтар жүйесінің өзара әрекеттесуінде болып табылады. Алайда құқықтық нормалардағы қарама-қайшылықтар салдары ретінде пайда болып, дамитын құқықтық конфликтілер де бар: мұндай конфликтілер заңды конфликтілер деп танылады.

Табиғи және позитивті құқық арасындағы конфликт мемлекет пен құқықтың даму кезеңдеріндегі әр қоғамға тән. Тоталитаризм талаптарындағы конфликтсіздік – ол заңды конфликтілердің жасырын нысаны, олар қанды және қатыгез басып жаншылғанымен, нақты және потенциалды түрде бар болатынын жоққа шығара алмаймыз [13, 88].

Құқықтық конфликт табиғаты өте күрделі, өйткені объективті және субъективті жақтары бар. Құқықтық конфликтінің объективті жағы оны тудырушы факторлармен түсіндіріледі. Бұл экономикалық, құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және басқа да факторлар. Субъективтік факторлар қатарына конфликтінің мотивациясынан көрініс табатын, кездейсоқ факторлармен анықталған әлеуметтік психологиялық факторларды жатқызу керек. Бұл факторлардың барлығы қандай-да әлеуметтік топқа жатуына байланысты жеке тұлғаның санасының ерекшелігімен сипатталатын, қажеттіліктер, мақсаттар, мүдделер, құқықтық бағдардың қалыптасуына алып келуі мүмкін.

Бір конфликт түрінен басқасына ауысу мүмкіндігін анықтайтын, түрлі конфликтілер арасында белгілі-бір байланыс болады. Осыған байланысты бастапқыда саяси болған құқықтық конфликт құқықтық саясатқа ұласуы мүмкін, этноұлттық конфликт заңды нысанға айналуы мүмкін ж.т.б.

Құқықтық конфликт туындауы үшін келесідей үдерістер мен құбылыстар қажет: конфликтілік жағдайдың пайда болуына алғышарттар; конфликтінің объектісі, субъектісі, конфликтілік құқықтық қатынас сияқты элементтерден тұратын жағдайлар, бұл өз кезегінде субъектінің конфликтілік жағдайдың субъективтік жағын түсінуі мен қабылдауын, өз мүдделері мен басқа субъектіні өз мүдделерін қанағаттандыруда бөгет ретінде түсінуін білдіреді; бір тараптың конфликтілік деңгейге өтпелі кезеңде өз мүдделерін қорғау үшін жасалған әрекеттері [14, 241]. Аталған үдерістер мен құбылыстардың реттілігі өзгеріп отыруы мүмкін, бұл өз кезегінде құқықтық конфликт құрылымын анықтайды. Қандай жағдайда да құқықтық конфликт ол конфликтілік қатынас пен конфликтілік әрекет болып табылады.

Құқықтық конфликтінің табиғатын нақты ашу үшін және оны басқа ұқсас құбылыстардан айыру үшін конфликтінің: кеңістіктік, уақыт және ішкі жүйелік шекараларын анықтайтын 3 аспектісін бөліп қарастыру керек.

Конфликтінің кеңістіктік шекаралары конфликт болып жатқан территориямен анықталады. Бұл территорияның ең кішкентай кеңістіктен бастап (мысалы тұрғын үй алаңы) бүкіл жер шарының барлығына дейін түрлі бола алатыны белгілі. Конфликтінің нақты анықтамасы халықаралық қатынастарда маңызды. Тарихта мұндай міндет Қарабах, Тәжікстан, Солтүстік Кавказ және тағы басқа жерлерде болған ұлтаралық конфликтілер кезінде пайда болды. Мұндай жерлерде превентивті шараларды жүзеге асыру үшін конфликтінің территориялық шекараларын нақты анықтау қажет болады [15, 327].

Уақыт шекаралары – конфликтінің басталу және аяқталу ұзақтығы. Конфликтіні басталды немесе аяқталды деп есептеу қандай да бір сәтте оның қатысушыларының әрекеттеріне заңды баға берумен байланысты. Әсіресе конфликтіге қайта қосылған тұлғаның рөлін дұрыс бағалау үшін маңызды болып табылады.

Ішкі жүйелік шекараны анықтау конфликт тараптары ішінен оның қатысушыларын бөліп шығарумен тығыз байланысты. Дауласушы тараптармен қатар конфликт қатысушылары болып арандатушылар, ұйымдастырушылар, арбитражды судьялар, кеңесшілер, дауласушы тұлғалардың жақтастары мен қарсыластары болуы мүмкін. Бұл тұлғалардың барлығы – жүйе элементтері. Конфликтінің жүйедегі шекаралары оған қаншалықты қатысушылар шеңберінің тартылғанына қарай болмақ.

Құқықтық конфликтология конфликтіні құқық тұрғысынан сипаттайтын ерекшеліктерін зерттейді [16, 186]. Мұндай көзқарастың теориялық мәні конфликтіні мемлекеттік институттармен ұштастыру мүмкіндігінде және сәйкесінше конфликтілерді абстрактілі әлеуметтік кеңістікте емес, әрекет ететін құқықтық құралдар мен құрылымдармен нақты байланысында қарастыру болып табылады. Осыдан келіп мұндай көзқарастың тәжірибелік мәні де шығады: құқық нормалары конфликтінің пайда болу, дамуына және шешілуіне әсер ете ала ма, ал егер ете алса оның тиімділігін қалай арттыруға болады, конфликтінің қандай элементтері құқықтық табиғатқа ие болуы мүмкін және қандай конфликт құқықтық деп танылуы мүмкін?

Түрлі конфликтілермен танысу құқықтық көзқарастар тұрғысынан олардың біртектес емес екендігі жөніндегі қорытындыға алып келеді. Мейлінше толық құқықтық аспектілер екі немесе бірнеше құқықтық нормалар арасындағы қарама-қайшылықтарға байланысты пайда болатын және дамитын конфликтілерде толық көрініс табады. Бұл құқықтық конфликтілер болып табылады (тар мағынада). Қарсыласушы тараптардың мүдделері мен ниеттері мұндай конфликтілерде құқықтық нормалардың мәне мен мағынасымен анықталады, қатысушылардың әрекеттері де осыған тікелей байланысты. Мұндай конфликтілердің басталуы да, аяқталуы да заңды құралдар мен рәсімдерді пайдаланумен тығыз байланысты [17].

Алайда конфликтінің көпшілігі заңды саладан тыс туындайды және даму үдерісі нәтижесінде ғана заңды белгілерге, өтпелі және аралас сипатқа ие болады. Мұндай конфликтілердің мотивациясы бастапқыдан заңды саладан алшақтау және ол экономикалық, ұлттық, әлеуметтік-жеке немесе қоғамдық мүдделермен байланысты. Бұл біртіндеп қана заңды нысанға айналатын «мүдделер қайшылығы» ұғымының толық мағынасы.

Мүдделер конфликтісіндегі құқықтық элемент түрлі деңгейдегі қарқында көрініс табуы мүмкін. Кейде бұл элемент өте әлсіз түрде көрініс тауып, басқа қозғаушы мотивтер белең алуы мүмкін. Мысалы, қызғаныш нәтижесінде пайда болатын жеке конфликт мотивациясында заңды рөлді қатысушылардың біреуінің конфликтіні криминалды салдарға алып келуі мүмкін деген күмән қорқынышы, сондықтан жағдайдың әрі қарай дамуын болдырмау үшін сақ болуы мүмкін. Көпшілік жағдайда мұнда эмоция басым болады және өнегелік (мүмкін діни) нормалар әрекет етеді.

Ал мұрагерлік дауларда, меншік құқығы жөніндегі кез-келген дауларда жеке тұлғалар немесе мекемелер заңға сүйене отырып өздерінің құқықтарын талап еткенде құқықтық элемент мүлде басқа мәнге ие болады, яғни конфликт құқықтық деп танылуы үшін конфликтінің барлық элементтері мотивация, қатысушылары, объектісі ж.т.б. құқықтық сипатта болуы тиіс немесе жоқ дегенде бір элемент құқықтық белгілерге ие болуы жеткілікті.

Біз соңғы шешімді мақұлдай отыра, құқықтық конфликт деп дау қандай да болмасын тараптардың құқықтық қатынастарымен (олардың заңды мәні бар әрекеттері мен жағдайларымен) байланысты кез-келген конфликтіні тану керек деген пікірдеміз және сәйкесінше субъект немесе олардың мінез-құлық мотивациясы құқықтық белгілерге ие конфликт объектісі, ал конфликт құқықтық салдар туғызады.

Құқықтық деп кез-келген мемлекетаралық конфликтілерді, соның ішінде шартпен байланысты емес тараптар арасындағы конфликтілерді есептеуге болады. Барлық еңбек, көптеген отбасылық, өндірістік, тұрмыстық және ұлтаралық конфликтілерді егер олар елдің конституциясын, аймақтар арасындағы келісім немесе билік тармақтарын, ұлт мәртебесі мен халық мәселесін қозғайтын болса табиғаты бойынша құқықтық деп танылады.

Осы жерге дейін біз құқықтық конфликтілерді оларға тән әлеуметтік конфликтілердің құрылымдық және функционалдық сипаттамалар тұрғысынан қарастырып келдік. Ендігі жерде заңды нысанға ие құқықтық конфликтілердің мінездемесін қарастыру маңызды, яғни құқықтық конфликтілердің түрлі құрылымдық функционалды сипаттамасын қарастыратын боламыз.

Құқықтық конфликт қатысушылары заңды және жеке тұлғалар болуы мүмкін. Заңды тұлғалар арасында талас-тартыс болған реттерде конфликт міндетті түрде заңды сипатқа ие болады, өйткені бұл субъектілер арасында құқықтық қатынас орнайды және мұндай конфликтілерді тек заңды жолмен ғана шешу мүмкін болады.

Ал конфликт физикалық тұлғалар арасында туындаса, онда жағдай түрлі сипатқа ие болуы мүмкін. Физикалық тұлғалар әдетте белгілі-бір құқықтық қатынас субъектілері болып табылады. Бұл олардың конфликтідегі мінез-құлқына әсер етеді. Белгілі-бір құқықтық қатынастағы

қатысушы өз мінез-құлқын бар құқық нормаларымен өлшеп отыруы тиіс, жағдайдың ушығуын, өршуін құқық қорғау органдары «немқұрайлы қалдырмауы» мүмкін екенін ұмытпауы тиіс.

Конфликт субъектісі оның салдары нәтижесінде азаматтық, әкімшілік немесе қылмыстық үдерістің талапкер, жауапкер, жәбірленуші, күдікті немесе куәсі ретінде қатысушысы болуы мүмкін. Мұндай жағдай конфликт субъектісінің көпшілігінде туындайды. Кейбір жағдайларда конфликттің құқықтық аспектісі таңдаулы, яғни барлығына емес, тек жекелеген қатысушыларға ғана қатысты болады. Мысалы жаппай тәртіпсіздік. Барлық қатысушылар мемлекет азаматы бола тұра, конституциялық міндеттермен байланысты болса да, қылмыстық кодекске сәйкес заңды қатынастар топтың бәріне емес жаппай тәртіпсіздікті ұйымдастырушылар мен белсенді қатысушыларға ғана пайда болады.

Конфликттің негізгі субъектілері қарсыласушы тараптар болып табылады. Алайда бұл конфликтке қатысушылардың барлығын кең мағынада тікелей дауласушылар деп айтуға болмайды. Арандатушылар, пассивті куәлер мен куәгерлер, делдалдар және басқа да тұлғалар болады. Қарсыласушы тараптар деп конфликтте бір-біріне белсенді (шабуыл немесе қорғаныс) әрекеттерін жасайтын қатысушыларды айтады. Әр тарап бір уақытта көп қатысушылар қатысатын басқа да конфликтілерге тартылуы мүмкін. Сонда да қарсыласушы тараптар конфликттің өзегі болып табылады. Егер оның біреуі қандай-да себеппен шығып калса – конфликт тоқтайды (немесе қатысушылар құрамы өзгереді).

Сонымен құқықтық конфликт субъектілері – конфликттік қатынас шеңберінде өзінің материалдық және материалдық емес мүдделерін жүзеге асырушы құқық субъектілері болып табылады. Құқықтық конфликт субъектілерінің белгілеріне мыналар жатады: әлеуметтік сипат, яғни субъектілер бұл индивидтер немесе адамдар ұжымы, әлеуметтік емес сипаттағы пәндер (жануарлар, материалдық және материалдық емес табиғат заттары, табиғи құбылыстар, апаттар) құқықтық конфликт субъектілері ретінде бола алмайды; құқық субъектілікке ие болу – құқықтық конфликттің субъектілері тек құқық қабілеттілік пен әрекет қабілеттілікке ие тұлғалар бола алады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты құқық субъектілерін бірқатар негіздер бойынша ажыратуға болады. Құқықтық конфликт үдерісінде жүзеге асырылатын мүдделер сипатына байланысты: конфликт шеңберінде тікелей мүдделерді жүзеге асыратын субъектілер (қарсыласушы тараптар); конфликт шеңберінде өзгелердің мүдделерін қорғайтын субъектілер; конфликтте жария мүдделерді қорғайтын субъектілер (органдар, лауазымды тұлғалар құқық қолдану қызметін жүзеге асырады); конфликт шеңберінде кәсіби мүдделерді жүзеге асырушы субъектілер.

Құрылым бойынша құқықтық конфликт субъектілері: жай (жеке) субъектілер (азаматтар, азаматтығы жоқ тұлғалар, шетелдіктер, босқындар, мәжбүрлі қоныс аударушылар ж.т.б); күрделі (ұжымдық) субъектілер болуы мүмкін. Соңғысы өз кезегінде: ұжымдық субъектілер – заңды тұлғалар (мемлекет, жария-құқықтық және жеке құқықтық заңды тұлғалар), заңды тұлға болып табылмайтын ұжым субъектілері (мемлекеттік мекемелер, діни конфессиялар, ұйымдасқан қылмыстық топтар).

Құқық субъектілік көлемі бойынша толық құқық субъектілікке ие және толық емес құқық субъектілікке ие субъектілер болып бөлінеді. Конфликт субъектілерінің құқық субъектілігі – бұл тұлғаның конфликтке қатыса алуының және өздігінше саналы түрде конфликт шеңберінде өзінің заңды мәні бар мүдделерін жүзеге асыру немесе құқыққа қайшы әрекет жасағаны үшін жауапкершілік арқалай алудың әлеуетті және нақты мүмкіндігін сипаттайтын арнайы белгі.

Субъектілік құрамнан басқа құқықтық конфликт құрылымына оның объектісі де кіреді. Конфликт объектісі – пайда болу, өзгеруіне және тоқтатылуына конфликт әсер ететін қоғамдық қатынастар. Құқықтық конфликт объектісі болып жеке, топтық, қоғамдық, мемлекеттік мүдделердің мақсаттарын анықтайтын кез-келген материалдық әлемнің элементтері. Конфликттің объектісі болу үшін бұл элемент оны өз бақылауында ұстауға ұмтылатын түрлі әлеуметтік субъектілердің мүдделері қиылысында болуы тиіс.

Құқықтық конфликт объектісін сипаттау барысында «конфликт пәні» категориясымен теңестіріп қарамау керек. Конфликт пәні ретінде тараптар арасындағы ұрыс-керіске себеп болған объективті түрде бар немесе ойдағы мәселе деп түсіну қажет. Тараптардың әрқайсысы бұл мәселенің өз пайдасына шешілетіндігіне мүдделі. Сонымен конфликт пәні – сол үшін және

оны жүзеге асыру үшін тартысқа түсетін субъектілердің материалдық және материалдық емес мүдделері. Бұл билікке ұмтылу, құндылықтарды иемдену, бірінші болу ж.т.б. болуы мүмкін.

Қорытынды

Қорыта келе қазіргі уақытта құқықтық конфликт анықтамасына бірыңғай көзқарас жоқ екенін айту керек.

Құқықтық конфликт деп біз адамдар арасындағы әлеуметтік-құқықтық байланыс пен қатынастың қалыпты көрінісі, көзқарастар, мүдделердің сәйкессіздіктерінің қақтығысы кезінде өзара әрекеттесу тәсілі, өз мақсаттарын көздейтін екі немесе одан көп тараптардың өзара байланысты қарсыласуы деп түсінеміз.

Біз құқықтық конфликт деп дау қандай да болмасын тараптардың құқықтық қатынастарымен (олардың заңды мәні бар әрекеттері мен жағдайларымен) байланысты кез-келген конфликтіні тану керек деген пікірдеміз және сәйкесінше субъект немесе олардың мінез-құлық мотивациясы құқықтық белгілерге ие конфликт объектісі, ал конфликт құқықтық салдар туғызады.

Құқықтық деп кез-келген мемлекетаралық конфликтілерді, соның ішінде шартпен байланысты емес тараптар арасындағы конфликтілерді есептеуге болады. Барлық еңбек, көптеген отбасылық, өндірістік, тұрмыстық және ұлтаралық конфликтілерді егер олар елдің конституциясын, аймақтар арасындағы келісім немесе билік тармақтарын, ұлт мәртебесі мен халық мәселесін қозғайтын болса табиғаты бойынша құқықтық деп танылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: Прогресс, 1995. – 311 с.
- 2 Парсонс Т. О социальных системах. – М.: Академический проект, 2012. – 832 с.
- 3 Турен А. Возвращение человека действующего // Очерк социологии. – М.: Научный мир, 1998. – 204 с.
- 4 Boulding K. Conflict and defense: a general theory. URL: <https://archive.org/details/conflictdefense00boul>
- 5 Дружинин В.В., Конторов Д.С., Конторов М.Д. Введение в теорию конфликта. URL: <https://reallib.org/reader?file=530699>
- 6 Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/kulturologija/bibler_v_s_ot_naukouchenija_k_logike
- 7 Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н. Введение в общую теорию конфликтов. Моск. акад. экономики и права. Изд. 2-е. – Москва: Собрание, 1998. – 157 с.
- 8 Здравомыслов А.Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса. Учеб. пособие для студентов вузов. 5-е изд., доп. – Москва: АО «Аспект-пресс», 2021. – 319 с.
- 9 Козер Л.А. Функции социального конфликта. – М.: Идея-Пресс, 2013. – 205 с.
- 10 Коузер Л.А. Основы конфликтологии: учеб. пособие / пер. с англ. А.А. Крашевского, М.В. Сорокина. – СПб.: Светлячок, 2022. – 189 с.
- 11 Кудрявцев В.Н. Юридическая конфликтология. – М.: Норма, 2016. – 101 с.
- 12 Хохлов А.С. Конфликтология. История. Теория. Практика: учебное пособие. – Самара: СФ ГБОУ ВПО МГПУ, 2014 – 312 с.
- 13 Казимирчук В.П. Драма российского закона. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001756180>
- 14 Худойкина Т.В. Юридический конфликт (Теоретико-прикладное исследование). Дис.д-ра юрид. наук: 12.00.01. – Н.Новгород, 2002. – 488 с.
- 15 Ильин М.В., Ледяев В.Г. Российский Кавказ: проблемы, поиски, решения: монография. – М.: Аспект Пресс, 2015. – 327 с.
- 16 Марченко М.Н. Юридическая конфликтология: теория и методология исследования. – М.: НОРМА, 2022. – 296 с.
- 17 Дружинин В.В., Конторов Д.С., Конторов М.Д. Введение в теорию конфликта. URL: <https://reallib.org/reader?file=530699&pg=1>

REFERENCES

- 1 Fromm Je. (1995) Begstvo ot svobody. M.: Progress, 311 p. (In Russian).
- 2 Parsons T. (2012) O social'nyh sistemah. M.: Akademicheskij proekt, 832 p. (In Russian).
- 3 Turen A. (1998) Vozvrashhenie cheloveka dejstvujushhego // Ocherk sociologii. M.: Nauchnyj mir, 204 p. (In Russian).
- 4 Boulding K. Conflict and defense: a general theory. URL: <https://archive.org/details/conflictdefense00boul>. (In English).
- 5 Druzhinin V.V., Kontorov D.S., Kontorov M.D. Vvedenie v teoriju konflikta. URL: <https://reallib.org/reader?file=530699>. (In Russian).
- 6 Bibler B.C. Ot naukouchenija – k logike kul'tury: Dva filosofskih vvedenija v dvadcat' pervyj vek. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/kulturologija/bibler_v_s_ot_naukouchenija_k_logike_. (In Russian).
- 7 Dmitriev A.V., Kudrjavcev V.N. (1998) Vvedenie v obshhuju teoriju konfliktov. Mosk. akad. jekonomiki i prava. Izd. 2-e. Moskva: Sobranie, 157 p. (In Russian).
- 8 Zdravomyslov A.G. (2021) Sociologija konflikta: Rossija na putjah preodolenija krizisa. Ucheb. posobie dlja studentov vuzov. 5-e izd., dop. Moskva: AO «Aspekt-press», 319 p. (In Russian).
- 9 Kozer L.A. (2013) Funkcii social'nogo konflikta. M.: Ideja-Press, 205 p. (In Russian).
- 10 Kouzer L.A. (2022) Osnovy konfliktologii: ucheb. posobie / per. s angl. A.A. Krashevskogo, M.V. Sorokina. SPb.: Svetljachok, 189 p. (In Russian).
- 11 Kudrjavcev V.N. (2016) Juridicheskaja konfliktologija. M.: Norma, 101 p. (In Russian).
- 12 Hohlov A.S. (2014) Konfliktologija. Istorija. Teorija. Praktika: uchebnoe posobie. Samara: SF GBOU VPO MGPU, 312 p. (In Russian).
13. Kazimirschuk V.P. Drama rossijskogo zakona. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001756180>. (In Russian).
- 14 Hudojkina T.V. (2002) Juridicheskij konflikt (Teoretiko-prikladnoe issledovanie). Dis.d-ra jurid.nauk: 12.00.01. N.Novgorod, 488 p. (In Russian).
- 15 Il'in M.V., Ledjaev V.G. (2015) Rossijskij Kavkaz: problemy, poiski, reshenija: monografija. M.: Aspekt Press, 327 p. (In Russian).
- 16 Marchenko M.N. (2022) Juridicheskaja konfliktologija: teorija i metodologija issledovanija. M.: NORMA, 296 p. (In Russian).
- 17 Druzhinin V.V., Kontorov D.S., Kontorov M.D. Vvedenie v teoriju konflikta. URL: <https://reallib.org/reader?file=530699&pg=1>. (In Russian).

КАЛШАБАЕВА М.Ж.,^{1*}

докторант.

*e-mail: manshuk.1981@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9578-5020

САРТАЕВ С.А.,²

к.ю.н., доцент.

e-mail: Spatay.Sartaev@kaznu.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9865-7363

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный

университет им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И ОСОБЕННОСТИ ПОНЯТИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА

Аннотация

В статье проведен анализ понятий социального конфликта и юридического конфликта, дано определение данных категорий, особенности трансформации конфликта в юридический процесс, его объективная и субъективная стороны, проведен теоретико-правовой анализ сущности конфликта. Обосновано авторское понимание определения конфликта и юридического конфликта. С целью разграничения данных категорий при разработке теоретических аспектов исследования были изучены и проанализированы научные труды отече-

ственных и зарубежных ученых в области конфликтологии. Правовым (юридическим) конфликтом следует признать любой конфликт, в котором спор так или иначе связан с правовыми отношениями сторон, следовательно, субъекты, либо мотивация их поведения, либо объект конфликта обладают правовыми признаками, а конфликт влечет правовые (юридические) последствия. Правовым (юридическим) следует считать любой межгосударственный конфликт, в том числе и между сторонами, не связанными договором. Дело в том, что отношения любых государств подпадают под действие норм международного права. Правовыми по своей природе являются все конфликты, так или иначе регулируемые правом.

Ключевые слова: конфликт, правовой конфликт, правовой спор, конфликтология, социальный конфликт, соглашение.

KALSHABAEVA M.ZH.,^{*1}

doctoral student.

*e-mail: manshuk.1981@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-9578-5020

SARTAEV S.A.,²

c.l.s., associate professor.

e-mail: Spatay.Sartaev@kaznu.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9865-7363

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

LEGAL NATURE AND FEATURES OF THE CONCEPT OF LEGAL CONFLICT

Abstract

The article analyzes the concepts of social conflict and legal conflict, provides a definition of category data, features of the transformation of conflict into a legal process, its objective and subjective sides, and conducts a theoretical and legal analysis of the essence of the conflict. The author's understanding of the definition of conflict and legal conflict is substantiated. In order to distinguish between these categories when developing theoretical aspects of the study, the scientific works of domestic and foreign scientists in the field of conflictology were studied and analyzed. A legal (legal) conflict should be recognized as any conflict in which the dispute is in one way or another connected with the legal relations of the parties, therefore, the subjects, or the motivation for their behavior, or the object of the conflict have legal characteristics, and the conflict entails legal (legal) consequences. Any interstate conflict, including between parties not bound by an agreement, should be considered legal (legal). The fact is that the relations of any state are subject to the norms of international law. All conflicts regulated by law in one way or another are legal by nature.

Key words: Conflict, legal conflict, legal dispute, conflictology, social conflict, agreement.

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

МРНТИ 18.2

УДК 343.148

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-24-29>

ВАРЕНИКОВА С.П.,¹

к.ю.н., ассоциированный профессор.

e-mail: svetlana.varenikova@bk.ru

ORCID ID: 0000-0000-9587-7060

КАРЫМСАКОВА Р.Д.,^{*2}

к.ф.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: rakhilya.11@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-9561-7529

¹Евразийская юридическая академия

имени Д.А. Кунаева,

г. Алматы, Казахстан

²Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ НАЗНАЧЕНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА СУДЕБНОЙ ПСИХОЛОГО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Аннотация

Назначение и производство судебного психолого-филологического экспертного исследования в Казахстане осуществляется на основании Перечня видов судебных экспертиз, проводимых органами судебной экспертизы, и экспертных специальностей, квалификация по которым присваивается Министерством юстиции Республики Казахстан. Вопрос о недопустимости постановки перед экспертом правовых вопросов в теории судебной экспертизы связан прежде всего с особенностями компетенции эксперта и предметом судебной экспертизы. В статье анализируются правовые вопросы, не относящиеся к компетенции эксперта-филолога при назначении и производстве судебной психолого-филологической экспертизы по делам о правонарушениях, совершаемых вербальным путем – по диффамационным спорам, оскорблению, разжиганию розни. Приводятся рекомендуемые типовые вопросы по указанным категориям дел.

Ключевые слова: психолого-филологическая экспертиза, правовые вопросы, компетенция эксперта, порочащие сведения, диффамация, типовые вопросы.

Введение

В следственной и судебной практике психолого-филологические экспертизы в большинстве случаев назначаются по делам об уголовных правонарушениях, совершаемых вербальным (словесным) путем. В частности, по уголовным делам, предусмотренным ст. 131 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) «Оскорбление»; ст. 378 УК РК «Оскорбление представителя власти»; ст. 410 УК РК «Неуважение к суду» и других. Особое значение в последнее время имеет назначение судебных психолого-филологических экспертиз по уголовным делам, предусмотренным ст. 174 УК РК «Разжигание социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни» [1]. Стабильный рост этого нового вида судебных экспертиз отмечается в Концепции развития института судебной экспертизы Республики Казахстан до 2023 года [2].

Назначение и производство судебного психолого-филологического экспертного исследования в Казахстане осуществляется на основании Перечня видов судебных экспертиз, проводимых органами судебной экспертизы, и экспертных специальностей, квалификация по которым присваивается Министерством юстиции Республики Казахстан [3].

Материалы и методы

Методические указания по формулировке вопросов постановления при назначении судебной экспертизы приведены в «Справочнике для правоохранительных органов и судов по вопросам назначения судебных экспертиз в Центре судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан» (далее – Справочник ЦСЭ МЮ РК) [4], в «Правилах организации и производства судебных экспертиз и исследований в органах судебной экспертизы» (далее – Правила) [5] и в двух экспертных методиках ЦСЭ МЮ РК [6, 7]. В указанных Правилах в главе 5 параграфе 46 «Судебно-экспертное психолого-филологическое исследование (18.2)» приводится перечень вопросов, решаемых при производстве судебной психолого-филологической экспертизы, среди которых имеются следующие:

- ♦ содержатся ли в исследуемой публикации сведения, порочащие честь, достоинство, деловую репутацию конкретного лица; в каких конкретно высказываниях содержится указанная информация;
- ♦ имеются ли в тексте публикации признаки возбуждения межнациональной, расовой, родовой вражды или розни;
- ♦ носят ли высказывания, относящиеся к личности, оскорбительный характер.

Литературный обзор

Однако решение указанных вопросов не относится к компетенции эксперта-филолога и выходит за пределы его специальных филологических знаний, поскольку данные вопросы носят правовой характер. В отношении подобного рода вопросов в нормативном постановлении Верховного суда РК от 26 ноября 2004 года № 16 «О судебной экспертизе по уголовным делам» содержится следующее руководящее разъяснение: «Вопросы, имеющие значение для правильного разрешения дела, должны быть сформулированы в постановлении о назначении экспертизы, при вынесении которого необходимо учитывать, что вопросы, поставленные перед экспертом, не могут выходить за пределы специальных знаний лица, которому поручено проведение экспертизы. В постановлении о назначении экспертизы не могут ставиться на разрешение правовые вопросы, как не входящие в компетенцию эксперта, а также иные вопросы, не относящиеся к делу» [8].

Вопрос о недопустимости постановки перед экспертом правовых вопросов в теории судебной экспертизы связан прежде всего с особенностями компетенции эксперта и предметом судебной экспертизы. Ю.К. Орлов придерживается позиции, согласно которой «решение правовых вопросов ...образует исключительную компетенцию органов предварительного расследования и суда. Эксперт не вправе вдаваться в решение вопросов правового характера (например, имело место убийство или самоубийство, является ли недостача результатом хищения или халатности и т. п.), даже если они перед ним поставлены, а если он их все-таки решал, то его ответы не могут иметь какого-либо доказательственного значения» [9, с. 124]. Позицию Ю.К. Орлова разделяет и Т.В. Аверьянова – заключение эксперта следует признавать недопустимым доказательством, «если эксперт при обосновании своих выводов вышел за пределы своей компетенции и присвоил не свойственные ему функции судебных и следственных органов по оценке имеющихся в деле доказательств» [10, с. 186]. О рамках компетенции эксперта писал и М.С. Строгович: «Предмет любой экспертизы ограничен теми специальными вопросами, которые относятся к сфере компетенции экспертов. Поэтому экспертиза никогда не может выйти за рамки этих специальных вопросов и не может принимать на себя исследование вопросов, относящихся к компетенции непосредственно следствия и суда» [11, с. 440]. Эту же позицию отмечает и Л.Д. Кокорев: «К предмету заключения эксперта относятся лишь вопросы, находящиеся в пределах компетенции эксперта, его специальных познаний» [12, с. 199].

Основные положения

Первый из приведенных выше вопросов Правил ставится обычно судом при назначении судебной психолого-филологической экспертизы по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации гражданина или юридического лица по ст. 143 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее ГК РК) или по делам о клевете (ст. 73-3 КоАП РК). Этот вопрос часто присутствует и в адвокатских запросах специалисту-лингвисту на проведение лингвистического исследования по тем же диффамационным спорам.

Обстоятельствами, которые должны быть определены в ходе судебного разбирательства по делам данной категории (ст. 143 ГК РК), являются: факт распространения ответчиком сведений об истце, порочащий характер этих сведений и несоответствие этих сведений действительности, а также заведомо ложный характер порочащих сведений по делам о клевете. При отсутствии хотя бы одного из указанных обстоятельств иск не может быть удовлетворен судом.

Результаты и обсуждение

Толкование признаков состава «опорочения» дается в Нормативном постановлении Верховного суда РК от 18 декабря 1992 г. № 6 «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц» [13]. В определении порочащих сведений, приводимом в этом нормативном акте, названы следующие отличительные признаки порочащих сведений:

1) порочащий характер сведений – распространенные сведения должны сообщать о нарушении (несоблюдении) гражданином или организацией законов, моральных принципов общества. Например, оценочное высказывание «А вы самая крикливая и беспонтовая женщина. Всегда надо с себя начинать, с себя, прежде чем всех обвинять», которое послужило предметом иска в Илийском районном суде Алматинской области. Оно содержит обидную для истца информацию, которая не имеет при этом порочащий истца характер, поскольку в ней отсутствуют сведения о нарушении им правовых или моральных норм. Если негативная информация о лице не содержит утверждений о нарушении им закона или моральных норм, то она не относится к субъективной стороне состава правонарушения по ст. 143 ГК РК;

2) ложность этих сведений, т.е. несоответствие этих сведений действительности [14, с. 255].

Однако проверка истинности информации не является задачей филологической экспертизы, в связи с этим эксперты-лингвисты не могут ответить на вопрос, является ли информация либо сведения порочащими, соответствуют ли они действительности. По делам указанных категорий экспертные задачи заключаются в следующем: эксперт-лингвист выявляет в тексте негативную информацию о физическом или юридическом лице, определяет форму выражения этой информации, устанавливает, поддаются эти сведения верификации или нет с точки зрения их семантики (внутреннего содержания высказывания) и языковой формы выражения. В соответствии с этими задачами должны быть сформулированы эксперту следующие вопросы:

1) Содержится ли в тексте негативная информация о ... (ФИО, название юридического лица)? В каких конкретно высказываниях содержится эта информация?

2) Если содержится, то в какой форме вопроса – утверждения о фактах или мнения, оценочного суждения, предположения – она выражена? Список вопросов может быть расширен в ответ на потребности практики, но указанные вопросы являются обязательными для судебной филологической экспертизы текстов диффамационной направленности.

Второй анализируемый вопрос Правил «Имеются ли в тексте публикации признаки возбуждения межнациональной, расовой, родовой вражды или розни?» является одним из наиболее распространенных по делам о разжигании указанных в ст. 174 УК РК видов розни. При рассмотрении дел по ст. 256 УК РК перед экспертами ставится вопрос: «Имеется ли в тексте пропаганда терроризма?». Фактически за этими вопросами стоят следующие вопросы: «Хотел ли говорящий возбудить социальную и иную рознь, произнося высказывание...?», «Хотел ли говорящий пропагандировать терроризм?»

Указание в законе на определенную направленность действий обвиняемого (действия-высказывания, направленные на разжигание розни, пропаганду терроризма) предполагает уста-

новление в тексте наличия прямого умысла как субъективной стороны состава уголовного правонарушения. Поэтому очевидна неправомерность постановки подобных вопросов правового характера экспертам, поскольку умысел должен устанавливаться с учетом совокупности имеющихся по делу доказательств и, следовательно, решение правовых вопросов является процессуальной обязанностью субъекта доказывания.

В Правилах приводится также следующий вопрос: «Носят ли высказывания, относящиеся к личности, оскорбительный характер?». В этом вопросе словосочетание «оскорбительный характер» тождественно по своему значению термину уголовного права «оскорбление». Правовое определение понятия оскорбления содержится в ст. 131 УК РК – «унижение чести и достоинства другого лица, выраженное в неприличной форме». Анализируемый вопрос требует правовой оценки спорного высказывания: «Носят ли высказывания, относящиеся к личности, характер оскорбления? Являются ли высказывания, относящиеся к личности, оскорбительными?». Данный вопрос направлен на установление в спорном высказывании/тексте прямого умысла и соотносится с вопросами: «Хотел ли говорящий оскорбить лицо, произнося высказывание У.?», «Хотел ли говорящий своим высказыванием оскорбить честь и достоинство лица?», поэтому бесспорна неправомерность постановки такого вопроса экспертам.

Обязательным признаком объективной стороны оскорбления является неприличная форма. Основные задачи филологической экспертизы по делам об оскорблении заключаются в установлении наличия/отсутствия в высказывании или тексте негативной оценки лица (установления значения сказанного или написанного), а также неприличной формы ее выражения. Согласно указанным экспертным задачам, рекомендуется следующая формулировка вопроса эксперту: «Содержатся ли в материале высказывания со значением негативной оценки лица? Если да, то имеет ли она неприличную форму выражения?».

Вопросы, рекомендуемые эксперту-лингвисту для экспертного исследования информации по делам о разжигании розни, приводятся в «Кратком справочнике по судебной филологической экспертизе по делам о возбуждении социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни» [15, с. 7–11].

Заключение

Таким образом, функционально-семантический анализ приведенных в Правилах и Справочнике ЦСЭ МЮ РК рекомендуемых для постановки эксперту вопросов показал, что они выходят за пределы компетенции эксперта-филолога и сводятся к установлению юридических признаков состава правонарушения для правовой квалификации деяния. Очевидна актуальная необходимость исключения вопросов правового характера из указанных Правил и Справочника ЦСЭ МЮ РК как типичных ошибок при назначении и производстве судебной филологической экспертизы, приводящих на практике к признанию заключения эксперта недопустимым доказательством по делу.

Материал выверен, цифры, факты, цитаты сверены с первоисточником. Материал не содержит сведений ограниченного распространения.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226 –V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022 г.). – 2022.
- 2 Концепция развития института судебной экспертизы Республики Казахстан до 2023 года. Приказ Министра юстиции Республики Казахстан от 26 декабря 2018 года № 1629 «Об утверждении Концепции развития института судебной экспертизы Республики Казахстан до 2023 года и Плана мероприятий по ее реализации».
- 3 Перечень видов судебных экспертиз, проводимых органами судебной экспертизы, и экспертных специальностей, квалификация по которым присваивается Министерством юстиции Республики Казахстан. Утвержден приказом Министра юстиции Республики Казахстан от 27 марта 2017 года № 306.
- 4 Справочник для правоохранительных органов и судов по вопросам назначения судебных экспертиз в Центре судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан. – Астана, 2011.

5 Правила организации и производства судебных экспертиз и исследований в органах судебной экспертизы, утвержденные приказом министра юстиции Республики Казахстан от 27 апреля 2017 года № 484.

6 Методика исследования объектов, содержащих признаки оскорбления чести, достоинства и личности. – 2007.

7 Методика по производству психолого-филологической экспертизы (на предмет провоцирования этнической, расовой, религиозной и иной неприязни, позволяющей давать правовую оценку публичным высказываниям и материалам средств массовой информации. – 2008.

8 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 26 ноября 2004 года № 16 «О судебной экспертизе по уголовным делам».

9 Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. – М.: Проспект, 2001.

10 Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. – М.: Норма, 2015.

11 Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. – М.: Издательство «Наука», 1968.

12 Кокорев Л.Д., Кузнецов Н.П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1995.

13 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 18 декабря 1992 г. № 6 «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц».

14 Галяшина Е.И. Судебная лингвистическая экспертиза: учебник. – Москва: Проспект, 2021.

15 Краткий справочник по судебной филологической экспертизе по делам о возбуждении социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни. – Алматы, «Әділ сөз», 2019. URL: <http://www.adilsoz.kz/publication/show/id/43>

REFERENCES

1 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda No. 226–V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 02.03.2022 g.). 2022. (In Russian).

2 Konceptija razvitija instituta sudebnoj jekspertizy Respubliki Kazahstan do 2023 goda. Prikaz Ministra justicii Respubliki Kazahstan ot 26 dekabrja 2018 goda No. 1629 «Ob utverzhdenii Konceptii razvitija instituta sudebnoj jekspertizy Respubliki Kazahstan do 2023 goda i Plana meroprijatij po ee realizacii». (In Russian).

3 Perechen' vidov sudebnyh jekspertiz, provodimyh organami sudebnoj jekspertizy, i jekspertnyh special'nostej, kvalifikacija po kotorym prisvaivaetsja Ministerstvom justicii Respubliki Kazahstan. Utverzhden prikazom Ministra justicii Respubliki Kazahstan ot 27 marta 2017 goda No. 306. (In Russian).

4 Spravochnik dlja pravoohranitel'nyh organov i sudov po voprosam naznachenija sudebnyh jekspertiz v Centre sudebnoj jekspertizy Ministerstva justicii Respubliki Kazahstan. Astana, 2011. (In Russian).

5 Pravila organizacii i proizvodstva sudebnyh jekspertiz i issledovanij v organah sudebnoj jekspertizy, utverzhdennye prikazom ministra justicii Respubliki Kazahstan ot 27 aprelja 2017 goda No. 484. (In Russian).

6 Metodika issledovanija ob#ektov, sodержashhijh priznaki oskorblenija chesti, dostoinstva i lichnosti. 2007. (In Russian).

7 Metodika po proizvodstvu psihologo-filologicheskoy jekspertizy (na predmet provocirovaniya jetnicheskoy, rasovoj, religioznoj i inoj neprijazni, pozvoljajushhej davat' pravovuju ocenku publicnym vyskazyvanijam i materialam sredstv massovoj informacii. 2008. (In Russian).

8 Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 26 nojabrja 2004 goda No. 16 «O sudebnoj jekspertize po ugovolnym delam». (In Russian).

9 Orlov Ju.K. (2001) Osnovy teorii dokazatel'stv v ugovolnom processe. M.: Prospekt. (In Russian).

10 Aver'janova T.V. (2015) Sudebnaja jekspertiza. Kurs obshhej teorii. M.: Norma. (In Russian).

11 Strogovich M.S. (1968) Kurs sovetskogo ugovolnogo processa. V. 1. M.: Izdatel'stvo «Nauka». (In Russian).

12 Kokorev L.D., Kuznecov N.P. (1995) Ugovolnyj process: dokazatel'stva i dokazyvanie. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta. (In Russian).

13 Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 18 dekabrja 1992 g. No. 6 «O primenenii v sudebnoj praktike zakonodatel'stva o zashhite chesti, dostoinstva i delovoj reputacii fizicheskijh i juridicheskijh lic». (In Russian).

14 Galjashina E.I. (2021) Sudebnaja lingvisticheskaja jekspertiza: uchebnik. Moskva: Prospekt. (In Russian).

15 Kratkij spravochnik po sudebnoj filologicheskoy jekspertize po delam o vobuzhdenii social'noj, nacional'noj, rodovoj, rasovoj, soslovnoj ili religioznoj rozni. Almaty, «Әділ сөз», 2019. URL: <http://www.adilsoz.kz/publication/show/id/43>. (In Russian).

ВАРЕНИКОВА С.П.,¹

з.ф.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: svetlana.varenikova@bk.ru

ORCID ID: 0000-0000-9587-7060

ҚАРЫМСАҚОВА Р.Д.,^{*2}

ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: rakhilya.11@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-9561-7529

¹Д.А. Қонаев атындағы

Еуразиялық заң академиясы,

Алматы қ., Қазақстан

²«Туран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

СОТ ПСИХОЛОГИЯ-ФИЛОЛОГИЯЛЫҚ САРАПТАМАНЫҢ ТАҒАЙЫНДАУ МЕН ЖҮРГІЗУ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Қазақстанда сот психология-филологиялық сараптамалық зерттеуді тағайындау және жүргізу Сот сараптамасы органдары жүргізетін сот сараптамалары түрлерінің және біліктілігі Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі беретін сараптамалық мамандықтардың тізбесі негізінде жүзеге асырылады. Сот сараптамасы теориясында сарапшының алдына құқықтық мәселелер қоюға жол бермеу мәселесі, ең алдымен, сарапшының құзыретінің ерекшеліктерімен және сот сараптамасы пәнімен байланысты. Мақалада сарапшы-филологтың құзыретіне жатпайтын құқықтық мәселелер талданады, олар ауызша түрде жасалған құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша сот психология-филологиялық сараптаманы тағайындау және жүргізу кезінде-жала жабу, балағаттау, араздықты қоздыру істері. Осы санаттағы істер үшін ұсынылатын үлгілік сұрақтар берілген.

Тірек сөздер: психологиялық-филологиялық сараптама, құқықтық сұрақтар, сарапшының құзыреттілігі, жала жабу мәліметтер, жала жабу, типтік сұрақтар.

VARENIKOVA S.P.,¹

c.l.s., associate professor.

e-mail: svetlana.varenikova@bk.ru

ORCID ID: 0000-0000-9587-7060

KARYMSAKOVA R.D.,^{*2}

c.ph.s., associate professor.

*e-mail: rakhilya.11@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-9561-7529

¹D.A. Kunaev Eurasian Law Academy,

Almaty, Kazakhstan

²Turan University

Almaty, Kazakhstan

PROBLEMATIC ISSUES OF APPOINTMENT AND PRODUCTION FORENSIC PSYCHOLOGICAL AND PHILOLOGICAL EXAMINATION

Abstract

The appointment and production of forensic psychological and philological examination research in Kazakhstan is carried out on the basis of a list of types of forensic examinations conducted by forensic examination bodies and expert specialties, qualifications for which are assigned by the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. The issue of the inadmissibility of raising legal issues before an expert in the theory of forensic examination is primarily related to the specifics of the expert's competence and the subject of forensic examination. The article analyzes legal issues that do not fall within the competence of an expert philologist in the appointment and conduct of a forensic psychological and philological examination in cases of offenses committed verbally – defamation disputes, insults, incitement to discord. Recommended sample questions for these categories of cases are provided.

Key words: psychological and philological examination, legal issues, expert competence, defamatory information, defamation, standard issues.

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

МРНТРИ. 10.83
УДК. 343.241.
LEL K42

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-30-39>

ШИДЕМОВ А.Г.,*¹

PhD.

*e-mail: Sh_azem@mail.ru

ORCID ID: 0009-0001-8643-4058

¹Қазақстан Республикасы ІІМ

М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан

ЖАЗАНЫ САРАЛАУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҢ АУЫРЛЫҒЫН БАҒАЛАУ ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖҰМЫС ІСТЕУІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Андатпа

Мақалада жазаны саралау жүйесі және қылмыстың ауырлығын бағалау жаза тағайындау институты жайлы айтылған. Заңнамалық деңгейде қылмыстық-құқықтық салдарлардың шегін анықтау әлдеқайда қиын. Жаза тағайындау институты қылмыстық жауаптылық мақсаттары, жаза түрлерінің жүйесі, жаза тағайындаудың негізгі принциптері, жаза тағайындаудың арнайы ережелері туралы нормалар тобын біріктіреді. Жаза тағайындау институтының жұмыс істеуі әртүрлі санаттағы қылмыстарды санкциялық қамтамасыз ету жүйесіне сүйенеді. Осыған орай, осы институттың негізгі проблемаларының бірі жазаның репрессивтілігінің қылмыстың ауырлығын заңнамалық бағалауға тәуелділігін анықтау болып табылады. ҚК-нің Ерекше бөлігінің баптарының санкцияларындағы жаза түрлерін саралау жүйесіндегі жекелеген қылмыстардың ауырлығын жеткіліксіз заңнамалық бағалау екі себепке байланысты парадокс тудырады. Біріншіден, қылмыстық жауаптылықтың өзге де (жазалауға балама) шараларын қолдануға жасанды түрде кедергілер жасалды, олардың есебінен қылмыскерге түзеу ықпалының мүмкіндіктері кеңейтілуде. Екіншіден, заңда жазаны тағайындаудың арнайы ережелері белгіленген (мысалы, қылмыстардың қайталануы кезінде), онда тек субъективті қасиеттер белгіленеді, олардың есебі дәл осы жерде болжанады. Қылмыстардың сыныптық ауырлығының қолданыстағы құрылымын және оның жазаны тағайындаудың негізгі принциптері мен арнайы ережелерін өзгертуге әсерін салыстыру кезінде біз қазірдің өзінде қозғаған критерийлер дилеммасына сәйкес келетін қайшылықты анықтау қиын емес: іс-әрекеттің қасиеттерін есепке алу – тұлғаның қасиеттерін есепке алу. Іс-әрекеттің қасиеттері мен қайраткердің қасиеттері арасында объективті байланыс бар, бірақ қайраткердің әлеуметтік қасиеттері мен оның қылмысты шешуге бағытталуы қылмыстың ауырлығымен байланысты емес. Сондықтан оның қауіптілігін анықтайтын әрекеттің субъективті қасиеттері (кінә түрінен басқа) қылмыстың ауырлық дәрежесінің санатына әсер ете алмайды.

Тірек сөздер: қылмыстық жаза, мемлекет, қылмыс, жазалау, заңнама, мақсат.

Кіріспе

Жаза жүйесі – бұл заңмен белгіленген, олардың қатаңдық дәрежесіне сәйкес орналастырылған жаза түрлерінің тізімі. Жаза түрін сот заңда бекітілген жаза жүйесі шегінде сайлайды.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы ҚК жазаның бес негізгі түрін (40-баптың 1-бөлігі және 2-бөлігі), жазаның үш қосымша түрін (40-баптың 3-бөлігі) атайды.

Жазаның негізгі түрлері:

- 1) қоғамдық жұмыстар;
- 2) айыппұл;
- 3) түзеу жұмыстары;
- 4) бостандықты шектеу;
- 5) бас бостандығынан айыру.

Негізгі жаза дербес тағайындалады және оны басқа жазаларға қосуға болмайды. Негізгі жазалар бір-бірімен біріктіріле алмайды, яғни. бір қылмыс үшін негізгі жазаның бір түрі ғана тағайындалуы мүмкін. Бірнеше қылмыс үшін сотталған кезде бір негізгі (түпкілікті) жаза тағайындалуы мүмкін, қосымша-бірнеше болуы мүмкін. Заң қылмыстық жауапкершілік мақсаттарына қол жеткізуді негізгі жазамен байланыстырады.

Жазаның қосымша түрлері:

- 1) мүлікті тәркілеу;
- 2) арнаулы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шеннен, дипломатиялық дәрежеден, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградалардан айыру;

- 3) белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру;

Қосымша жаза әрқашан негізгіге қосылады және оны дербес тағайындауға болмайды, ол негізгі жазаны нақты сотталушыға жазалау әсерін күшейте отырып жүргізеді.

Заң жазаның аралас түрлеріне мыналарды қамтиды:

- 1) қоғамдық жұмыстар;
- 2) айыппұл;
- 3) белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру.

Аралас жаза – бұл негізгі жаза ретінде ғана емес, сонымен қатар қосымша жаза ретінде де қолданыла алатын жаза.

ҚК-нің 81-бабында он сегіз жасқа дейінгі қылмыс жасаған адамдарға қолданылатын жазаның алты түрі бекітілген:

- 1) белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру;
- 2) айыппұл;
- 3) түзеу жұмыстары;
- 4) қоғамдық жұмыстарға тарту;
- 5) бостандықты шектеу;
- 6) бас бостандығынан айыру.

ҚК-де көзделген жазалардың жартысынан көбі бас бостандығынан айырумен байланысты емес.

Мүліктік жазалар көбінесе қосымша ретінде қолданылды. Мемлекеттік және әскери қылмыстарды алып жүруден мүлікті тәркілеуді кеңейту үрдісі байқалды.

Материалдар мен әдістер

Ғылыми мақаланың әдіснамалық негізі әлеуметтануды, жалпы құқық теориясын, қылмыстық құқық теориясын және қылмыстық іс жүргізу құқығын, сот сараптамасын білудің диалектикалық әдісі болып табылады. Мақаланы жазу барысында логикалық, жүйелік-құрылымдық, нақты-социологиялық және басқа да зерттеу әдістері қолданылды.

Негізгі ережелер

Салыстыру үшін, шет мемлекеттердің қолданыстағы қылмыстық заңнамасында әдетте жазаның екі-бес негізгі түрі қарастырылғанын ескеріңіз. Мысалы, ГФР ҚК 1871 ж. (10.03.1987 ж. ред.) 38-43а бапта бас бостандығынан айыру және айыппұл (ақша және мүліктік) түріндегі жазаны регламенттейді [1]; Испания ҚК 1995 ж. 32-бапта бас бостандығынан айыру, белгілі бір құқықтардан айыру және айыппұл белгілейді [2]; ҚК Польша Республикасы 1997 ж. 32-бапта айыппұл, бас бостандығынан айыру, бас бостандығынан айыру, 25 жылға бас бостандығынан айыру, өмір бойына бас бостандығынан айыру деп аталады [3].

Мұсылмандардың қылмыстар үшін қылмыстық құқығы болады (мысалы, бидғат, бүлік, зинақорлық, тонау) тікелей Құранда немесе Пайғамбардың сүннетінде жаза түрлерін нақты анықтайды. Санаттағы қылмыстар үшін жазаның түрлері: өлім жазасы, өзіне зиян келтіру, бас бостандығынан айыру және қоғамнан шығару. Кисас санатындағы қылмыстар жасағаны үшін (мысалы, өмір мен денсаулыққа қарсы қасақана емес қылмыстар) ақшалай өтемақы («қанды ақша», дийи) немесе кешірім төлеу көзделеді. Бұл жағдайда кінәліге жазаны қолдану жәбірленуші тараптың, яғни қайтыс болған адамның (кісі өлтіру кезінде) немесе жәбірленушінің өзі (мертігу кезінде) мұрагерлерінің қалауына байланысты. Сонымен, жазалану тұрғысынан таазир санатындағы қылмыстар кең судьялардың қалауымен сипатталады: мұнда жазаның кез-келген түріне, соның ішінде өлім жазасына жол беріледі [4]. Қазіргі мұсылман әлемінде соңғы санаттағы қылмыстар үшін өлім жазасы, бас бостандығынан айыру, қамшы салу, айыппұл салу, қоғамдық қызметтен кету, бойкот (қоғамдастық өмірінен оқшаулау немесе қоғамнан қуылу) және айыптау сияқты жазалардың түрлері жиі қолданылады.

Түркіменстан Қылмыстық кодексінің 44-бабының 1-бөлігінің а және с тармақтарына сәйкес келтірілген зиянды түзету міндетін жүктеу және белгілі бір жерде тұру міндетін жүктеу жазаның дербес түрлеріне жатады. Олар негізгі және қосымша жазалар ретінде қолданылады (Түркіменстан ҚК 45-бабының 2-бөлігі). Келтірілген зиянды түзету міндеті келтірілген зиянды тікелей жою материалдық және моральдық зиянды өтеу және жәбірленушіден көпшілік алдында кешірім сұрау болып табылады (ҚК 46-бабының 1-бөлігі). Белгілі бір жерде тұру міндетін жүктеу сотталғанды белгілі бір жерде міндетті түрде қоныстана отырып, оның тұрғылықты жерінен шығару болып табылады (ҚК 51-1-бабының 1-бөлігі). Бұл жаза негізгі жаза ретінде бес жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге және қосымша ретінде екі жылдан бес жылға дейінгі мерзімге белгіленеді (ҚК 51-1-бабының 2-бөлігі) [5]. 1999 жылғы ҚК-дегі жазалау жүйесінің моделі сотқа алдымен белгілі бір қылмыс үшін санкцияларда көзделген санкциялардың ішінен неғұрлым жеңіл жаза қолдану мүмкіндігін қарастыруды ұсынады. ҚК 62 бабының 2-бөлігіне сәйкес бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қылмыстық жауаптылық мақсаттарына тиісті бапта көзделген неғұрлым жеңіл жазаны қолдану арқылы қол жеткізуге болмайтын жағдайда ғана тағайындалуы мүмкін.

Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігі. Бұл ереже гуманизм қағидатына сәйкес келеді және соттарды қылмысқа кінәлі адамға әділ жаза таңдауға бағыттайды. Кез-келген жеке жаза белгілі бір көлемдегі жазаны көтереді және өзінің функционалды бағытына ие. Сотталғанды қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жазалар оны қайта әлеуметтендіруге бағытталған. Қоғамдық жұмыстар сотталғандардың қоғам пайдасына тегін еңбекті орындаудан тұрады, оның түрін қоғамдық жұмыстарды қолдануды жүргізетін органдар айқындайды (ҚК 43-бабының 1-бөлігі). Заң шығарушы жазаның бұл түрін қолданыстағы ҚК санкцияларының 59 үлгісінде бекітеді.

Қоғамдық жұмыстар алпыстан екі жүз қырық сағатқа дейінгі мерзімге белгіленеді және күніне төрт сағаттан аспайтын мерзімге өтеледі. Білім алатын не тұрақты жұмыс орны бар сотталғандар қоғамдық жұмыстарды оқудан немесе негізгі жұмыстан бос уақытында күніне төрт сағаттан аспайтын мерзімде өтейді. Білім алмаған және тұрақты жұмыс орны жоқ сотталғандар қоғамдық жұмыстарды олардың келісімімен төрт сағаттан артық, бірақ күніне сегіз сағаттан артық өтей алады (ҚК 43-бабының 2-бөлігі). Жазаның бұл түрі соттың қалауы бойынша айыппұлға немесе белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыруға қосымша жаза ретінде де қолданылуы мүмкін (ҚК 43-бабының 3-бөлігі).

Қолданыстағы ҚК айыппұл түріндегі жазаны реттей отырып, 1960 жылғы ҚК ережелерін сақтап, оны қолдану тәртібін саралауда алға қадам жасады. Осылайша, айыппұл мөлшері жасалған қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне және сотталған адамның материалдық жағдайына байланысты үкім шығарылған күні белгіленген базалық шаманың мөлшерін ескере отырып айқындалады және отыздан бір мыңға дейінгі базалық шамалар шегінде белгіленеді. Экономикалық қызметті жүзеге асыруға және қызмет мүдделеріне қарсы бірқатар қылмыстар үшін айыппұл үш-жүзден бес мыңға дейін базалық шамада белгіленеді. ҚК-нің Ерекше бөлігінің әкімшілік преюдициясы бар бапта көзделген өзі жасаған қылмысы үшін адамға тағайындалған айыппұл мөлшері әкімшілік тәртіппен салынатын айыппұлдың ең жоғары мөлшерінен кем болмауы тиіс (ҚК-нің 50-бабы 2-бөлігі). Айыппұлды оны төлеуден жалтару белгілері болмаған кезде өндіріп алу мүмкін болмаған жағдайда, сот үкімді орындау

жүктелген органның ұсынуы бойынша айыппұлды қоғамдық жұмыстармен ауыстырады (ҚК 50-бабының 3-бөлігі).

Осылайша, айыппұлдың жазалау әсерінің көлемін саралау жасалған жағдайдың ауырлығына және кінәлінің материалдық жағдайына байланысты.

Айыппұл тағайындаудың сот практикасы соттар әрдайым материалдық жағдайды, жеке деформация дәрежесін, қылмыстық бейімділікті ескермейтінін көрсетеді. Айыппұл-бұл мүлдікті сипаттағы жаза. Айыппұл негізгі және қосымша жаза болуы мүмкін. Негізгі жаза ретінде ол мынадай жағдайларда тағайындалады: 1) баптың санкциясында көзделген кезде; 2) ҚК 70-бабы ережелерін қолдану; 3) жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жазамен ауыстыру (ҚК 91-бабы).

Айыппұлды қосымша жаза ретінде қашан тағайындауға болатындығы туралы мәселені қарастырыңыз. ҚК-нің 50-бабында осы мәселе бойынша нұсқаулар жоқ. Осы баптың 1-бөлігінде тек «айыппұл – бұл осы Кодексте белгіленген жағдайларда сот тағайындайтын ақшалай өндіріп алу» делінген.

Заң шығарушының логикасы бойынша айыппұл қосымша жаза ретінде заңда көзделген жағдайларда ғана қолданылады. Бұдан басқа, ҚК-нің 50-бабының 2-бөлігінде бекітілген айыппұл мөлшерінің шегі оны қосымша жаза ретінде қолданған жағдайда да қолданылуы тиіс. Мұның бәрі соттардың қосымша жаза ретінде айыппұл тағайындауындағы қосымша қиындықтар. Сондықтан, осы мәселелерді «заңда ерекше ескеруді» ұсынатын ғалымдармен келісу керек.

Қосымша жаза ретінде айыппұлды сәтсіз қолданудың сот тәжірибесінен мысал келтірейік. Түзеу жұмыстары – бұл сотталушының мүлдікті және еңбек құқықтарын шектейтін жаза. Оның мәні бойынша түзету жұмыстары қоғамдық жұмыстар мен айыппұл элементтерін, кейде бостандық шектеулерін (ашық түрдегі мекемеге жолдамасыз) және айыппұлды біріктіретін «біріктірілген» жаза түрі болып табылады. Сотталған адам, бір жағынан, қоғамдық пайдалы жұмыспен қамтылған – негізгі жұмыс орны бойынша жұмыс істейді, екінші жағынан, мемлекет оның табысынан ай сайын ұстап қалуды жүзеге асырады («айыппұл» бөліп төлеуге).

Әдебиетке шолу

Осы жазаны қолдану нәтижелері бойынша қылмыстардың рецидивтері сот практикасында минималды. Бұл Н. Кондрашко, Ю. Мельникова, С.В. Полубинский, В.В. Тимошенко, Т. Устинованың ғылыми зерттеулерінде де расталған. Мұның бәрі сот практикасында түзету жұмыстарының танымалдылығын түсіндіреді.

Қолданыстағы жазалау жүйесіндегі бас бостандықты шектеу – мазмұны мен қолданылуы бойынша ең даулы жаза түрлерінің бірі.

1960 жылғы ҚК бойынша ол сотталғанды міндетті түрде еңбекке тарта отырып, бас бостандығынан айыруға шартты соттау ретінде белгілі болды (231-бап).

1999 жылғы ҚК-нің 55-бабының бастапқы редакциясында бас бостандығын шектеу сотталғандарды жазаны орындауды жүзеге асыратын органдар айқындайтын орындарда міндетті түрде еңбекке тарта отырып, оларды қадағалауды жүзеге асыру жағдайларында болудан тұрды және алты айдан бес жылға дейінгі мерзімге белгіленді. Алайда, бас бостандығын шектеу кезінде өндірістік процесті ұйымдастыру және сотталғандарды қадағалау мәселесі туындай бастады, бұл сотталғандардың едәуір санының жазадан жалтаруына әкелді.

Қылмыстық кодекстің 55-бабының 3-бөлігінің ережелерінен көрініп тұрғандай, ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберіле отырып, бостандықты шектеу оны өтеу шарттары бойынша жазаның негізгісі болып табылады. Ол Беларусь Республикасының азаматы болып табылатын кәмелетке толған еңбекке қабілетті адамға тағайындалуы мүмкін.

Белгілі бір шарттарды белгілеу кезінде ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберілместен бас бостандығын шектеу сотқа жазаны өтеу шарттарының осы нұсқасын айқындау құқығын бере отырып, біріншісіне балама ретінде әрекет етеді. Заңдарға сәйкес сот ашық түрдегі түзеу мекемесіне жіберілмей бас бостандығын шектеуді мыналарды ескере отырып тағайындай алады:

- а) кінәлінің жеке басы;
- б) бірлесіп жасалған қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі;
- в) оның тұрақты тұрғылықты жері бар.

Осы жазаны тағайындаудың сот практикасы көрсеткендей, соттар мұндай шараны, әдетте, келесі жағдайларды ескере отырып таңдайды: айыпталушының тұрақты жұмыс орны мен тұрғылықты жері бар, оқиды, шын жүректен өкінеді, кінәсін мойындайды, оң сипатталған, арнайы есепке алынбайды, еңбекке жарамсыз, соттылығы жоқ адамдар, көмелеттік жасқа толмаған, залалдың орнын толтырды, жәбірленушінің пікірі, қылмыс дәрежесі.

Ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберілместен бас бостандығын шектеу адамдардың неғұрлым кең тобына, атап айтқанда: сот үкімі шыққан күні он сегіз жасқа толмаған адамдарға; ҚК-нің 55-бабының 5-тармағында аталған адамдарға (тыйым салу жабық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберіле отырып жазаға қатысты) қолданылуы мүмкін. Ашық үлгідегі мекемеге жіберілместен бас бостандығын шектеуді адамдардың екі санатына ғана тағайындауға болмайды (ҚК 55-бабының 4-тармағы):

1) мерзімді әскери қызметтің әскери қызметшілеріне;

2) шетел азаматтарына және Беларусь Республикасында тұрақты тұрмайтын азаматтығы жоқ адамдарға беріледі.

ҚК-нің 44-бабының 1-тармағына сәйкес бас бостандығын өтеудің кез келген шарттарымен шектеуге сотталғандарды, осы баптың 1-тармағында саналанған немесе күндізгі оқу нысанында білім алатын адамдарды қоспағанда, жазаны орындауды жүргізетін органдар мен мекемелер міндетті түрде еңбекке тартады. Қылмыстық-құқықтық әдебиеттегі бұл жазаға деген көзқарас екіұшты. Кейбір авторлар бостандықты шектеу мәртебесін жазаның тәуелсіз түрі ретінде негіздейді. Басқалары оны жазалау жүйесінде қарастыруға болмайды деп санайды. Сотталған адамды еңбекке міндетті түрде тарта отырып, бас бостандығынан айыруға шартты түрде соттау іс жүзінде жаза болып табылатынын атап өткен жөн.

Осылайша, құқық шектеулері бойынша бұл шара заң шығарушы сайлаған терминология бойынша («шартты айыптау») пробация арқылы жазаланады. Сондықтан бостандықты шектеуді тәуелсіз жаза мәртебесіне көтеру қарсылық тудырмайды. Мәселе басқаша – бостандық шектеулерін орындау перспективасында. Мұндай жазаны қазіргі нарықтық экономика жағдайында жүзеге асыру қиын, өйткені ол сотталғандарды жұмыспен және қылмыстық-атқару жүйесінің тиісті қызметімен қамтамасыз ету туралы сөзсіз сұрақтар туғызады.

Ресейлік ғалымдар жазаның бұл түріне сыни және әр түрлі әсер етеді. Мәселен, В. Филимонов бас бостандығынан айыруға байланысты емес жазалардың түрлерін жеткілікті ойластырылмаған саралау туралы және оларды құқықтық реттеудің кемшіліктері олардың қылмыстардың алдын алу функциясын да, қылмыстық құқықты қалпына келтіру функциясын да орындауын айтарлықтай әлсіретуге қабілетті деген қорытындыға келді. Міндетті, түзеу және мәжбүрлеу жұмыстары сияқты жаза түрлерінің атауы «бұл туралы аз айтады: барлық сансыз жұмыс түрлерін орындау міндетті, түзеу және мәжбүрлеу болып табылады». Мәжбүрлеу жұмыстары» өзінің мазмұны бойынша, – дейді автор, – міндетті және түзеу жұмыстары түріндегі жазаларға қарағанда бас бостандығын шектеу және бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларға едәуір жақын» [6]. А. Бриллиантов «заңға сәйкес сот үкімді жазалау түріндегі мәжбүрлі жұмыс түріндегі жазаны еркін қабылдамайды» [7]. Ғалым мұны, егер белгілі бір кезеңдер өтсе, сотталушыға мәжбүрлеу жұмыстары тағайындалуы мүмкін деп түсіндіреді (бұл қатаң жаза тағайындалғаннан кейін осы жазаны тағайындауды білдіреді – бес жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айыру.). Авторлар Т. Бутенко, М. Петров және О. Татауров даулы құқықтық және соған байланысты заңнамалық коллизиялар туралы айтады. Мәжбүрлеу жұмыстары өзінің құқықтық және әлеуметтік табиғаты бойынша түзеу жұмыстары мен бас бостандығын шектеу элементтерін сотталғанды ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберумен біріктіретін сияқты. Мәжбүрлеу жұмыстарының жазалау әсері, ең алдымен, оларды өтеу орнымен анықталады, атап айтқанда: арнайы мекемелерде – түзету орталықтары (ҚАК 55-бабы). Қазақстан Республикасының ҚК жазалау жүйесінде қылмыстың сипатына және оны жасаған субъектінің арнайы белгілеріне байланысты бірқатар жазалар көзделген: белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, әскери қызмет бойынша шектеу, әскери немесе арнаулы атақтан айыру, мүлікті тәркілеу. Жасалған қадамның сипатына сәйкес келетін жазаларды қолдану И.И. Горелик пен В.В. Марчуктың зерттеулерінде негізделген [8]. Жасалған қылмыстың ауырлығына ғана емес, оның сипатына да сәйкес келетін жаза қылмыскердің түзетілуін қамтамасыз ете алады. Алайда, қылмыстық заңда көзделген жазалардың жекелеген түрлері сотталған адамға тиімді түзету әсері тұрғысынан күмән тудырады.

Заңда мүлікті жалпы есепке алуды белгілеудің және оны кінәлі соттың тағайындауының мәні тұтастай алғанда бірыңғай бірлескен жаза шарасын да, атап айтқанда қосымша жазаны да дараландыруды, сондай-ақ қылмыстық жауаптылық мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз етуде негізделетіні түсінікті. Санкцияда факультативті тәркілеудің болуы соттың таңдау құқығын қалдыратыны анық: қылмыстың қоғамдық қауіптілігі мен кінәлінің жеке басын ескере отырып, қосымша жаза тағайындау немесе тағайындамау. Алайда, міндетті тәркілеу жазаны дараландыруға ықпал етпейді деп санау тым категориялық және мүлдем әділетсіз болып көрінеді, өйткені бұл жағдайда заң сотқа толық және ішінара тәркілеу арасындағы толық жазаны жекелендіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, заң қылмыстар шеңберіне олардың ерекше (жеке) табиғаты бойынша (сыбайлас жемқорлық, және т.б.) және олар үшін белгіленген санкциялар бойынша міндетті тәркілеуді қолдану мүмкіндігін шектеді.

Осылайша, бөлімдер мен тараулар бойынша міндетті тәркілеу жалпы тәркілеудің үлес салмағының 30%-дан азына ие. Жоғарыда келтірілген дәлелдер оны ҚК санкциясында бекітудің кез келген ауқымында жалпы тәркілеу (міндетті толық – міндетті ішінара; факультативтік толық – факультативтік ішінара) сотқа жасалған іс-әрекеттің ауырлығын және ви-нованың жеке басын ескере отырып, қосымша жазаның осы түрін дараландыруға мүмкіндік береді деген қорытынды жасауға негіз береді. Мұнда тағы бір тәркілеу мәселесіне назар аударған жөн. Қылмыстық жаза ретінде қарастырылып отырған шара заңды түрде сатып алынған мүлікке қолданылады, яғни кінәлі адамның материалдық мүдделері мен басқа отбасы мүшелеріне жанама әсер етеді. Демек, бұл шара қылмыс жасаудағы жеке жауапкершілік талаптарына толық сәйкес келмейді.

Осылайша, заңдылық пен жеке кінәлі жауапкершілік принциптерін, сондай-ақ оны тағайындау кезінде әділеттілік қағидатын сақтау күмән тудырады.

Заң әдебиеттерінде кейбір мамандар жазаның осы түрін қолданудың орындылығын негіздейді. И.Л. Марогулова мүлікті тәркілеуді негізгі жаза ретінде қолдануды ұсынады [10]. Салыстыру үшін, мұндай шешім шетелдегі қылмыстық заңға да белгілі екенін ескеріңіз. Мысалы, 2004 және 2005 жж. енгізілген өзгерістерден кейін Латвия Республикасының Қылмыстық Заңының 42-бабында тек қосымша ғана емес, сонымен бірге негізгі жаза ретінде тәркілеу қарастырылған [11]. Д.В. Шаблинская, керісінше, мүлікті тәркілеу түріндегі жазаның әлсіз тиімділігі туралы және ол қылмыстық жауапкершілік мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етпейтіндігі туралы жалпы қорытынды жасайды, өйткені іс жүзінде мүлікті тәркілеу бөлігіндегі үкімдердің 20%-дан аспайды [12].

Заң мүлікті тәркілеуді қолданудағы шектеулерді бекітеді. Біріншіден, ол мүліктік сипаттағы жазаларға: айыппұлға немесе түзеу жұмыстарына қосымша жаза ретінде тағайындалмайды. Екіншіден, ҚК көзделген тізбеге сәйкес сотталған және оның асырауындағы адамдар үшін өмірлік қажетті мүлік тәркіленуге жатпайды (ҚК 48-бабының 5-тармағы): тұрғын үй, пәтер немесе олардың жекелеген бөліктері, егерде сотталған және оның отбасы оларда тұрақты тұрады ма, үй жағдайындағы заттар, ыдыс-аяқ, ҚАК қосымшасында көрсетілген киім-кешек және басқа да мүлік.

Қылмыстық кодекстегі заң шығарушының тәркілеу жағдайларын едәуір шектеуге тырысуы сәтті болып көрінеді. Алайда, бұл мәселенің шешімі таусылмайды. Құқықтық реттеуді одан әрі жетілдіруде жалпы тәркілеуді қолдану аясын тарылту идеясы айыппұлды қолдануды бір мезгілде кеңейтумен біріктірілуі мүмкін. Көптеген елдерде тәркілеуді ақша сомасын өндіріп алумен ауыстыруға рұқсат етіледі (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 104.2-бабының 1-тармағы, Польша Қылмыстық кодексінің 44-бабы, Франция Қылмыстық кодексінің 131-21-бабы және т.б.). Жекелеген мемлекеттерде мүлікті тәркілеумен қатар өзге де мүліктік жазаларды қолдануға жол беріледі. Мысалы, Қырғызстан ҚК-нің 45-бабында үш еселенген мөлшерде келтірілген залалды ақшалай немесе заттай түрде өндіріп алу белгіленеді. Үштік айыптың екі бөлігі жәбірленушінің пайдасына материалдық және моральдық залалды өтеу үшін, үшінші бөлігі – мемлекеттің пайдасына өндіріліп алынады. ГФР Қылмыстық кодексі (StGB) § 43a, 1992 ж. енгізілген және 2002 ж. танылған Германияның Федералдық конституциялық соты ГФР-дің негізгі заңына сәйкес келмейтін мүліктік айыппұл түрінде жаза қарастырды (Vermögensstrafe), бұл әрекетті жасаған адамның мүлкінің құнымен шектелген ақша сомасын төлеуден тұрды. Егер оны орындау мүмкін болмаса, оның орнына сот бас бостандығын айырумен ауыстыратын болған [13]. В.М. Хомич бұл туралы өзінің монографиясында былай деп жазды: «іс жүзінде неміс заң шығарушысы өзінің репрессиялық элементтері бойынша мүлікті тәркілеуге ұқсас жаза енгізді» [14]. Қазіргі уақытта жазаның бұл түрі көптеген мемлекеттердің заңнамасында

сақталған. Жекелеген мемлекеттерде жалпы тәркілеуге (жаза түрі ретінде) Конституциялар (Әзірбайжан, Аргентина, Бельгия, Түркия) тікелей тыйым салады.

Мүлікті тәркілеу қосымша жаза түрі ретінде (немесе жалпы тәркілеу) қылмыс санатына және тағайындалған жаза түріне қарамастан қолданылатын арнайы тәркілеуден ерекшеленуі керек. Арнайы тәркілеу сотталушыға тиесілі қылмыс жасау құралдарын; айналымнан алынған заттарды мемлекет меншігіне мәжбүрлеп өтеусіз алып қоюдан тұрады; қылмыстық жолмен сатып алынған мүлік, осы мүлікті пайдаланудан алынған табыс, сондай-ақ, егер олар жәбірленушіге немесе өзге адамға қайтарылуға жатпаса, қылмыспен тікелей байланысты емес заттар.

Арнайы тәркілеу институты әлемнің көптеген елдерінің қылмыстық заңнамасында қолданылады. Жаза түрі ретінде арнайы тәркілеу Франция мен Жапонияның заңдарымен белгілі. Мысалы, Францияда мұндай жаза қылмыстар, құқық бұзушылықтар және 5-сыныпты бұзушылықтар үшін рұқсат етіледі (Франция ҚК 131-2, 131-6, 131-10, 131-14-баптар). Қылмыстық кодексте жазаның негізгі түрлерінің тізімінде қамауға алу қарастырылған.

Қамауға алу сотталған адамды қатаң оқшаулау жағдайында ұстаудан тұрады және оннан он бес тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді (ҚК 45-бабының 2-тармағы). Өз мәні бойынша – бұл ҚАК ІІІ тарауында регламенттелген ерекше орындау тәртібімен қысқа мерзімді бас бостандығынан айыру: сотталғандар қамау үйлерінде ұсталады (ҚАК 83-бабының 1-тармағы), ұстау шарттары түрмедегі жалпы режимдегідей (ҚАК 86-бабының 2-тармағы). Кез-келген құқықтық жүйенің қылмыстық құқығындағы жазаның дәстүрлі түрі – бас бостандығынан айыру.

Бас бостандығынан айыру – бұл сотталғанды заңға сәйкес соттың айыптау үкімімен анықталған өтеу (орындау) мерзімі мен шарттарына қоғамнан мәжбүрлеп оқшаулаудан тұратын жазаның негізгі түрі. Бұл жазаның мазмұны адамның ең құнды игіліктерінің бірі – оның бостандығынан елеулі шектеулер мен айыру кешені арқылы ашылады. Бас бостандығынан айыру арнайы мекемеде күзетпен және қадағалаумен өтеледі. Бұл жазаның мәні сотталушыны қоғамнан физикалық оқшаулау ғана емес, сонымен бірге басқа құқықтар мен бостандықтардан айыру және шектеулер: қозғалыс еркіндігі, тұрғылықты жерді таңдау, өмір салтын анықтау, еңбек қызметін таңдау және т.б.

АҚШ-тың кейбір штаттарында жазаны тағайындаудың түбегейлі өзгеше тәсілі бар, онда белгісіз үкімдер шығарылады. Сонымен, бас бостандығынан айыру тағайындалған кезде сот тек бас бостандығынан айырудың жалпы шектерін белгілейді (мысалы, 5 жылдан 20 жылға дейін), ал жазаның нақты ұзақтығын арнайы комиссия – шартты түрде мерзімінен бұрын босату жөніндегі кеңес белгілейді. 1877 ж. Нью-Йорк штатында белгісіз үкімдер жүйесі енгізілді, 1922 ж. – 37 штатта, 1970 жылдардың ортасында – 41 штатта § 70.00 сәйкес

Нью-Йорк штатының Қылмыстық кодексі «фелония үшін бас бостандығынан айыру жазасы белгісіз болуы керек» [15]. Осылайша, режим шарттары сотталушының құқықтарынан айыру және шектеу көлемімен ерекшеленеді (мысалы, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді кездесулердің, сәлемдемелердің, тыйым салулардың, хабарлардың әртүрлі саны, серуендеу ұзақтығы бойынша бірдей емес уақыт, телефон арқылы сөйлесу немесе түзеу мекемесінен тыс жерге шығу құқығын іске асыру мүмкіндігі). Бұл режимде бостандықтың жазалаушы жағы көрінеді. В.Б. Шабанов «режим сотталғанға түзетудің өзге де құралдарын қолдануды қамтамасыз ететін түзеу әсерінің әмбебап және негізгі құралы болып табылады», «режим бір-уақытша дербес функцияларды орындай отырып, сотталғанды басқару мен қайта әлеуметтендірудің педагогикалық тұрғыдан үздік басқа құралдарын қолдану үшін қажетті жағдайлар жасауға тиіс: жазалаушы, жазалаушы, түзеу, түзеу-қамтамасыз ететін, әлеуметтік бақылау (профилактикалық)...», «режимді, ең алдымен, құқық қолданушылар типологиялық сипаттамаларын ескере отырып, сотталғандарды бас бостандығынан айыруға кезең-кезеңімен қайта әлеуметтендіру және әлеуметтік бейімдеу құралы ретінде түсінуі керек». Әрине, режимнің мәнін түсінуге деген көзқарас қолдау мен толыққанды практикалық іске асыруға лайық.

Нәтижелер мен талқылау

Сонымен, біз айтқан бір мәселеге тағы бір рет тоқталайық. Қылмыстық кодексте жазаның үш түрі қарастырылған, оларды орындау кезінде мемлекет сотталғанды қылмыстық-атқару жүйесінен тыс мекемелерге жұмысқа орналастыру туралы өтініш беруге мәжбүр. Бұл-қоғамдық

жұмыстар, түзеу жұмыстары және бостандықты шектеу (ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберілмей).

Заң сотталғандарды меншік нысанына қарамастан ұйымдарда, сондай-ақ жеке кәсіпкерлерде жұмысқа тартуға мүмкіндік береді. Біздің ойымызша, егер жазаның орындалуын бақылау мемлекеттік миссия болып табылса, онда тиісті жағдайлар жасауда және жазаны өтеу тәртібін қамтамасыз етуде ең үлкен нәтижеге мемлекеттік меншікке толық немесе ішінара негізделген ұйымдар қол жеткізе алады.

Біріншіден, бұл қылмыстық жауапкершілікті іске асырудың жария сипатына байланысты.

Екіншіден, бұл сот үкімін орындаудың мемлекеттік мүдделері мен тиісті ұйымдардың құрылтайшыларының немесе жеке кәсіпкердің жеке мүдделері арасындағы ықтимал қақтығыстың алдын алуға қызмет етеді.

Қорытынды

Қылмыстық-атқару органдары сотталған адамды жұмысқа орналастыру немесе еңбекті ұйымдастыру мәселелерін шешуі қажет болған жағдай жазаның аталған үш түрі қолданылған жағдайларда туындауы мүмкін. Оны шешуге деген көзқарас саралануы керек деп санаймыз. Жеке меншік нысанындағы ұйымда немесе сотталған адам үкім шығарылғанға дейін жұмыс істеген дара кәсіпкерде өтелетін түзеу жұмыстарына және ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберілмей бас бостандығын шектеуге қатысты ең аз өткір мәселе. Бұл жағдайда жұмыс берушінің мүдделері минималды түрде бұзылады.

Жұмыс берушіге қоғамдық жұмыстарды, түзету жұмыстарын орындау кезінде қызметкерді «мәжбүрлеу» немесе сот ашық үлгідегі түзеу мекемесіне жіберусіз бас бостандығын шектеу, жұмыс беруші заңды күшіне енген кезде не тұрақты жұмыс орны жоқ жазаны орындау басталған кезде жұмыс істемейтін адамға тағайындалған жағдай күрделірек болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Уголовный кодекс ФРГ, по сост. на 17 авг. 1999 г. / пер. с нем. – М.: Зерцало, 2000.
- 2 Уголовный кодекс Испании, принят Генеральными кортесами 24 нояб. 1995 г. / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. – М.: Зерцало, 1998.
- 3 Уголовный кодекс Республики Польша, Закон от 6 июня 1997 г. / под общ. ред. Н.Ф. Кузнецовой.
- 4 Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран: учеб. пособие. – М.: Проспект, 2010. – С. 321–334.
- 5 О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Туркменистана и утверждении его в новой редакции, Закон Туркменистана от 10 мая 2010 г. № 104-IV // Уголовный кодекс Туркменистана. – Ашгабад, 2010.
- 6 Филимонов В. Проблемы дифференциации видов наказаний, не связанных с лишением свободы, и ответственности за уклонение от их отбывания // Уголовное право. – 2013. – № 2. – С. 42–43.
- 7 Бриллиантов А. Правовые проблемы применения принудительных работ // Уголовное право. – 2012. – № 6. – С. 17.
- 8 Горелик И.И. Преступления, опасные для жизни и здоровья (поставление в опасность и оставление в опасности): автореф. дис. д-ра юрид. наук 12.00.08. – Л.: Ленингр. гос. ун-т., 1965. – С. 20.
- 9 Марчук В.В. Уголовно-правовые средства обеспечения исполнения обвинительного приговора: автореф. дис. канд.юрид.наук 12.00.08. – Минск: Бел.гос.ун-т., 1996. – С. 14.
- 10 Шаблинская Д.В. Конфискация имущества в уголовном праве. – Минск: Институт радиологии, 2013. – С. 28.
- 11 Цит. по Шаблинская Д.В. Конфискация имущества в уголовном праве. – С. 193–195.
- 12 О практике назначения судами конфискации имущества по уголовным делам, постановление Пленума Верхов.Суда Респ. Беларусь, 23 сент. 1999 г., № 8, в ред. постановления Пленума Верхов.Суда Респ. Беларусь от 29.03.2001 г. № 4. – Минск: Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2015.
- 13 Дуюнов В.К. Дополнительные наказания по советскому уголовному праву: автореф.дис.канд. юрид.наук, 12.00.08. – М.: Акад. наук СССР, Ин-т государства и права, 1985. – С. 18–19.
- 14 Каграманов А.Г. Правовые проблемы назначения дополнительных наказаний: автореф. дис.канд. юрид.наук, 12.00.08. – Ташкент: Акад.наук Узб. ССР, Ин-т философии и права, 1984. – С. 15–16.
- 15 Уголовный кодекс ФРГ / пер. и предисл. А. В. Серебренниковой, Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М.: Зерцало, 2001.

REFERENCES

- 1 Uголовный кодекс FRG, по сост. на 17 авг. 1999 г. / пер. с нем. М.: Зерцало, 2000. (In Russian).
- 2 Uголовный кодекс Испании, принят General'nymi kortesami 24 nojab. 1995 г. / под ред. N.F. Kuznecovoj, F.M. Reshetnikova. М.: Зерцало, 1998. (In Russian).
- 3 Uголовный кодекс Республики Pol'sha, Zakon ot 6 ijunja 1997 г. / под obshh. ред. N.F. Kuznecovoj. (In Russian).
- 4 Esakov G.A., Krylova N.E., Serebrennikova A.V. (2010) Uголовное право zarubezhnyh stran: ucheb. posobie. М.: Prospekt. P. 321–334. (In Russian).
- 5 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v Uголовный кодекс Turkmenistana i utverzhdenii ego v novoj redakcii, Zakon Turkmenistana ot 10 maja 2010 г. No. 104-IV // Uголовный кодекс Turkmenistana. Ashgabad, 2010. (In Russian).
- 6 Filimonov V. (2013) Problemy differenciacii vidov nakazanij, ne svjazannyh s lisheniem svobody, i otvetstvennosti za ukлонenie ot ih otbyvaniya // Uголовное право. No. 2. P. 42–43. (In Russian).
- 7 Brilliantov A. (2012) Pravovye problemy primenenija prinuditel'nyh rabot // Uголовное право. No. 6. P. 17. (In Russian).
- 8 Gorelik I.I. (1965) Prestuplenija, opasnye dlja zhizni i zdorov'ja (postavlenie v opasnost' i ostavlenie v opasnosti): avtoref. dis. d-ra jurid. nauk 12.00.08. L.: Leningr. gos. un-t. P. 20. (In Russian).
- 9 Marchuk V.V. (1996) Uголовно-pravovye sredstva obespechenija ispolnenija obvinitel'nogo prigovora: avtoref. dis. kand.jurid.nauk 12.00.08. Minsk: Bel.gos.un-t. P. 14. (In Russian).
- 10 Shablinskaja D.V. (2013) Konfiskacija imushhestva v uголовном prave. Minsk: Institut radiologii. P. 28. (In Russian).
- 11 Cit. po Shablinskaja D.V. Konfiskacija imushhestva v uголовном prave. P. 193–195. (In Russian).
- 12 O praktike naznachenija sudami konfiskacii imushhestva po uголовnym delam, postanovlenie Plenuma Verhov.Suda Resp. Belarus', 23 sent. 1999 г., No. 8, v red. postanovlenija Plenuma Verhov.Suda Resp. Belarus' ot 29.03.2001 г. No. 4. Minsk: Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus', 2015. (In Russian).
- 13 Dujunov V.K. (1985) Dopolnitel'nye nakazaniya po sovetскому uголовному pravu: avtoref.dis.kand. jurid.nauk, 12.00.08. М.: Akad. nauk SSSR, In-t gosudarstva i prava. P. 18–19. (In Russian).
- 14 Kagramanov A.G. (1984) Pravovye problemy naznachenija dopolnitel'nyh nakazanij: avtoref. dis.kand. jurid.nauk, 12.00.08. Tashkent: Akad.nauk Uzb. SSR, In-t filosofii i prava. P. 15–16. (In Russian).
- 15 Uголовный кодекс FRG / пер. i predisl. A. V. Serebrennikovoj, Mosk. gos. un-t im. M.V. Lomonosova. М.: Zерcало, 2001. (In Russian).

ШИДЕМОВ А.Г.,*¹

PhD.

*e-mail: Sh_azem@mail.ru

ORCID ID: 0009-0001-8643-4058

¹Алматинская академия МВД

Республики Казахстан имени М. Есбулатова,

г. Алматы, Казахстан

СИСТЕМА ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ НАКАЗАНИЯ И ОЦЕНКА ТЯЖЕСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ КАК ОСНОВА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ

Аннотация

В статье речь идет о системе ранжирования наказания и института назначения наказания по оценке тяжести преступления. На законодательном уровне гораздо сложнее определить пределы уголовно-правовых последствий. Институт назначения наказания объединяет группу норм о целях уголовной ответственности, системе видов наказания, основных принципах назначения наказания, специальных правилах назначения наказания. Функционирование института назначения наказания опирается на систему санкционного обеспечения преступлений различных категорий. В связи с этим одной из основных проблем данного института является установление зависимости репрессивности наказания от законодательной оценки тяжести преступления. Недостаточная законодательная оценка тяжести отдельных преступлений в системе дифференциации видов наказаний в санкциях статей особой части УК порождает парадокс по двум причинам. Во-первых, искусственно созданы барьеры к применению иных (альтернативных наказанию) мер уголовной ответственности, за счет которых расширяются возможности исправительного воздействия на преступника. Во-вторых, законом установлены особые правила назначения наказания (например, при рецидиве преступлений), в ко-

торых устанавливаются только субъективные качества, расчет которых предполагается именно здесь. При сравнении существующей структуры классовой тяжести преступлений и ее влияния на изменение основных принципов и специальных правил назначения наказания нетрудно определить противоречие, соответствующее уже затронутой нами дилемме критериев: учет свойств деяния – учет свойств личности. Существует объективная связь между свойствами действия и качествами деяния, но социальные свойства деяния и его направленность на разрешение преступления не связаны с тяжестью преступления. Поэтому субъективные свойства деяния, определяющие его опасность (кроме вида вины), не могут влиять на категорию тяжести преступления.

Ключевые слова: уголовное наказание, государство, преступление, наказание, законодательство, цель.

SHIDEMOV A.G.,*¹

PhD.

*e-mail: Sh_azem@mail.ru

ORCID ID: 0009-0001-8643-4058

¹Almaty Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic
of Kazakhstan named after M. Esbulatov,
Almaty, Kazakhstan

THE SYSTEM OF DIFFERENTIATION OF PUNISHMENT AND ASSESSMENT OF THE SEVERITY OF THE CRIME AS THE BASIS FOR THE FUNCTIONING OF THE INSTITUTION OF SENTENCING

Abstract

The article discusses the system of differentiation of punishment and the institution of punishment assessment of the severity of crimes. At the legislative level, it is much more difficult to determine the limits of criminal legal consequences. The institution of the imposition of punishment unites a group of norms on the goals of criminal liability, the system of types of punishment, the basic principles of the imposition of punishment, special rules for the imposition of punishment. The functioning of the institution of sentencing relies on a system of sanction support for crimes of various categories. In this regard, one of the main problems of this institution is to determine the dependence of the repressiveness of punishment on the legislative assessment of the severity of the crime. Insufficient legislative assessment of the severity of individual crimes in the system of differentiation of types of punishment in the sanctions of articles of the special part of the criminal code gives rise to a paradox for two reasons. First, artificial barriers have been created to the application of other (alternative to punishment) measures of criminal liability, due to which the possibilities of Correctional influence on the criminal are expanding. Secondly, the law establishes special rules for the imposition of punishment (for example, in the case of recidivism of crimes), in which only subjective qualities are established, the calculation of which is assumed here. When comparing the existing structure of the class severity of crimes and its impact on changing the basic principles and special rules for the imposition of punishment, it is not difficult to determine the contradiction that corresponds to the dilemma of criteria that we have already touched upon: accounting for the qualities of an act-accounting for the qualities of a person. There is an objective relationship between the properties of the action and the properties of the figure, but the social properties of the figure and its focus on solving the crime are not related to the severity of the crime. Therefore, the subjective properties of an act that determine its danger (except for the type of guilt) cannot affect the category of severity of the crime.

Key words: criminal punishment, state, crime, punishment, legislation, purpose.

FTAXP 10.77.51
ӘОЖ 343.7.
JEL K49

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-40-47>

УШУРОВ К.М.,*¹

PhD, полиция подполковнигі.

*e-mail: kama_ne@mail.ru

ORCID ID: 0009000186434059

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов
атындағы Алматы академиясы
Алматы қ., Қазақстан

ТҰТЫНУШЫЛЫҚ НЕСИЕЛЕУ САЛАСЫНДАҒЫ АЛДАУ МЕН СЕНІМГЕ ҚИЯНАТ ЖАСАУДЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Қарыз қаражатын қайтармау мәселесі қазіргі уақытта өте маңызды және өзекті болып қала береді. Банктер және басқа несиелік ұйымдар қарыз алушы әртүрлі себептермен (субъективті немесе объективті) алынған несие бойынша соманы өтемегенде немесе қарыз ұйымдарының көрінуінен жоғалып кеткенде шығынға ұшырайды. Кейбір жағдайларда бұл қарыз алушының өмірлік жағдайына байланысты (тұрақты табыстың жоғалуы, жұмыстың өзгеруі, оның уақытша немесе тұрақты болмауы). Бірақ, біздің жағдайда, ақшалай қаражатты алдын ала қолда бар ниетпен алған және кредиторлық берешекті өтеуден саналы түрде жалтарған қарыз алушылар қызығушылық тудырады.

Тірек сөздер: несие, банк, проблема, қарсылық, алаяқтық, қылмыс.

Кіріспе

Тұтынушылық несиені алудың қарапайымдылығы мен ыңғайлылығы арам пиғылды адамдардың теріс пайдалануының жалпы себептері болып табылады. Бақылау көрсеткендей, мұндай теріс пайдаланудың негізгі бөлігі дамыған инфрақұрылымы бар ірі қалаларға тиесілі. Несиені арам пиғылды алған жағдайда, сауда ұйымы, егер ол тауарды сатып алушыға тапсырған болса, банк немесе өзге несиелік ұйым тарапынан оның толық құнын төлемей қалу тәуекеліне ұшырайды. Егер банк немесе басқа несиелік ұйым ақшаны компанияның шотына аударған болса, онда шығындарды банктер немесе басқа несиелік ұйымдар көтереді.

Сонымен бірге, құжаттары бойынша несие рәсімделген жеке тұлға көптеген қиындықтарға тап болады. Бұл адам банкпен немесе басқа несиелік ұйыммен және құқық қорғау органдарымен жағдайды анықтауға мәжбүр болады. Негізінен, тұтынушылық несиелік алаяқтық жағдайларын екі санатқа бөлуге болады. Біріншісі – жеке тұлға арқылы несие алу. Екіншісі – жоғалған, ұрланған немесе жалған жеке куәліктерді немесе төлқұжаттар мен кірістер туралы анықтамаларды пайдалану. Жоғарыда аталған әдістер үшін алаяқтардың әрекеттерін алдау және жәбірленушіні адастыру арқылы өзін-өзі байытуға бағыттау белгісі тән. Жоғарыда айтылғандай, банктердің өздері қарыз алушыларға қойылатын талаптарды жеңілдету арқылы несие беру саласындағы алаяқтық деңгейін арттыруға ықпал етеді. Несиелер қарыз алушының минималды тексерулерімен беріледі, бұл банктердің жоғары бәсекелестігімен байланысты, мұнда әр ұйым клиенттердің көп санын тартуға тырысады, осылайша сапалық емес, сандық сипаттамаларға басты көңіл аударады. Сондай-ақ, банктерге несие алушылар тарапынан алаяқтық операциялардың болу фактілерін жариялау тиімді емес, осыған байланысты олар жақсы беделді сақтау үшін мұны мұқият жасыруға тырысады. Егер банктің қандай да бір себептермен қарызды өндіріп алу мүмкіндігі болмаса, Қарыз үмітсіз деп танылады және борышкерге кешіріледі. Шығынға ұшырамау үшін банк ұйымдары адал қарыз алушылар зардап шегетін несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді көтереді.

Материалдар мен әдістер

Бұл мақаланың әдіснамалық негізі банктік қызметті, несиелеу саласындағы қатынастарды, әлеуметтануды, жалпы құқық теориясын және қылмыстық құқық теориясын реттейтін заңнаманы білудің диалектикалық әдісі болып табылады. Зерттеу барысында логикалық, жүйелік-құрылымдық, нақты-әлеуметтік және басқа да зерттеу әдістері қолданылды.

Тұтынушылық несие - бұл өзіңіздің немесе отбасыңыздың тауарларын сатып алу үшін банктен немесе басқа несиелік ұйымнан қарызға алатын ақша. Тұтынушылық несие тек жеке тұлғаларға беріледі. Сонымен қатар, тұтынушылық несиелер бар. Оларды микроқаржы ұйымдарынан, несиелік тұтыну кооперативтерінен және ломбардтардан алуға болады. Шын мәнінде, бұл несие сияқты, бірақ несие шарттары несие шарттарынан мүлдем өзгеше болуы мүмкін.

Тұтынушылық несиені белгілі бір сатып алу үшін де алуға болады, яғни мақсатты және алдағы шығындарды нақтыламай. Мысалы, егер жиһаз немесе электроника дүкенінде POS-несиесін рәсімдесеңіз, банк ақшаны тікелей сатушыға аударады. Бұл мақсатты несие. Егер несие немесе қарыз алсаңыз және оны не үшін жұмсағаныңыз туралы есеп бермесеңіз, ол мақсатсыз болып саналады. Мақсатты несиелер бойынша мөлшерлемелер төмен болуы мүмкін, әсіресе бұл дүкен мен банктің серіктестік бағдарламасы болса. Үлкен сомаға несие алған кезде, банк әдетте оны қайтарып алуыңызға қосымша кепілдіктер қажет. Несие бойынша кепілдік – бұл автокөлік немесе басқа мүлік сияқты кепіл немесе басқа адамдардың кепілгерлігі. Егер затты банкте кепілге қойсаңыз, оны пайдалануды жалғастыра аласыз, бірақ оны сата алмайсыз немесе бере алмайсыз. Сонымен қатар, банк одан сақтандыруды сұрай алады. Бірақ кепілдендірілген несиелер бойынша пайыздар, әдетте, қамтамасыз етілмегендерге қарағанда төмен.

Негізгі ережелер

Несиелер мен несиелер бойынша мерзімдерді бөлу әдетте айтарлықтай ерекшеленеді. Микроқаржы ұйымдары үшін 30 күнге дейінгі қарыз, ал банктер үшін бір жылға дейінгі қысқа мерзімді несиелер қысқа мерзімді болып саналады. Мерзім несие мен несие бойынша пайызға қатты әсер етеді. Әдетте, мерзім неғұрлым ұзақ болса, пайызы соғұрлым төмен болады. Егер сізде кепілгерлер болса, мүлікті кепілге қалдыруға немесе банктің пайдасына сақтандыруға дайын болсаңыз, онда несие немесе қарыз сомасы одан да көп болуы мүмкін. Өйткені, бұл жағдайда банк аз тәуекелге барады.

ҚР ҚК-де несие беру саласындағы алаяқтық үшін жазаны көздейтін арнайы бап жоқ. Несие беру саласындағы алаяқтық, оның ішінде тұтынушылық несие беру саласындағы алаяқтық үшін ҚР ҚК 190-бабының «алаяқтық» тиісті бөлігі негізінде жауапкершілік көзделген [1]

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚР Қылмыстық Кодексінің 190-бабында (01.07.2021 ж., бұдан әрі ҚР ҚК) алаяқтық деп бөтеннің мүлкін ұрлау немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтеннің мүлкіне құқықты иемдену деп түсініледі. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 29 маусымдағы №6 нормативтік қаулысының (бұдан әрі - ҚР ҚК нормативтік қаулысы) 1-бабында [2] заң шығарушы алаяқтықтың міндетті белгісі кінәлі адамның пайдакүнемдік мақсатының болуы, яғни бөтеннің мүлкін өз меншігіне құқыққа қарсы және өтеусіз айналдыруға ұмтылу не оған құқықтың болуы болып табылатынын тікелей көрсетеді.

Алаяқтық алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы жасалады, оның әсерінен мүліктің иесі немесе басқа иесі мүлікті немесе оған құқықты басқа адамдарға өз еркімен береді. ҚР ҚК көрсетілген нормативтік қаулысының 2-бабына сәйкес алдау бөтеннің мүлкін ұрлау немесе бөтеннің мүлкіне құқық алу мақсатында алаяқтық жасау тәсілі болып табылады. Алдау кінәлінің мүліктің меншік иесін немесе өзге де иесін алдауына қасақана жалған, шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді хабарлаумен не мүліктің меншік иесіне хабарлануы тиіс, мүліктің иесінде немесе өзге тұлғада мүліктің кінәлі адамның иелігіне өтуінің заңдылығы туралы қате түсінік туғызатын және шынайы фактілерді жасырудан тұруы мүмкін [2].

Алдау нәтижесінде мүліктің иесі жаңылыстыра отырып, мүлікті кінәлі адамға өз еркімен береді, бұл үшін негіз бар және ол өз мүддесі үшін әрекет етеді деп санайды. ҚР ҚК нормативтік қаулысының 3-тармағына сәйкес, алаяқтық тәсілі ретінде сенімді теріс пайдалану кінәлінің

өзі мен меншік иесі немесе мүлкі қарауындағы өзге тұлға арасында туындаған сенімді басқа біреудің мүлкін немесе оған құқықты пайдакүнемдік ниетпен заңсыз алу мақсатында пайдалануы болып табылады [2]. Мүлік иесінің немесе басқа адамның алаяққа деген сенімі әртүрлі жағдайлардан туындауы мүмкін: жеке танысу, туыстарының және басқа адамдардың ұсыныстары, кінәлінің қызметтік жағдайы және т.б.

Несие қаражатын қайтармау мәселесі қазіргі уақытта өте маңызды және өзекті болып қала береді. Несие алушы әртүрлі себептермен (субъективті немесе объективті) алынған несие бойынша сомаларды өтемегенде немесе банк ұйымдарының көз алдынан жоғалып кетсе, банктер шығынға ұшырайды. Кейбір жағдайларда бұл несие алушының өмірлік жағдайына байланысты (тұрақты табыстың жоғалуы, жұмыстың өзгеруі, оның уақытша немесе тұрақты болмауы).

Ақшалай қаражатты алдын ала арам пиғылды ниетпен ақшалай соманы қайтармауға алған және несиелік берешекті өтеуден саналы түрде жалтарған қарыз алушылар қызығушылық тудырады. Бұл жағдайда ішінара қарыз қаражатын алу процедурасын қарапайым және қол жетімді еткен банктер де кінәлі.

Жеке тұлғаларға жеңілдетілген несие беру жүйесі тұтынушылық несиелер санының артуына алып келді және сонымен бірге алаяқтардың әрекеттерін жандандыруға түрткі болды [3, 4]. Мұндай әрекеттерде жәбірленуші кім? Несие шарты бойынша осылар несие алушы болып табыла ма? Жәбірленуші әрқашан қылмыстық іс-әрекетке зиян келтірген адам ретінде танылады. Қарастырылып отырған қылмыста – бұл шарт жасалған кезде несие алушыға беретін ақша қаражатының иесі, содан кейін несие алушы ұсынған мәліметтердің дұрыстығын тексереді, сондай-ақ ақша сомасын қайтару құқығынан айырылады. Мұнда тағы бір сұрақ туындайды: қылмыс қай сәттен бастап аяқталды деп саналады? Алаяқтық әрекеттердің аяқталу сәті уақыт алшақтығымен жүруі мүмкін болғанына қарамастан, ақша аудару сәтімен тығыз байланысты. Банктер көбінесе несие беру туралы шешімді өтініш берілген күні емес, белгілі бір уақыт ішінде (2–3 күн) қабылдайды. Содан кейін қылмыс қай сәттен бастап жасалды деп саналады: несие алушы несие берушіге (немесе оның өкіліне) жалған құжаттарды қашан тапсырды немесе несие сомасы берілген сәттен бастап?

Екі әрекет те болған кезде қылмыс аяқталды деп саналады: жалған құжаттарды ұсыну және несие сомасын беру. Несие алушы ұсынған құжаттарды тексеру кезінде олардың түпнұсқалығы анықталып, ақша қаражаты осы себепті берілмеуі шешілген жағдайда, несие алушының іс-әрекетін несиелеу саласындағы алаяқтыққа дайындық ретінде саралау қажет болады, бірақ егер несие алушы өзі ұсынатын мәліметтердің бар екенін білетіндігі дәлелденсе ғана шынайы емес (жалған) болады.

Сондықтан, адамның банктік шотына ақша аударылған сәттен бастап, алаяқ түскен ақшаны өз қалауы бойынша басқаруға нақты мүмкіндік алады, мысалы, алаяқтық нәтижесінде аударылған шоттан ақша қаражатын алмай, өз атынан немесе үшінші тұлғалардың атынан есеп айырысуды жүзеге асыру.

Көрсетілген жағдайларда қылмыс осы қаражатты алдау немесе сенімге қиянат жасау жолымен олардың иесінің шотынан ақша қаражатын алып қойған адамның шотына не ұрланған қаражат кінәлінің қылмыстық әрекеттері нәтижесінде түскен басқа адамдардың шоттарына аударған сәттен бастап аяқталған деп есептелуі тиіс. Несиелеу саласындағы алаяқтықтың объективті жағы арнайы тәсілмен сипатталады. Несие берушіге жалақы деңгейі, жұмыс орны туралы мәліметтер және соның негізінде кредитор қарыз беру және қарыз сомасын айқындау туралы шешім қабылдайтын өзге де мәліметтер кіретін көрінеу жалған және (немесе) анық емес мәліметтерді ұсыну.

Әдебиетке шолу

Тұтынушылық несиелеу саласындағы мәселелерді М.Г. Жилкин, А.Н. Каменева, Н.А. Лопашенко, Н.Ю. Скрипченко, М.Н. Богданов, А.И. Босых, Е.Х. Дерябина-Чистякова, Н.М. Золотова, О.В. Кругликова, И.М. Мишина, Ю.А. Мерзогитова, М.А. Неймарк, А.Б. Остроушко, А.Н. Рогожкин, П.Л. Сердюк, А.Д. Тлиш, В.П. Трухин, А.Н. Яблоков және т.б. аталған және басқа авторлардың ғылыми еңбектерін зерттеу осы мақаланың бастапқы нүктесі

болып табылады. Халықты несиелендірудің әртүрлі түрлері алаяқтардың алдаудың, кез-келген несиелік ұйымдардың клиенттерінің сенімін теріс пайдаланудың әртүрлі тәсілдерін жасауға ықпал етті.

Бұл мәселені зерттеген әр түрлі авторлар алаяқтық тәсілдерін әр түрлі топтарға бөледі:

1) түпнұсқа банк карталарын пайдалану: ұрлау, сату, жоғалған картаны табу; түпнұсқа ДК туралы ақпаратты рұқсатсыз алу; басқа адамның немесе оның заңды иесінің түпнұсқа картаны жасырын пайдалануы;

2) Төлем карталарын немесе құжаттарды қолдан жасау не дайындау, сондай-ақ оларды заңсыз пайдалануды сүйемелдеу;

3) жарамсыз төлем карталарын пайдалану;

4) банкоматтарды пайдаланатын қылмыстық әрекеттер. Жеке тұлғаларға несие беруде алаяқтық жасау тәсілін бірыңғай қылмыстық ниетпен біріктірілген алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы ұрлық фактісін дайындау, жасау және жасыру бойынша объективті және субъективті шартты іс-қимыл жүйесі ретінде анықтауға болады [3, 29].

Банк саласында несиелік карта бойынша алаяқтық жыл сайын миллиардтаған доллар тұратын күрделі мәселе болып табылады. Банк саласы киберқауіпсіздікті қорғауды күшейтуді өзінің басымдығына айналдырды [4, 3].

Бірінші топ: жұмыс істеп тұрған және жалған ұйымдарды тарта отырып, алаяқтық жасау.

Екінші топ: қылмыскердің және/немесе алаяқтардың банкке немесе несиелік ұйымға тікелей жүгінуі сияқты алаяқтық жасау.

Үшінші топ: банк немесе несие ұйымы қызметкерлерінің өз клиенттеріне қатысты алаяқтық жасауы.

Кейде банк қызметкері алаяқтықты азаматтың хабарынсыз жүзеге асыратын жағдайлар болады (мысалы, кіріс туралы анықтамасыз жылдам несие алу туралы хабарландыру орналастыру).

Төлқұжат банк өкіліне (кейбір жағдайларда өзін таныстырған адамға) берілгеннен кейін, азамат «жылдам» ақшаның орнына көптеген мәселелерге тап болу қаупін тудырады. Банк қызметкері ұсынылған паспортқа бірнеше несие ресімдей алады, содан кейін жеке басын куәландыратын құжатты қайтарып, несиенің ресімделгенін хабарлай алады. Бір-екі ай өткеннен кейін өтелмеген несие төленбеген несиелерді және олар бойынша пайыздарды өтеу қажеттігі туралы хабардар етіледі, олардың бар екендігі туралы ол білмеген.

Төртінші топ: несие карталарын пайдаланып алаяқтық әрекеттер жасау [3, 29].

Алаяқтық несие алу жалған мәліметтерді ұсынуға негізделген. Бұл жерде мүлікті иемдену немесе оған құқық алу ниеті осы мүлікті беруге әкеп соқтырған әрекеттерді жүзеге асыру сәтінде орын алады. «Несие беру саласындағы алаяқтық» қылмысының құрамын талдау соңында алаяқтық жасау кезінде теріс пайдаланудың кейбір түрлеріне тоқталғым келеді. Құқыққа сыйымсыз жолмен алынған кепілдік хаттардың сенімді мемлекеттік немесе коммерциялық құрылымдары атынан несиенің қайтарылуын қамтамасыз етуде ұсыну. Қылмыскерлер банктердің және/немесе басқа несиелік ұйымдардың бейтаныс немесе таныс басшыларын несие алуға кепілдік беруге сендіретін жағдайлар бар, бұл несие алу туралы келісіп алғандығына және банктік кепілдік тек формальдылық үшін қажет екендігіне негізделген. Кепілдік алғаннан кейін алаяқтар несие алады және оны иемденіп, жасырады.

Нәтижелер мен талқылау

Кепілді несиені қамтамасыз ету ретінде пайдалану кезінде теріс пайдалану. Ең көп таралған тәсілдер: бір мүлікті бірнеше рет кепілге қою; кепіл ретінде өндіріп алуға болмайтын мүлікті беру; құны мәлімделгенге сәйкес келмейтін кепіл ретінде төмен мүлікті ұсыну; кепіл ретінде несие алушының меншігінде жоқ мүлікті беру. Банктік несиенің қайтарылуын қамтамасыз ету тәсілі несиені қайтармау тәуекелін сақтандыру болып табылады.

Несиенің қайтарымдылығын қамтамасыз етудің бұл әдісін дамыту несие алушылардың сақтандыру шарттарын қолдан жасауына байланысты қылмыстар жасаумен және оларды банкке алынған несие қаражатының қайтарымдылығын қамтамасыз ететін құжаттар ретінде ұсынумен байланысты. Несие беру саласындағы алаяқтық субъектісі арнайы субъект болып табылады.

Қылмыс субъектісі қылмыс кезінде несие алушы несие берушіге қатысты болуы керек, яғни несие алушы (қылмыскер) мен оның несие берушісі арасында несие шарты жасалуы керек.

Бірақ бұл жерде де сұрақ туындайды: егер несие шарты азаматтық заңнаманы елеулі бұзушылықтармен жасалса (жарамсыз деп танылса), несие алушының іс-әрекетінде алаяқтықтың құрамы қарастырыла ма? Сірә, мұндай жағдайлар аз болады, өйткені келісімшарттардың жобалары несие беретін несиелік ұйымдардың мұқият сараптамалық тексерісінен өтеді. «Несие алушы» ұғымын екі жақты түсіну несиелеу саласындағы алаяқтыққа оқталу біліктілігінде проблемалар туғызады. Сонымен, банк саласының тәжірибесінде несиелік өтінімді тексеру кезеңінде несиелік мекеменің қызметкерлері жалған құжаттарды ұсыну арқылы несие қаражатын алуға бағытталған әлеуетті несие алушылардың заңсыз әрекеттерін анықтайтын жағдайлар бар. Несие беру саласындағы алаяқтыққа әрекет жасағаны үшін адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту мақсатында несие беру ұйымының өкілдері құқық қорғау органдарына жүгінеді.

Өз кезегінде, құқық қорғау органдарының өкілдері несиелік ұйымға жүтінген адамның несие алушының арнайы мәртебесіне ие боуының негізінде қылмыстық іс қозғаудан бас тартады, өйткені өтініш беруші онымен несие шартын жасамаған. Жеке тұлғаларды тұтыну мақсаттарына несие беру саласында алаяқтық жасаған кезде ақша қаражатын иелену жеке тұтынуға немесе тауарларды бөліп-бөліп сатып алуға арналған несие шартын жасасу түрімен жасалады. Алдаудың мәні несие алушының несие сомасын және шарт бойынша келісілген пайыздарды қайтару ниетінің болмауы болып табылады.

Несиенің мақсаттары туралы жалған мәліметтерді хабарлаудан басқа, жалған несие алушы ілеспе алаяқтық әрекеттерді жасайды, атап айтқанда банкке шындыққа сәйкес келмейтін ақпаратты қамтитын жалған құжаттарды ұсынады:

- ♦ өзінің жеке басы туралы;
- ♦ несиені қайтаруға мүмкіндік беретін кіріс көздері туралы;

Несие алушының жеке басына және несиелік қабілетіне қатысты жалған құжаттардың ішінде алаяқтар мыналарды ұсынады:

- ♦ жеке куәлік – төлқұжат;
- ♦ ұйымды, несие алушының лауазымын және оның жалақысының мөлшерін көрсете отырып, жұмыс орнынан анықтама;

Несиелеу саласындағы алаяқтық әрекеттердің тәжірибесін талдай отырып, осындай алаяқтық әрекеттерге қатысатын адамдардың келесі санаттарын ажыратуға болады:

- а) жалған құжаттар немесе басқа біреудің (жоғалған) жеке куәліктері бойынша несие алатын жалғызбасты алаяқтар;
- б) әртүрлі түрдегі алаяқтық куәліктердің әсерінен басқа адамға беру үшін өзінің жарамды жеке куәлігі (паспорты) бойынша несие алатын азаматтар;
- в) жалған құжаттарды пайдаланатын ұйымдасқан қылмыстық топтардың қатысушылары;
- г) қамтамасыз етілмеген азаматтарды, сондай-ақ әлеуметтік емес өмір салтын ұстанатын азаматтарды өз құжаттары бойынша несиелер алуға көндіретін адамдар. Әдетте, мұндай адамдар несие алушыларды несиені қайтару қажеттілігінің жоқтығына сендіреді. Олар несие алушылардан (бөгде адамдардан) алынған ақшаны немесе тауарларды алып, оларға елеусіз сыйақы қалдырады;
- д) сатып алушылар сатып алған тауарларға ақы төлеу үшін несиелік шарттар жасасуға банк уәкілеттік берген сауда ұйымының қызметкерлері;
- е) несиелік ұйымдардың қызметкерлері.

Қылмыскерлер құжаттардағы деректерді пайдаланатын ондаған схемаларды ойлап табады. Оларға берілген сомалар кейде миллионға жетуі мүмкін. Жәбірленушілер бұл туралы бірнеше айдан кейін ғана біледі. Бірақ банктер несиелер осылай берілмейді деп сендіреді. Тек куәлік беру жеткіліксіз. Несиелік ұйымдарда бірнеше кезеңмен тексеру жүргізіледі. Менеджерлер клиенттің барлық деректерін өңдеп, сыртқы түрін де, қолжазбасын да салыстыруы керек. Егер жеке куәлік бойынша берілген клиенттердің деректері немесе сауалнамалық деректер бойынша деректер сәйкес келмесе, клиентке бас тарту келеді немесе егер осы клиенттің бар екендігіне күмән туындаса немесе жалған құжаттар ұсынылса, онда алаяқтыққа қарсы күрес жөніндегі банктің бөлімшесі несиені ресімдеу кезінде бірден келуі мүмкін. Сондықтан банкирлер қазақ-

стандықтарға кем дегенде екі айда бір рет өзінің несиелік тарихын тексеруді ұсынады. БАҚ-тағы және олардың ресми сайттарындағы полиция қызметкерлері де құжаттарын мұқият қадағалауға шақырады. Жоғалған төлқұжат алаяқтар қылмыстық мақсатта, соның ішінде несие алу үшін пайдалана алады. ҚР ҚК нормативтік қаулысының 4-бабына сәйкес, жалған құжаттарды ұрлау кезінде пайдалану алдаудың бір түрі болып табылады [2].

Басқа адам жасаған жалған ресми құжатты пайдалана отырып жасалған алаяқтық толығымен алаяқтық құрамымен қамтылады (ҚР ҚК 190-бабы) және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 385-бабы бойынша қосымша біліктілікті талап етпейді (жалған құжаттарды, мөрлерді, бланкілерді, мемлекеттік пошта төлемінің белгілерін, мемлекеттік наградаларды қолдан жасау, дайындау немесе өткізу) [1].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі № 8 «Жымқыру туралы істер бойынша сот практикасы туралы» нормативтік қаулысының 19-тармағына сәйкес – алаяқтық кезінде алдау көрінеу жоқ фактілер туралы қасақана жалған мәлімдемеде не істің мән-жайлары бойынша мүліктің меншік иесіне не иесіне хабарлануы тиіс фактілерді жасыруда көрініс табуы мүмкін [2]. Алдау кінәлінің нақты ниетіне де, тауардың саны мен сапасына, қылмыс субъектісінің жеке басына және жәбірленушіні адастыруы мүмкін басқа жағдайларға да қатысты болуы мүмкін. Соңғы уақытта Қазақстанда несие карталарын пайдалана отырып алаяқтық түрі қарқын алуда.

Алдаудың бұл түрі тұтынушылық несиелерді рәсімдеу кезінде жиі кездеседі. Көбінесе жасырын алаяқтықпен бетпе-бет келуіңіз керек, ол бір қарағанда адал болып көрінеді, бірақ ақыр соңында жалған болып шығады, содан кейін ештеңені дәлелдеу мүмкін емес. Сондықтан ықтимал алаяқтықтың негізгі белгілерін ажырата білу керек.

Егер несие картасын немесе тауарға несиені тікелей банк бөлімшесінде рәсімдеуді жоспарласаңыз, онда алаяқтық толығымен алынып тасталады, өйткені бір жерде несие беру үшін барлық қажетті құжаттар қабылданады, оған қол қойылады және ақша алынады, егер несие мекемесінің қызметкері алаяқтыққа қатыспаса ғана солай болады.

«Жалған» банк кеңсесін құру толығымен алынып тасталады. Әдетте, шабуылдаушылар өздерінің заңсыз әрекеттерін қаржы институттарынан тыс жерлерде бұрады. Егер банк мекемесінде алаяқтардың көмекшілері жұмыс істесе, онда олар несиелік келісімге құжаттардың жалған көшірмелерін оңай қоса алады. Мұндай жағдайларда алаяқтық әрекеттер мен барлық схемаларды несиелік мекеменің қауіпсіздік қызметі анықтайды.

ҚР ҚК нормативтік қаулысының 10-бабына сәйкес алаяқтықты азаматтық-құқықтық қатынастардан ажырату үшін алаяқтық кезінде бөтеннің мүлкін ұрлауға немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтеннің мүлкіне құқық алуға бағытталған ниет кінәлі адамда бөтеннің мүлкін алуды көздейтін шарт жасасқанға дейін және (немесе) оны жасау сәтінде туындайтынын ескеру қажет [2].

Мұндай жағдайларда кінәлінің алаяқтық әрекеттері кінәлі адамның мүлікті алу немесе мүлікке құқық алу фактісімен себептік байланыста болуы керек, яғни алаяқтық әрекеттер осы мүлікті беруден немесе оған құқық алудан бұрын болуы керек. ҚР ҚК нормативтік қаулысының 11-бабына сәйкес, соттар келісімшарттық міндеттемелер кезінде алаяқтық арқылы ұрлауға бағытталған ниеттің болуы адамның нақты қаржылық және басқа материалдық мүмкіндіктерінің (материалдық-техникалық жабдықталуы, еңбек ұжымы және т.б.) жоқтығы сияқты жағдайлардың жиынтығымен дәлелденуі мүмкін екенін ескеруі керек) қабылданған міндеттемені немесе қажетті лицензияны, шарт бойынша міндеттемелерді орындауға, тұлғаның жалған құрылтай құжаттарын немесе кепілдік хаттарды пайдалануына, мүлік бойынша берешектің немесе кепілдің болуы туралы ақпаратты жасыруға, көрінеу орындалмайтын шарттар жасасуға және басқаларға бағытталған қызметті жүзеге асыруға рұқсатты орындау болып табылады [2].

Тараптар арасындағы шарт тараптардың тиісті міндеттемелерді орындау ниетімен жасалған, бірақ ол жасалғаннан және материалдық пайда алғаннан кейін тараптардың бірінде алынған міндеттемелерді орындауға кедергі келтіретін объективті мән-жайлар туындаған жағдайларда, жасалған іс алаяқтық ретінде саралана алмайды.

Қазақстан Республикасындағы нарықтық қатынастарды дамытудың қазіргі кезеңі, экономикада ғана емес, қоғамда да болып жатқан басқа да өзгерістер қоғамдық қатынастар жүйесіндегі терең өзгерістермен сипатталады [5, 27].

Қорытынды

Қорытындылай келе, банктерде және өзге де несиелік ұйымдарда тұтынушылық несиелеу саласындағы қылмыстардың алдын алу үшін мынадай іс-шаралар қажет: банктер мен өзге де несиелік ұйымдардың қызметкерлері арасында олардың заңнама ережелерін, ішкі актілерді, қағидалар мен рәсімдерді сақтауына бағытталған профилактикалық жұмыс жүргізу, несиелік ұйымдар қызметкерлерінің жұмысына бақылауды күшейту; тиісті несиелік ұйымдар қызметкерлеріне кәсіптік осы мекемелердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және мүдделерін қорғауға жауапты қызметтер; құжаттаманы рәсімдеу кезінде бұзушылықтарды анықтау бойынша сыртқы сарапшыларды тарта отырып, арнайы аудиторлық тексерулер жүргізу; тәуекелдерді жүйелі зерделеу және осы тәуекелдерді тиімді басқару жөнінде шаралар әзірлеу.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – 236 б.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – 368 с.
- 3 23 сәуір 2014 жылғы №199-V «Ішкі істер органдары туралы». ҚР заңы. // «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілердің ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483
- 4 Btoush E., Zhou X., Gururaian R., Chan K.C., Tao X. A survey on credit card fraud detection techniques in banking industry for cyber security // 2021 8th International Conference on Behavioral and Social Computing (BESC). Piscataway: IEEE, 2021. pp. 1–7.
- 5 Сейлханова С.А. Экономикалық қызмет саласындағы трансұлттық қылмыстылыққа қарсы күрес жүргізу мәселелері // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – № 1(66). – С. 23–27.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksi. Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2014. 236 b. (In Kazakh).
- 2 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. – Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2014. 368 p. (In Russian).
- 3 23 säuir 2014 zhylgy No.199-V «Ishki ister organdary turaly». QR zañy. // «Ädilet» QR normativtik qūqyqtyq aktilderdiñ aqparattyq-qūqyqtyq zhūjesi. URL: adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483/ (In Kazakh).
- 4 Btoush E., Zhou X., Gururaian R., Chan K.C., Tao X. (2021) A survey on credit card fraud detection techniques in banking industry for cyber security // 2021 8th International Conference on Behavioral and Social Computing (BESC). Piscataway: IEEE, pp. 1–7. (In English).
- 5 Sejlhanova S.A. (2021) Jekonomikalıy qyzmet salasynndağy transūlttyq qylmystylyqqa qarsy küres zhūrgizu мәseleleri // Uchenye trudy Almatinskoj akademii MVD Respubliki Kazahstan. No. 1(66). P. 23–27. (In Kazakh).

УШУРОВ К.М.,*¹

PhD, подполковник полиции.

*e-mail: kama_ne@mail.ru

ORCID ID: 0009000186434059

¹Алматинская академия МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ СПОСОБЫ ОБМАНА И ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ДОВЕРИЕМ В СФЕРЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Аннотация

Проблема невозвращения заемных денежных средств в настоящее время остается очень серьезной и актуальной. Банки и другие кредитные организации терпят убытки, когда заемщик, по различного рода причинам (субъективным или объективным), не погашает суммы по взятому кредиту или исчезает из поля види-

мости заемных организаций. В некоторых случаях это обусловлено жизненными обстоятельствами заемщика (потеря постоянного дохода, смена работы, ее временное или постоянное отсутствие). Но в нашем случае интерес вызывают заемщики, взявшие денежные средства с заранее имевшимся умыслом на невозврат денежных сумм и осознанно уклоняющиеся от погашения кредиторской задолженности.

Ключевые слова: кредит, банк, проблема, противодействия, мошенничество, преступления.

USHUROV K.T.,*¹

PhD, Police Lieutenant Colonel.

*e-mail: kama_ne@mail.ru

ORCID ID: 0009000186434059

¹Almaty Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic
of Kazakhstan named after M. Esbulatov,
Almaty, Kazakhstan

THE MAIN METHODS OF DECEPTION AND ABUSE OF TRUST IN THE FIELD OF CONSUMER LENDING

Abstract

The problem of non-repayment of borrowed funds currently remains very serious and urgent. Banks and other credit organizations suffer losses when the borrower, for various reasons (subjective or objective), does not repay the amount of the loan or disappears from the field of view of the borrowed organizations. In some cases, this is due to the life circumstances of the borrower (loss of permanent income, change of job, temporary or permanent absence). But, in our case, the interest is aroused by borrowers who took money with a pre-existing intention of non-repayment of sums of money and deliberately evading repayment of accounts payable.

Key words: credit, bank, problem, counteraction, fraud, crime.

IRSTI 10.79.35
UDC 343.148
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-48-53>

БАКЫТ С.Б.,*¹

З.Ф.М., маман.

*e-mail: 23240798@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2252-2710

АЛАЕВА Г.Т.,¹

З.Ф.К., профессор.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹әл-Фараби атындағы Қазақ

ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ САРАПТАМА ҚОРЫТЫНДЫСЫНЫҢ ДӘЛЕЛ РЕТІНДЕ ЖАРАМДЫЛЫҒЫ МЕН ШЫНАЙЫЛЫҒЫ

Андатпа

Бұл мақала қылмыстық сот ісін жүргізу контекстіндегі сарапшы қорытындысының жол берілетіндігі мен анықтығын бағалау мәселесіне арналған. Сарапшының қорытындысы қылмыстық істердегі маңызды дәлел ретінде сот процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Алайда оның жарамдылығы мен сенімділігі сот шешімдерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл зерттеудің мақсаты қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде сарапшы қорытындысының жол берілуі мен анықтығына жан-жақты бағалау жүргізу болып табылады. Мақалада сарапшының біліктілігі, оның тәуелсіздігі, жұмыс әдіснамасы, сондай-ақ кәсіби нормалардың сақталуы мәселелерін қоса алғанда, сараптамалық қорытындылардың рұқсат етілуін бағалаудың негізгі аспектілері қарастырылады. Қорытындылардың объективтілігін қамтамасыз ету үшін сарапшыларды қатаң рәсімдеу мен қадағалаудың маңыздылығы атап өтіледі.

Тірек сөздер: қылмыстық сот ісін жүргізу, дәлелдемелер, дәлелдемелерге жол беру, сарапшының қорытындысы, сарапшы.

Кіріспе

Қылмыстық процестің негізгі элементтерінің бірі – істің шындығын анықтауға және әділ сот төрелігін қамтамасыз етуге көмектесетін дәлелдемелерді пайдалану. Бұл ретте сарапшының қорытындысына ерекше назар аударылады, өйткені ол көбінесе сот үкімінің шешуші факторы болып табылады. Алайда тәжірибеде сараптамалық қорытындылардың дәлел ретінде жол берілуі мен сенімділігіне байланысты бірқатар мәселелер туындайды. Айыпталушының тағдыры соларға байланысты болуы мүмкін болғандықтан, ұсынылған сараптамалық деректердің сенімділігі мен объективтілігін бағалау өте маңызды.

Бұл мақалада қылмыстық іс жүргізуде сараптамалық қорытындыларды пайдаланумен байланысты негізгі мәселелер және олардың дәлел ретінде жол берілетіндігі мен сенімділігіне қойылатын талаптар қарастырылады. Біз сарапшылардың біліктілігіне, олардың бағалауларының объективтілігі мен бейтараптығына, сондай-ақ қорытындыларды дайындаудың әдіснамалық аспектілеріне қатысты құқықтық жүйе бұл мәселелерді қалай шешетінін талдаймыз.

Қылмыстық процесте сараптамалық қорытынды маңызды және ажырамас рөл атқарады. Сараптама – бұл арнайы білімді талап ететін мәселелер бойынша сарапшының пікірін білдіретін ғылыми-техникалық зерттеу жүргізу процесі.

Материалдар мен әдістер

Зерттеуде қылмыстық істер бойынша сараптамалық қорытындылардың дәлел ретінде жол берілуі мен сенімділігін бағалауға мүмкіндік берген нормативтік актілер мен сот тәжірибесінің материалдары пайдаланылды. Әдіснама ретінде салыстырмалы құқықтық талдау, нақты істерді зерттеу және практикалық сарапшылармен сұхбат жүргізу қолданылды.

Сараптамалық қорытынды – бұл сарапшының қылмыстық істі жүргізуші тұлға немесе тараптар қойған мәселелер бойынша жазбаша түрде ұсынған мазмұны мен нәтижесі. Сараптамалық қорытындының істе пайда болуына негіз – сот сараптамасын тағайындау мен жүргізу болып табылады. Бұл арнайы білімді талап ететін мәселелер бойынша зерттеу жүргізу және қорытынды беру процесі, ғылым, техника, өнер немесе колөнер салаларында арнайы білім қажет болған жағдайда іске асырылады және бұл тәуелсіз іс жүргізу әрекеті болып саналады. Оны сот, судья, анықтау органы, тергеушінің немесе прокурордың қаулысы арқылы сарапшының алдына қойылады және істегі дәлелденуге жататын мән-жайларды анықтауға бағытталған. Сараптамалық қорытынды дәлелдеме ретінде – бұл материалдық объектілерді зерттеу нәтижесінде анықталған фактілік деректердің жиынтығы, сондай-ақ ғылым, техника немесе басқа арнайы білім салаларында білімі бар тұлға жүргізген қылмыстық істегі жиналған деректер [1].

Негізгі ережелер

Сараптамалық қорытынды дәлелдеменің бір түрі ретінде мынадай сипаттамаларға ие:

- ♦ арнайы зерттеу нәтижесінде пайда болады;
- ♦ арнайы білімі бар тұлға (сарапшы) жүргізеді, онсыз зерттеу мүмкін емес;
- ♦ арнайы белгіленген іс жүргізу тәртібімен ресімделеді;
- ♦ істегі жиналған дәлелдемелерге сүйенеді және оларды зерттеудің бастау көзі әрі нысаны ретінде пайдаланады.

Сараптамалық қорытындыда сараптамалық зерттеу барысында анықталған нақты фактілер мен осы фактілерден туындайтын сарапшының тұжырымдары негізді мәнге ие. Сараптамалық қорытынды қылмыстық істе анықталған барлық қажетті фактілер жиынтығына негізделуі тиіс, бұл фактілер сараптамалық нысандарды зерттеу нәтижесінде де, істегі бар деректер негізінде де алынуы мүмкін [2].

Алайда сарапшының қорытындысы, кез келген дәлел секілді, оның құқықтық қасиеттерін ескере отырып бағаланады. Жинақталған дәлелдемелердің істің шынайылығын анықтаудағы рөлін анықтау үшін дәлелдемелерді соттық зерттеу арқылы бағалаудың мақсатына сүйене отырып, Р.С. Белкин дәлелдемелердің рөлін анықтаудың логикалық ойлау процесін ұсынады [3]. Дәлелдемелердің құқықтық қасиеттері – бұл олардың дәлел ретіндегі қолданылуын қамтамасыз ететін міндетті сипаттар; мұндай қасиеттер болмаған жағдайда, оларды дәлел ретінде қолдануға болмайды.

Дәлелдің рұқсат етілуі – бұл оның заңдылық, дәлел түрлері, мәліметтерді алу және бекіту тәсілдері тұрғысынан сенімділігін білдіреді. Көбінесе дәлелдемелердің дұрыстығын бағалау олардың тексерілуімен алмастырылады және олардың көздерін анықтаумен байланыстырылады. Сондықтан көптеген жағдайларда сараптамалық қорытындының дұрыстығын бағалау әдісі қолданылады, ол іс жүргізуге қатысушылардан ерекше интеллектуалдық күш-жігерді талап етпейді және құжаттың мазмұнында келтірілген мәліметтерді: сараптама мекемесі, сарапшы, сараптама өткізілген орны мен уақыты, зерттеу нысаны және т.б. тексерумен ғана шектеледі.

Алайда сенімділік ұғымының анықтамасына сүйене отырып, бұл қате көзқарасқа қарамастан, сараптамалық қорытындыны бағалау кезінде тексеруге жататын кейбір рұқсат беру талаптарын бөліп көрсетуге болады.

Дәлелдемелер оларды алуға құқығы бар тиісті тұлға арқылы алынуы тиіс. Іс бойынша сараптамалық қорытындының пайда болуына алып келетін сот сараптамасы «мемлекеттік сот сарапшылары мен арнайы білімі бар басқа тұлғалар» арқылы жүргізілуі мүмкін, бұл туралы тергеуші немесе судья шешім қабылдайды. А.Н. Гришин орынды атап өткендей: «Қазіргі кезде

сот сараптамаларының басым көпшілігі мемлекеттік сараптама мекемелерінің қызметкерлері – арнайы дайындықтан өткен және сертификатталған сарапшылар арқылы жүргізілетіндіктен, сенімділік тек ресми түрде бағаланады. Бірақ сараптамалық қорытындыны осылайша бағалау кезінде де сарапшының біліктілігін анықтау қажет, ал бұл сараптамалық қорытындының кіріспе бөлімінде қажетті мәліметтердің болмауына байланысты мүмкін болмай қалады» [4].

Мысалы, кейбір жағдайларда сараптаманы сарапшы емес, сараптама мекемесінің басқа мамандары жүргізген, ал оларға сараптама жүргізу тапсырылмаған, бірақ олар өз бетімен зерттеу нысандарын қарастырған. Сараптамалық қорытындының дұрыстығын осылайша бағалау – сарапшының қорытындысына деген сенімге негізделген, бірақ ол әдіс судың қателесуіне алып келуі мүмкін.

Дәлелдемелер заңда белгіленген дәлел түрлерінде болуы керек, ал кей жағдайларда белгілі бір нақты түрлерінде болуы тиіс. Сараптамалық қорытынды секілді дәлелдеме түрінің ерекшелігі – тек құжат ретінде сараптамалық қорытындыны ғана емес, сондай-ақ сарапшының жауабын да қолдануға мүмкіндік береді. Сарапшының жауабы – бұл оның қорытындысынан кейін оны нақтылау немесе түсіндіру мақсатында жүргізілген жауап алу кезінде айтқан мәліметтері.

Нәтижелер мен талқылау

Сарапшының жауабы оның жазбаша қорытындысында келтірілген тұжырымдарға контекст пен тереңдік беру үшін қызмет етеді. Ол қолданылған әдістемені нақтылап, кейбір түсініксіз жайттарды ашып көрсетуі мүмкін, сондай-ақ сот пен тараптар қойған сұрақтарға жауап береді. Сарапшының дәлелі – жазбаша құжат түрінде де, ауызша жауап түрінде де – екі жақты рөл атқара отырып, алынған нәтижелердің жан-жақты түсінілуін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, мұндай дәлелдемелердің рұқсат етілуі көбіне оның өзектілігі мен сенімділігіне байланысты болады, бұл заңдық стандарттармен белгіленеді. Соттар, әдетте, сарапшының біліктілігін, қолданылған әдістердің ғылыми негізділігін және тұжырымдардың іс бойынша қолданылу мүмкіндігін бағалайды. Мұндай қатаң тексеріс сараптамалық дәлелдердің заң жүйесіндегі тұтастығын сақтауға және оның әділеттілікке шынайы үлес қосуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Бұған қоса, жазбаша қорытынды мен ауызша жауаптың өзара байланысы сарапшы дәлелдемесінің динамикалық сипатын көрсетеді. Бұл тек алынған нәтижелердің маңызын ғана емес, сонымен қатар сарапшының бұл нәтижелерді тиімді жеткізе алу қабілетінің де маңыздылығын көрсетеді. Мұндай коммуникация соттың түсінігін арттырып, саналы шешім қабылдауына ықпал етеді.

Осылайша, сарапшының жауабы – бұл дербес дәлел емес, сараптамалық қорытындыдан туындайтын екінші ретті дәлел. Сарапшыны сұрақ-жауапқа тартудың мәні – сарапшы зерттеу жүргізіп, қойылған сұрақтарға жауап бере отырып келіп жеткен қорытындыларында жатыр. Басқаша айтқанда, егер сарапшының жауабы тек жүргізілген сараптамаға байланысты алынатын болса, онда сарапшы жауап бермеген жағдайда да сот сараптамасы дәлел ретінде қабылданады [5].

Дәлелдемелер тергеу әрекеттерінің тәртібін сақтай отырып алынуы тиіс (сараптама тағайындау туралы қаулы шығару, күдікті, айыпталушы және оның қорғаушысына қаулымен танысу және хаттама жасау арқылы олардың құқықтарын түсіндіру). Қылмыстық іс жүргізу заңының нормалары күдіктіге, айыпталушыға және оның қорғаушысына сараптама тағайындау туралы қаулымен танысу құқығын қамтамасыз етеді және қылмыстық процесті жүзеге асыратын органдар мен лауазымды тұлғалар бұл қаулыны тапсырып, құқықтарын түсіндіруге міндетті. Құқық қорғау органдары сараптамалық қорытындының сенімділігіне баға берудегі әділетсіздіктерге жол бермеу үшін бұл ережелерді ұмытпауы керек.

Дәлелдемелерді алу кезінде тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижесін ресімдеуге қатысты барлық заң талаптары орындалуы тиіс.

Дәлелдемелердің рұқсат етілуі, ең алдымен, оның объектісіне қатысты болады, ал мазмұнына емес, өйткені мазмұн басқа қасиеттермен сипатталады. Бұл жерде мәселе дәлелдеменің мазмұнында емес, оны алудың тәсілі мен көзінде. Рұқсат етілу – бұл ең алдымен заңда нақты көрсетілген ресми ережелердің сақталуымен анықталады [6]. Алайда қазіргі заңнамада бұл

ережелер толық көрсетілмеген. Заңнама дәлелдемелердің рұқсат етілуін анықтайтын ережелерді барынша егжей-тегжейлі көрсетуге ұмтылуы тиіс, себебі бұл – формализациялауға қолжетімді сала. Процестік форма екі өзара байланысты міндетті шешуге бағытталған: алынған ақпараттың сенімділігін барынша арттыру және тұлғаның заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау.

Қойылған мақсаттарға жету үшін заңнамалық негіздер айқын белгіленіп, бірізді түрде қолданылуы қажет. Дәлелдемелерді жинауға байланысты процессуалдық ережелер тергеу әрекеттерінің ашықтығын және жеке құқықтарға құрметпен қарауды қамтамасыз етуі тиіс. Бұл сот процесінің заңдылығын арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, осы ережелерді формализациялау арқылы заң шығарушы органдар дәлелдемелердің рұқсат етілуіне қатысты түсініксіздікті азайта алады, себебі мұндай түсініксіздіктер жиі дау-дамайға себеп болады. Жақсы құрылымдалған құқықтық негіз дәлелдемелердің қандай түрлері рұқсат етілетінін ғана анықтап қоймай, оларды қалай жинап, рәсімдеу керектігін де нақты белгілейді. Мұндай анықтығы құқық қорғау органдары, заңгерлер және соттар үшін әділ және заңды процесті қамтамасыз етуге өте маңызды.

Бұған қоса, жеке құқықтарды қорғау мен құқық қорғау органдарының тиімді жұмысы арасында тепе-теңдікті сақтау қажет. Осы тепе-теңдікті қамтамасыз етуде процессуалдық кепілдіктер – мысалы, тергеу кезінде заңгерлік көмектің болуы немесе кейбір жағдайларда ордер талап етілуі – маңызды рөл атқарады. Мұндай кепілдіктер мәжбүрлеу немесе өкілеттіктерді асыра пайдалану тәуекелін азайтады, сонымен қатар азаматтардың құқықтық жүйеге деген сенімін нығайтады.

Қорытындылай келе, дәлелдемелердің рұқсат етілуіне қатысты ережелерді нақтылау тек ақпараттың сенімділігін арттырып қана қоймай, жеке құқықтарды қорғауды да күшейтеді, бұл өз кезегінде сот жүйесінің әділетті әрі тиімді болуына септігін тигізеді.

Сараптамалық қорытындыны сот дәлелі ретінде тану үшін сараптама рәсімінің процессуалдық талаптары қатаң сақталуы тиіс. Демократиялық негіздер мен азаматтық қоғам қалыптасуының күрделі кезеңінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін күшейту, сондай-ақ құқық қорғау органдарының барлық субъектілерінің қызмет сапасын арттыру талабы артып келеді. Бұл – сот сараптамаларының санының едәуір артуын және бұл қызмет түрінің үнемі дамып, жаңа зерттеу әдістерінің пайда болуы мен қолданыстағыларын жетілдіруімен түсіндіріледі.

Қорытынды

Қылмыстық істер бойынша сараптамалық қорытындылардың рұқсат етілуі мен сенімділігі мәселесі – сот ісін әділ әрі тиімді жүргізуге әсер ететін басты аспектілердің бірі. Сарапшының қорытындылары тергеу және сот процесі барысында туындайтын күрделі мәселелерді түсіну үшін қажетті арнайы ақпаратты ұсына отырып, маңызды рөл атқарады. Алайда мұндай дәлелдерді қабылдау айқын құқықтық стандарттарға негізделуі тиіс. Бұл тек белгіленген нормаларға сәйкестікті емес, сонымен қатар алынған мәліметтердің сапасы мен сенімділігін де қамтамасыз етуі қажет.

Сараптамалық қорытындыларды алу және оларды сотқа ұсыну тәртібін нақты реттеу процеске қатысушылардың құқықтарын қорғау мен сот жүйесіне деген сенімділікті нығайтудың маңыздылығын көрсетеді. Сараптамаларға қатысты ережелерді формализациялауға бағытталған заңнамалық шаралар құқықтық олқылықтарды жойып, сенімсіз ақпаратты бұрмалау немесе дұрыс пайдаланбау қаупін азайтады.

Осылайша, әділетті сот төрелігіне қол жеткізу үшін сараптамалық қорытындыларды дәлел ретінде мойындаудың сенімділігі мен рұқсат етілуін қамтамасыз ететін тетіктерді дамыту және жетілдіру маңызды. Бұл қоғамның сот жүйесіне деген сенімін арттырып қана қоймай, жалпы құқық қорғау саласындағы жұмыстың сапасын да жақсартуға сеп болады.

Маңызды аспектілердің бірі – сараптамалық қорытындыларды сотта ұсыну процесінің ашықтығын қамтамасыз ету. Сарапшыларды тергеуге және олардың ауызша түсіндірмелерін тыңдауға мүмкіндік беру – судьялар мен процеске қатысушылардың қорытындыны дұрыс түсініп, әділ бағалауына ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл сот шешімдерінің негізділігін арттыратын сыни талдау мен пікір алмасуға жол ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Жогина Н.В., Карпец И.И. – М., 1967. – С. 301.
- 2 Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькин П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж, 1978. – С. 168.
- 3 Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. URL: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie5767.html> (дата обращения: 10.10.2024)
- 4 Гришин А.В. Как правильно оценивать заключения эксперта по уголовному делу // Уголовный процесс. – 2011. – № 11. – С. 60–67.
- 5 Никуленко О.О. Оспаривание заключения эксперта по уголовному делу // Уголовный процесс. – 2015. – № 5. – С. 42–48.
- 6 Giverts P., Griber A., Kokin A.V. On the Criteria for Evaluating an Expert's Opinion and Forensic Methods by Participants in the Legal Proceedings // Theory and Practice of Forensic Science. 2022. No. 17(1). P. 27–37.

REFERENCES

- 1 Teorija dokazatel'stv v sovetskom ugovolnom processe / Pod red. Zhogina N.V., Karpec I.I. M., 1967. P. 301. (In Russian).
- 2 Gorskiy G.F., Kokorev L.D., Jel'kind P.S. (1978) Problemy dokazatel'stv v sovetskom ugovolnom processe. Voronezh. P. 168. (In Russian).
- 3 Belkin R.S. Sobiranie, issledovanie i ochenka dokazatel'stv. URL: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie5767.html> (data obrashheniya: 10.10.2024). (In Russian).
- 4 Grishin A.V. (2011) Kak pravil'no ocenivat' zakljuchenija jeksperta po ugovolnomu dela // Ugolovnyj process. No. 11. P. 60–67. (In Russian).
- 5 Nikulenko O.O. (2015) Osparivanie zakljuchenija jeksperta po ugovolnomu delu // Ugolovnyj process. No. 5. P. 42–48. (In Russian).
- 6 Giverts P., Griber A., Kokin A.V. (2022) On the Criteria for Evaluating an Expert's Opinion and Forensic Methods by Participants in the Legal Proceedings // Theory and Practice of Forensic Science. No. 17(1). P. 27–37. (In English).

БАКЫТ С.Б.,*¹

М.Ю.Н., специалист.

*e-mail: 23240798@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2252-2710

АЛАЕВА Г.Т.,¹

к.ю.н., профессор.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹Казахский национальный
университет им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ОЦЕНКА ДОПУСТИМОСТИ И ДОСТОВЕРНОСТИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

Данная статья посвящена проблеме оценки допустимости и достоверности заключения эксперта в контексте уголовного судопроизводства. Заключение эксперта, как важное доказательство в уголовных делах, является неотъемлемой частью судебного процесса. Однако его допустимость и достоверность играют решающую роль в формировании судебных решений. Цель данного исследования заключается в проведении всесторонней оценки допустимости и достоверности заключения эксперта в рамках уголовного судопроизводства. В статье рассматриваются основные аспекты оценки допустимости экспертных заключений, включая вопро-

сы квалификации эксперта, его независимости, методологии работы, а также соблюдения профессиональных норм. Отмечается важность строгой процедуры и надзора за экспертами для обеспечения объективности заключений.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, доказательства, допустимость доказательств, заключение эксперта, эксперт.

BAKYT S.B.,*¹

m.l.s., specialist.

*e-mail: 23240798@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-2252-2710

ALAYEVA G.T.,¹

c.l.s., professor.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹Kazakh National University named after al-Farabi,
Almaty, Kazakhstan

EVALUATION OF THE ADMISSIBILITY AND RELIABILITY OF AN EXPERT OPINION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract

This article is devoted to the problem of assessing the admissibility and reliability of an expert's opinion in the context of criminal proceedings. The expert's opinion, as an important evidence in criminal cases, is an integral part of the judicial process. However, its admissibility and reliability play a crucial role in the formation of court decisions. The purpose of this study is to conduct a comprehensive assessment of the admissibility and reliability of the expert's opinion in criminal proceedings. The article discusses the main aspects of assessing the admissibility of expert opinions, including the issues of expert qualification, his independence, methodology of work, as well as compliance with professional standards. The importance of strict procedure and supervision of experts to ensure the objectivity of conclusions is noted.

Key words: criminal proceedings, evidence, admissibility of evidence, expert opinion, expert.

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

IRSTI 10.87.89
UDC 341.41/.46
JEL K 33: K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-54-62>

LYUTSIK V.V.,^{*1}

c.l.s., associate professor,

*e-mail: v.lyutsik@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-9723-971X

SOKOLSKAYA L.V.,²

c.l.s., associate professor

e-mail: cokol4512@yandex.ru

ORCID ID: 0000-0002-8419-007X

SULEYMANOV A.F.,¹

d.l.s., professor

e-mail: a.suleimanov@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-5848-7884

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²State University of Humanities and Technology,

Orehovo-Zuevo, Russia

ON THE ISSUE OF COMBATING CHILDREN TRAFFICKING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES

Abstract

Child trafficking has now become a global problem affecting all countries and causing serious concern to the international community. This phenomenon has a significant impact on people's lives, stability in the world and requires comprehensive research. International organizations and governments of various countries are actively working to develop programs, policies, new laws and mechanisms to combat child trafficking, as it is one of the most vulnerable aspects of society. In this article, the authors conducted a comprehensive legal analysis of the regulatory framework and summarized the experience of combating child trafficking at the international level. There was also the context of general international legal issues is analyzed, related to combating child trafficking, the main approaches to solving problems associated with this problem, and proposed the author's vision for its solution.

Key words: child trafficking, combating child trafficking, "cooling-off period", transnational threat, criminal act.

Introduction

The phenomenon of trafficking in persons, including women and children, is a negative consequence of globalization and is actively spreading throughout the world. Hundreds of thousands of people are enslaved each year by being sold, transported, and held against their will for sexual exploitation or forced labor. According to the UN Center for International Crime Prevention, this

figure ranges from 700,000 to 4,000,000 men, women and children who fall into slavery and human trafficking against their will [1]. Human trafficking generates huge profits for organized crime. Thus, in 2019, income from the sale of people amounted to about \$12 billion in net profit [1]. According to the UN Center for International Crime Prevention, human trafficking in the 21st century is one of the most profitable forms of illegal activity, and it can also finance international terrorism.

The purpose of the scientific research is to analyze various aspects of the fight against child trafficking in modern Kazakhstan. The study includes theoretical, practical and instrumental analysis of this problem. The main focus is on studying the problem of child trafficking from the point of view of international and criminal law, as well as moral standards. An analysis of criminal liability for such crimes was also carried out and methods and means of combating them were studied.

The problem of child trafficking is global in nature, so the issue of developing mechanisms of a legal, organizational and social nature that are aimed at combating this social evil of a criminal nature is quite relevant.

In Kazakhstan and other countries, the problem of child trafficking requires a comprehensive analysis from the point of view of international law, criminal law and morality. In this connection, it is necessary to develop effective mechanisms to combat this phenomenon, taking into account its global nature. It is also important to pay attention to factors related to the family environment that may contribute to child trafficking.

Thus, the problem of child trafficking requires an integrated approach on the part of states, law enforcement agencies and international organizations to develop effective strategies for its prevention and suppression.

Materials and methods

The study of child trafficking is a complex issue that affects various aspects of public life, such as health, criminal justice, migration, economics and social issues. Despite the efforts of the UN and other international organizations, effective legal mechanisms to combat this phenomenon have not yet been developed. Many countries do not implement UN standards and norms in their national legislation and practice [2, p. 682–699].

The scientific community and experts have developed a number of proposals to effectively combat child trafficking. In the scientific literature, there are systematic legal approaches to the study of mechanisms to combat human trafficking, but in the field of international law, a complete systematic analysis of the international legal aspects of combating child trafficking and the level of cooperation between states in this matter has not yet been carried out.

Although there are studies related to the fight against child trafficking at the bilateral and multilateral levels, as well as within the UN, further research is required on the prevention of child trafficking based on scientific concepts and foreign practices.

The methodological basis of the study was made up of general scientific methods of cognition, such as dialectical and systematic approaches to the study of social and legal phenomena. Private scientific methods of cognition were also used, including statistical, sociological, comparative jurisprudence, and logical-linguistic methods.

Literature review

In the field of scientific research, there are systematic approaches to the study of legal mechanisms to combat trafficking in persons, however, in the science of international law, a systematic analysis of the international legal aspects of combating child trafficking and the level of cooperation between states in the fight against this criminal manifestation has not yet been fully carried out. The following authors made a significant contribution to the development of the scientific concept of international legal regulation of issues of interaction between states in the fight against trafficking in persons: Alimbekova M., Beisenalieva B.N., Bisyarina A.N., Borchashvili I.Sh., Weisbrodta D., Vlasysuka M.S., Getman I.B., Gromova S.V., Dottridge M., Kabanova V.L., Malysheva M.M., Nigmatullina R.V., Plakhotnyuk N.V., Rakhmetova S.M., Rogova I.I., Stukalova V.V., Sattar Z., Tyurekanova E.V., Harvey J.H., Hornsby R.A., Sherayzina L.O., Cheremnykh M.P. and etc.

Despite the existing research related to issues of combating child trafficking within the framework of international legal cooperation at the bilateral and multilateral levels, as well as within the UN, there is a need for further research on measures to prevent child trafficking based on scientifically proven concepts and foreign practice.

Main provisions

Currently, trafficking in minors creates many difficulties, affects almost all countries and is global in nature.

According to statistics, the number of victims of human trafficking is increasing from year to year. Thus, in 1997, the number of people involved in global illegal traffic amounted to 4 million people. In 2017, according to statistical data from experts, this figure increased to 27 million [3]. Sexual exploitation, especially of women and children, is the most common form of exploitation in the world [4]. However, in recent years, labor exploitation has also become widespread.

In Kazakhstan, many foreign workers, most of them from Central Asian countries, face poverty and unemployment, making them vulnerable to traffickers. They are often forced to accept unacceptable working conditions and low wages. As a result, they become victims of human trafficking.

Economic inequality and rural unemployment are the main internal causes of trafficking in persons and children in Kazakhstan. The situation of labor exploitation has become even worse due to the global economic crisis, as job opportunities have diminished and people are desperate to feed their families.

In addition, there is reason to believe that other types of exploitation also exist in Kazakhstan, such as the sale of children for the purpose of illegal adoption, forced begging, organ trafficking and illegal organ transplantation. However, there is too little information about such cases, perhaps because their number is small or because they are not detected.

Currently, women and children from Kazakhstan are most often subjected to sexual exploitation in the United Arab Emirates and Lebanon. To a lesser extent, such cases occur in Russia, China, Turkey and Azerbaijan. Women and girls from Uzbekistan, Russia, Kyrgyzstan, Tajikistan, Moldova and Ukraine are also subject to sexual exploitation in Kazakhstan.

When the problem of human trafficking became relevant in Kazakhstan, at first they did not want to acknowledge its existence. However, in recent years, the authorities have taken important measures to combat trafficking in persons, in particular children. Kazakhstan has acceded to the UN Convention against Transnational Organized Crime and its Protocol to Prevent and Suppress Trafficking in Persons, Especially Women and Children, which contains the most comprehensive definition of trafficking in persons in international law to date. New domestic legislation on combating human trafficking is also being systematically developed; the Action Plan of the Government of the Republic of Kazakhstan for the prevention, prevention and combating of crimes related to human trafficking for 2021–2023 has been adopted. This action plan sets out the measures that each government department needs to take [5]. This plan is developed and approved every two years.

According to statistics from the Criminal Police Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, in 2017, as of December, 18 criminal cases were initiated under Article 128 (trafficking in persons), and 6 criminal cases were initiated under Article 135 (trafficking in minors). As a result of illegal actions, 112 people were injured, of which 27 were citizens of Kazakhstan and 85 citizens of Uzbekistan and Tajikistan. It should be noted that out of 112 people, 25 people were subjected to sexual and 87 labor exploitation [6].

In 2019, as a result of measures taken by the Department of Internal Affairs of Kazakhstan, 21 cases were opened for trafficking in minors. And 12 more for unlawful deprivation of liberty for the purpose of exploitation. Typically, children and adolescents are considered a more vulnerable group, as their recruitment process requires the least effort. Mostly minors from dysfunctional and single-parent families, from orphanages, as well as so-called “difficult” teenagers find themselves in this critical situation.

During the conference in Nur-Sultan, representatives of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, the Supreme Court, the Prosecutor General's Office, and international experts noted that Kazakhstan does not yet have special legislation that would fully cover the entire range of issues related to the protection of minor victims of human trafficking. The Law “On Amendments

and Additions to Current Legislative Acts on Issues of Personal Security of Participants in Criminal Proceedings,” adopted in 2009, provides a legal basis for providing support to victims during the investigation of crimes in court proceedings. However, the law itself does not provide for a separate system of measures in relation to minor witnesses or victims [7].

The U.S. Department of State’s annual Trafficking in Persons (TIP) Report groups countries into four lists (or categories) based on the country’s efforts and the effectiveness of those efforts in combating human trafficking. In 2019, Kazakhstan’s ranking in the Trafficking in Persons Report fell to Level 2 – inclusion on the watch list. Being on the Tier 2 watch list for two consecutive years automatically places a country at Tier 3. In addition to the moral reasons for protecting vulnerable individuals, a Tier 3 rating triggers automatic restrictions on various interactions by the United States, including number on forms of financial assistance [7]. Thus, Kazakhstan remains a destination, transit and origin country for human trafficking, and more work needs to continue to be done in this direction.

In order to combat child trafficking in Kazakhstan, a Memorandum of Understanding was signed in 2012 between the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan and the International Organization for Migration (hereinafter referred to as IOM) on cooperation in the field of combating human trafficking.

The Ministry of Internal Affairs of Kazakhstan, cooperating with other government agencies and international non-governmental organizations, has developed a draft amendment to legislation to combat human trafficking. This project was sent for consideration and examination to various ministries and departments. The proposed changes and additions relate to issues such as the mandatory provision of qualified legal assistance from lawyers at the expense of public funds for victims of crimes related to human trafficking.

However, there are omissions in the presented innovations. For example, we believe that the criminal legislation of Kazakhstan should include “begging” in the category of exploitation and introduce the concept of “non-commercial sexual exploitation”.

One of the positive aspects of the innovations is the possibility of harsher punishment for violation of labor laws in relation to minors, involving them in prostitution, organizing and maintaining brothels, as well as providing premises for prostitution (hotels, saunas, baths and other places). It also provides for administrative liability for medical employees who do not inform law enforcement agencies about minors who have suffered injuries or violence and are admitted to medical institutions.

In order to identify and suppress these crimes, measures are being taken to implement the government Action Plan to combat, prevent and prevent crimes related to human trafficking [5]. The plan provides for 36 measures, many of which are directly within the competence of the Ministry of Internal Affairs. According to the Plan, the Ministry of Internal Affairs is the main executor. In particular, 97 employees of internal affairs bodies were trained in the professional training of law enforcement officers on the basis of the Training Center for training specialists in the fight against illegal migration and human trafficking over the past period, and 45 were trained in foreign countries (Hungary, Poland, the Russian Federation, Republic of Belarus). In order to implement this Plan, an Interdepartmental Commission on Combating Illegal Export, Import and Trafficking in Persons has been created and operates. In addition, this year the signing of two intergovernmental (Arab Republic of Egypt, Republic of Croatia) and one interdepartmental (Mongolia) Agreements, including cooperation in the field of combating human trafficking, was ensured. Work continues to agree on intergovernmental Agreements with the United Arab Emirates, the states of Israel, Norway, Spain, Jordan, Syria and Greece.

Currently, in the Republic of Kazakhstan, within the framework of the Program to Combat Trafficking in Persons in Central Asia, the International Organization for Migration (IOM), in cooperation with non-governmental organizations, provides assistance to persons affected by human trafficking. They are involved in areas such as the rehabilitation of children caught up in armed conflict; organizing campaigns to eliminate child crime; development of assistance programs for children at risk of sexual exploitation, etc. They operate on the basis of principles such as confidentiality, anonymity, respect for human rights, his views and actions, individual approach and professionalism.

Based on the data presented, it can be concluded that despite the significant progress achieved in this area, there are still serious gaps and shortcomings in the approach of the Kazakh authorities in addressing the problem of human trafficking, especially child trafficking. Moreover, although

trafficking in persons and children is a predominantly cross-border problem in Central Asia, and all countries in the region have expressed their intention to combat it (including signing and ratifying the UN Protocol to Prevent and Suppress Trafficking in Persons), in practice cooperation in this area is developing very slowly. We believe that this fact also has a negative impact on the fight against trafficking in persons and children in Kazakhstan. Increased concerted efforts and more effective collaboration among all concerned countries are needed to overcome this global challenge and protect children's rights and human dignity.

Results and discussion

In connection with the entry into force on January 1, 1998 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 16, 1997 (hereinafter referred to as the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), Art. 128 (as amended and additionally dated July 9, 2003 No. 480-II), establishing criminal liability for recruiting people for exploitation. Based on the adoption of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Combating Trafficking in Persons" dated March 2, 2006 No. 131-III, Article 128 of the Criminal Code was renamed to the new name "Trafficking in Persons", as well as In Article 133 of the Criminal Code, on the basis of the above-mentioned law, criminal liability for trafficking in minors was established for the first time. A consistent continuation of this line was the adoption of the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014, which entered into force on January 1, 2015, in which Article 128 of the Criminal Code is also called "Human Trafficking" [8].

According to the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, articles providing for criminal liability for actions related to human trafficking include coercion to remove or illegal removal of human organs and tissues (Article 116), kidnapping (clause "b" of part three of Article 125), illegal deprivation of liberty (clause "b" of part three of Article 126), involvement of a minor in prostitution (Article 134), trafficking in minors (Article 135), involvement in prostitution (Article 308) and organization or maintenance of dens for prostitution and pimping (Article 309). These articles cover various aspects of human trafficking.

Human trafficking is a complex, multifaceted socio-legal phenomenon with a transnational character. Criminal activities related to human trafficking are often carried out by organized crime groups. Thus, human trafficking can be considered a type of organized crime.

Due to the significant scale of this crime, there is a need to strengthen international legal cooperation in the control of trafficking in persons. Entities involved in the prevention of such crime must increase their effectiveness in this area [9, p. 17].

Despite the international community's opposition to human trafficking and the use of slave labor, these types of criminal enrichment are showing a steady tendency to expand.

These crimes have social consequences that pose and will pose a threat not only to security and law and order, but also generally have a negative impact on many vital issues in the development and prosperity of Kazakhstan [9, p. 18].

Based on the analysis of the legislative framework of the Republic of Kazakhstan in the field of combating child trafficking, we conclude that despite the presence in the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the Foreign Policy Concept of Kazakhstan of norms indicating commitment to the values of a democratic society and respect for the rights and freedoms of man and citizen both on the basis of internal laws, and on the basis of international law and existing bilateral agreements in Kazakhstan today there is no clear legislative framework regarding combating child trafficking, which creates certain problems in eradicating this crime.

According to the analysis, we note three particularly significant recommendations: we believe that it is necessary to introduce amendments:

- ♦ to the Law on Special Social Services for Affected Foreign Citizens;
- ♦ introducing a "cooling-off period" to ensure that victims who are citizens of another country make an informed decision about whether or not to report a crime;
- ♦ and an amendment to the definition of "trafficking in persons" and "trafficking in minors" under Articles 128 and 135 to include the concepts of "coercion", "misleading" or "pressure" as an important element of the crime instead of using the general concept of "aggravating circumstances".

Currently, in terms of its scale and range of distribution, child trafficking represents a transnational threat both for a single state and for the international community. Its solution must be carried out within the framework of a comprehensive security system. And for this it is necessary to create a Unified Model of cooperation between government bodies, public and international organizations. This is what we believe is an important step in combating this crime. A comprehensive security system should, we believe, include measures to prevent child trafficking, protect victims and witnesses, prosecute and punish offenders, as well as partnerships and cooperation at all levels.

Taking into account modern trends in the development of society, we believe that the Strategy to combat child trafficking should be based on several important areas. In order to suppress child trafficking, the state must first solve problems of eliminating the reasons for people leaving abroad in search of a better life. Secondly, the work of the media should be aimed at raising public awareness about child trafficking and its consequences as an integral part of combating this crime. Thirdly, social services of the Republic of Kazakhstan must monitor changes in an individual's status and provide timely support to individuals belonging to potential risk groups. Fourthly, to more effectively prosecute and punish criminals, it is necessary to improve the legislative framework and the actions of law enforcement agencies. Fifthly, it is necessary to provide adequate assistance (legal, psychological, etc.) to victims at the expense of the state, which is one of the main aspects of caring for victims of child trafficking.

To effectively combat child trafficking, it is necessary to coordinate efforts at the global level. Seeing this problem as complex, encompassing economic, social, political, spiritual, cultural and other factors, is the right approach. Only by uniting all forces will we be able to achieve our goals and protect children from this terrible crime.

It is important that states, organizations and society as a whole take an active part in implementing strategies to counter and combat child trafficking. Our global challenge is to preserve the right of every child to live a free and safe life, and only through joint efforts can we achieve this goal.

Conclusion

As a result of our research, we believe that child trafficking is a serious violation of human rights and poses a transnational threat. It is a brutal phenomenon that fuels corruption and money laundering and hampers the economic and democratic development of society.

The most common forms of child trafficking include:

a) trafficking of children for the purpose of sexual exploitation, including their use for the production of pornographic materials and prostitution, which is particularly disgusting and requires immediate suppression and punishment of the perpetrators;

b) attention should be paid to the trafficking of children for forced labor, where children are forced to work in slave conditions and live in debt bondage. This deprives them of the opportunity to receive an education and participate in normal social life;

c) forced labor, where children are forced to do dangerous and degrading work against their will. This phenomenon not only violates the rights of children, but also interferes with their normal physical and psychological development;

d) trafficking of children to participate in war as combatants. Children forced into armed conflict are subjected to unimaginable suffering and are deprived of their childhood. This phenomenon is not only destructive to the lives of children themselves, but also contributes to the spread of violence and instability;

e) trafficking in children for the purpose of illegal adoption, when children are taken from their countries for the purpose of illegal adoption. This phenomenon calls for strict measures to curb such illegal practices and protect the rights and welfare of children;

f) trafficking of children for organ and tissue transplantation is a barbaric and illegal practice that results in physical and psychological consequences for children. This phenomenon must be stopped and children must be protected from such inhumane treatment.

Combating child trafficking at different levels – national and international – is an important task of modern times. In Kazakhstan, it acquires particular relevance and promise in legal science, attracting the attention of domestic and foreign lawyers, political scientists, sociologists and historians.

At the international level, the main organizations involved in the fight against child trafficking include the UN, the International Labor Organization (ILO), the International Criminal Court, the Council of Europe, the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) and the European Union (EU). In addition, the relevant ministries and law enforcement agencies of states, as well as such structures as Interpol, Europol and the Regional Center of the South-East European Cooperation Initiative in the fight against transnational crime (SEC), are involved in the fight against this phenomenon.

However, despite the presence of international and state efforts, the issue of combating child trafficking in Kazakhstan remains a pressing topic that requires further research and the development of legal measures. Although the basic principles and beginnings of this path have already been laid, much work remains to achieve complete success.

Studying various aspects of this socio-legal phenomenon, including its causes and consequences, methods of recruitment and transportation of children, as well as countermeasures, is important for the formation of an effective strategy to combat child trafficking. Further development of scientific research and cooperation of relevant institutions and organizations will make it possible to develop and implement effective legal instruments to prevent and suppress this crime.

REFERENCES

- 1 Всемирный день борьбы с торговлей людьми. – 2019 // Официальный сайт информационного центра ООН в г. Москве. URL: <http://www.unic.ru/press/vsemirnyi-den-borty-storgovlei-lyudmi>.
- 2 Warria A. International and African Regional Instruments to Protect Rights of Child Victims of Transnational Trafficking // Victims and Offenders, 2016. No. 12(5). P. 682–699.
- 3 Доттридж М. Справочник по защите прав детей – жертв торговли людьми в Европе // Официальный информационно-правовой портал Детского фонда ООН «ЮНИСЕФ». URL: <https://www.unicef.org/eca/ru>.
- 4 Всемирный доклад о торговле людьми. – 2019 // Официальный сайт Управления ООН по наркотикам и преступности. URL: http://www.unodc.org/documents/humantrafficking/Global_Report_on_TIP.pdf.
- 5 Постановление Правительства Республики Казахстан “Об утверждении Плана мероприятий Правительства Республики Казахстан по профилактике, предотвращению и борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми, на 2021–2023 годы” от 24 февраля 2021 года № 94 // Официальный сайт информационно-правовой системы нормативно-правовых актов «Әділет». URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000094>.
- 6 Статистические данные Комитета криминальной полиции Министерства Внутренних Дел Республики Казахстан за 2017 год по состоянию на декабрь месяц по торговле людьми в Казахстане // Официальный сайт Комитета криминальной полиции Министерства внутренних дел Республики Казахстан. URL: <https://www.infopark.kz/node/40950>.
- 7 Генеральный Консул Майер. Принятие действий по борьбе с торговлей людьми может улучшить международную репутацию Казахстана // Официальный сайт Посольства и консульства в Казахстане. URL: <https://kz.usembassy.gov/ru>.
- 8 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03 июля 2014 года № 226 – V. В редакции УК РК от 12 июля 2023 года // Казахстанская правда. – 2014. – 09 июля. – № 107(27981).
- 9 Бейсеналиев Б.Н. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с торговлей людьми по законодательству Республики Казахстан: автореф. канд. юрид. наук. – Бишкек, 2011. – 25 с.

REFERENCES

- 1 Vsemirnyj den' bor'by s trgovlej ljud'mi. 2019 // Oficial'nyj sajт informacionnogo centra OON v g. Moskve. URL: <http://www.unic.ru/press/vsemirnyi-den-borty-storgovlei-lyudmi>. (In Russian).
- 2 Warria A. (2016) International and African Regional Instruments to Protect Rights of Child Victims of Transnational Trafficking // Victims and Offenders. No. 12(5). P. 682–699. (In English).
- 3 Dottridzh M. Spravochnik po zashhite prav detej – zhertv trgovli ljud'mi v Evrope // Oficial'nyj informacionno-pravovoj portal Detskogo fonda OON «JuNISEF». URL: <https://www.unicef.org/eca/ru>. (In Russian).

4 Vsemirnyj doklad o trgovle ljud'mi. 2019 // Oficial'nyj sayt Upravleniya OON po narkotikam i prestupnosti. URL: http://www.unodc.org/documents/humantrafficking/Global_Report_on_TIP.pdf. (In Russian).

5 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan "Ob utverzhdenii Plana meroprijatij Pravitel'stva Respubliki Kazahstan po profilaktike, predotvrashheniju i bor'be s prestuplenijami, svjazannymi s trgovlej ljud'mi, na 2021–2023 gody" ot 24 fevralja 2021 goda No. 94 // Oficial'nyj sayt informacionno-pravovoj sistemy normativno-pravovyh aktov «Jedilet». URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000094>. (In Russian).

6 Statisticheskie dannye Komiteta kriminal'noj policii Ministerstva Vnutrennih Del Respubliki Kazahstan za 2017 god po sostojaniju na dekabr' mesjac po trgovle ljud'mi v Kazahstane // Oficial'nyj sayt Komiteta kriminal'noj policii Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazahstan. URL: <https://www.infopark.kz/node/40950>. (In Russian).

7 General'nyj Konsul Majer. Prinjatие dejstvij po bor'be s trgovlej ljud'mi mozhet uluchshit mezhdunarodnuju reputaciju Kazahstana // Oficial'nyj sayt Posol'stva i konsul'stva v Kazahstane. URL: <https://kz.usembassy.gov/ru>. (In Russian).

8 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 03 ijulja 2014 goda No. 226 – V. V redakcii UK RK ot 12 ijulja 2023 goda // Kazahstanskaja pravda. 2014. 09 ijulja. No. 107(27981). (In Russian).

9 Bejsenaliev B.N. (2011) Kriminologicheskie i ugovorno-pravovye mery bor'by s trgovlej ljud'mi po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan: avtoref. kand. jurid. nauk. Bishkek, 25 p. (In Russian).

ЛЮЦИК В.В.,^{*1}

З.Ф.К., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: v.lyutsik@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-9723-971X

СОКОЛЬСКАЯ Л.В.,²

З.Ф.К., доцент.

e-mail: cokol4512@yandex.ru,

ORCID ID: 0000-0002-8419-007X

СУЛЕЙМАНОВ А.Ф.,¹

З.Ф.Д., профессор.

e-mail: a.suleimanov@turan-edu.kz,

ORCID ID: 0000-0001-5848-7884

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Мемлекеттік гуманитарлық-

технологиялық университеті,

Орехово-Зуево қ., Ресей

БАЛА САТУҒА ҚАРСЫ КҮРЕС МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖӘНЕ ШЕТ ЕЛДЕРДЕ

Аңдатпа

Осы әлеуметтік-құқықтық құбылыстың әртүрлі аспектілерін, оның ішінде оның себептері мен салдарын, балаларды жұмысқа тарту және тасымалдау әдістерін, сондай-ақ қарсы шараларды зерделеу бала саудасына қарсы күрестің тиімді стратегиясын қалыптастыру үшін маңызды. Ғылыми зерттеулерді және тиісті мекемелер мен ұйымдардың ынтымақтастығын одан әрі дамыту осы қылмыстың алдын алу және жолын кесудің тиімді құқықтық құралдарын әзірлеуге және енгізуге мүмкіндік береді. Бұл мақалада авторлар нормативтік-құқықтық базаға жан-жақты құқықтық талдау жүргізіп, халықаралық деңгейде бала саудасына қарсы күрес тәжірибесін қорытындылады. Сондай-ақ бала саудасына қарсы күреске қатысты жалпы халықаралық-құқықтық мәселелердің контексті талданып, осы проблемаға қатысты мәселелерді шешудің негізгі тәсілдері зерделеніп, автордың оны шешуге деген көзқарасы ұсынылды.

Тірек сөздер: бала саудасы, бала саудасымен күрес, «салқындау кезеңі», трансұлттық қауіп, қылмыстық әрекет.

ЛЮЦИК В.В.,*¹

к.ю.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: v.lyutsik@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-9723-971X

СОКОЛЬСКАЯ Л.В.,²

к.ю.н., доцент.

e-mail: cokol4512@yandex.ru

ORCID ID: 0000-0002-8419-007X

СУЛЕЙМАНОВ А.Ф.,¹

д.ю.н., профессор.

e-mail: a.suleimanov@turan-edu.kz,

ORCID ID: 0000-0001-5848-7884

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Государственный гуманитарно-

технологический университет,

г. Орехово-Зуево, Россия

К ВОПРОСУ О БОРЬБЕ С ТОРГОВЛЕЙ ДЕТЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация

В настоящее время торговля детьми стала глобальной проблемой, затрагивающей все страны и вызывающей серьезную озабоченность международного сообщества. Это явление оказывает существенное влияние на жизнь людей, стабильность в мире и требует всестороннего исследования. Международные организации и правительства различных стран активно работают над разработкой программ, политики, новых законов и механизмов для борьбы с торговлей детьми, так как это один из самых уязвимых аспектов общества. В данной статье авторы провели комплексный правовой анализ нормативно-правовой базы и обобщили опыт борьбы с торговлей детьми на международном уровне. Также был проанализирован контекст общих международно-правовых вопросов, связанных с противодействием торговле детьми, изучены основные подходы к решению проблем, связанных с этой проблемой, и предложено авторское видение по ее решению.

Ключевые слова: торговля детьми, противодействие торговле детьми, «период на обдумывание», транснациональная угроза, уголовное преступление.

IRSTI 10.79.01
UDC 343
JEL K15

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-63-72>

SHNARBAYEV B.K.,*¹

d.l.s., associate professor.

*e-mail: Shnarbaev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8064-8744

¹Kostanay Branch of Chelyabinsk

State University,

Kostanay, Kazakhstan

EXPERIENCE OF PROBATION IN FAR AND NEAR ABROAD COUNTRIES

Abstract

Probation is an alternative solution to punishment and is still being improved, it allows society to prevent relatively less serious crimes with minimal losses. Kazakhstan is also on the lookout, and experience in implementing probation in foreign countries should be in demand in Kazakhstan and other post-Soviet states. Using the experience of far and near abroad countries, the possibilities of forming a domestic probation service are revealed, and this contributes to improving the efficiency of the country's penal correction system.

Key words: probation, international experience, voluntary helpers, crime, efficiency, policy, monitoring.

Introduction

The international community, in accordance with established international standards, maintains a unified perspective: the deprivation of liberty should be regarded as an exceptional punitive measure, primarily serving the interests of victim protection, public safety, and the reintegration of offenders into society. To achieve these objectives, specialized probation services operate in various regions, including Europe, the United States, and Japan, focusing on the social rehabilitation of individuals in conflict with the law.

The historical development of probation in Europe is deeply rooted and spans approximately three centuries, encompassing a long-standing tradition of prison patronage and post-penitentiary support. A.I. Abaturov has extensively examined this subject, particularly in relation to reducing recidivism through post-penitentiary supervision. His research includes a comparative legal analysis of normative legal frameworks governing the supervision of individuals released from correctional institutions across Europe [1].

Materials and methods

This study employs a comparative legal analysis to assess the probation systems in various international jurisdictions, including Europe, the United States, and Japan. By examining legal frameworks, administrative structures, and operational methodologies, the research identifies best practices applicable to Kazakhstan's penal correction system.

A doctrinal legal method was used to analyze international legislation governing probation services, with particular emphasis on the European Convention on Probation Rules and national laws regulating probation supervision in different countries. The study also involved a normative legal analysis of Kazakhstan's existing legal provisions concerning non-custodial penalties and their enforcement mechanisms.

To ensure comprehensive data collection, the study integrates both primary and secondary sources. Primary sources include statutory laws, government reports, and official legal documents on probation administration in various states. Secondary sources encompass academic articles, monographs, and expert commentaries discussing theoretical and practical aspects of probation as a penal alternative.

A significant component of this research is the comparative approach, which involves juxtaposing Kazakhstan's evolving probation system with the more established models in Western Europe and North America. This method enables the identification of structural deficiencies and potential areas for improvement within Kazakhstan's framework.

The study also employs quantitative and qualitative analysis to assess the effectiveness of probation programs globally, examining statistical data on recidivism rates, resource allocation, and staffing requirements. Additionally, interviews with experts in the field of criminal justice reform provided qualitative insights into the challenges and future prospects of Kazakhstan's probation service.

Literature review

The concept of probation as an alternative to incarceration has undergone substantial evolution over the past three centuries, particularly in European legal traditions. Scholars such as A.I. Abaturov have extensively examined the historical trajectory of post-penitentiary supervision, emphasizing the importance of structured reintegration programs in reducing recidivism. His work highlights how probation services act as a crucial intermediary between the criminal justice system and broader society, facilitating the re-socialization of offenders.

Probation services vary significantly across jurisdictions. In Western Europe, probation is predominantly viewed as a social service rather than a punitive mechanism. Countries such as the United Kingdom, Denmark, and Sweden incorporate probation into a broader rehabilitative framework, often employing social workers rather than law enforcement personnel to oversee individuals on probation. The decentralization of probation services in Germany and the Netherlands, where they operate under the judiciary or prosecution offices, contrasts with the United States model, where probation officers serve both supervisory and law enforcement roles.

Several studies have focused on the organizational structure of probation services. Research by Zubarev (2011) underscores the administrative distinctions between various national models, noting that in Finland and Denmark, over 90% of probation officers are trained social workers, while in the United States, probation officers often have a dual role as law enforcement agents and case managers. Similarly, Piontkovsky (2004) highlights the emergence of integrated probation and correctional services in Scandinavian countries, where prison and probation systems operate under a unified administrative framework.

The role of volunteers in probation supervision has been widely studied in both academic and policy literature. In Japan, for example, over 50,000 volunteers assist in probation supervision, a practice that aligns with the country's collectivist approach to criminal rehabilitation. Scholars such as Uzda (1989) and Geta (2004) have analyzed how this model enhances community involvement and reduces the administrative burden on the state. Similar approaches have been observed in the Netherlands and Sweden, where civil society organizations play a critical role in probationary oversight.

In post-Soviet states, the development of probation services remains an ongoing challenge. The work of Shamsunov (2016) highlights the absence of a structured post-penitentiary support system in Russia, emphasizing that a lack of formal rehabilitation programs contributes to high recidivism rates. Similarly, Khutorskoy (2015) argues that the Russian penal system lacks a coherent probation framework, proposing that probation officers should receive specialized training in social work, psychology, and criminal justice to enhance their effectiveness.

Despite these variations, global trends indicate a gradual shift toward a rehabilitative probation model, with an emphasis on risk assessment, social support, and community-based supervision. Kazakhstan's efforts to establish a probation service can greatly benefit from international best practices, particularly those emphasizing multi-disciplinary teams, social reintegration programs, and community engagement.

Main provisions

The structural organization of probation services across European and other international jurisdictions exhibits notable variations, often differing primarily in terms of administrative oversight. In several countries, including the United Kingdom, Denmark, Japan, Finland, Norway, Latvia, the

Czech Republic, and Estonia, probation services fall under the jurisdiction of the Ministry of Justice. Conversely, in nations such as the United States, Germany, and Hungary, the judiciary assumes direct control over probation administration. In the Netherlands, oversight responsibilities rest with the prosecutor's office, while in Sweden, the probation system operates under the prison administration. A distinct approach is observed in Singapore, where probation services are managed by the Department of the Ministry of Social Development and Sports, reflecting a broader emphasis on social rehabilitation rather than purely legal supervision [2, p. 46].

In the majority of countries, probation services serve as an intermediary between the justice system and the broader community, facilitating the reintegration of offenders while maintaining public safety. Importantly, these services operate independently of prison administration, ensuring a distinct separation between custodial and non-custodial measures.

Probation units engage in a range of rehabilitative and supervisory functions, including: providing assistance in securing housing, employment, and medical care for individuals under supervision; monitoring compliance with probation conditions, which may involve verifying the individual's presence at their residence, workplace, or educational institution and ensuring they avoid restricted locations.

Across Europe, the United States, and Japan, probation practices are primarily designed to prevent reoffending by fostering social reintegration and ensuring adherence to legal and behavioral expectations. This preventative approach is widely supported by key social institutions, including schools, municipalities, and non-governmental organizations, which play a crucial role in facilitating the successful rehabilitation of individuals on probation.

A comparative analysis of international probation systems suggests that probation personnel should primarily consist of specialists with backgrounds in social work, psychology, and rehabilitation, rather than exclusively legal professionals. This perspective aligns with global best practices, as reflected in several international legal frameworks, which emphasize the importance of social expertise in probation administration.

Results and discussion

In many European Union countries, the probation workforce primarily comprises civilian public servants rather than law enforcement officers. These personnel typically do not wear uniforms, reinforcing the rehabilitative rather than punitive nature of probation. Additionally, probation service staff are categorized into different roles, including administrative personnel, case managers, and field officers, with each group assigned specific responsibilities tailored to the needs of individuals under supervision. This functional differentiation ensures a comprehensive and effective probation system, adaptable to the diverse challenges associated with offender reintegration [3].

A distinctive characteristic of probation systems in Western countries is the availability of legal and institutional support mechanisms for individuals under supervision. If a probationer requires assistance or encounters difficulties, they have the right to seek intervention from the judiciary or an Ombudsman. This practice is well-established in Hungary, Catalonia, the Czech Republic, Denmark, Lithuania, Latvia, Luxembourg, and Portugal, where individuals on probation can directly petition the courts or a designated Ombudsman for assistance. Similarly, in countries such as the United Kingdom, Finland, Hungary, Sweden, Poland, and France, specialized prison or human rights Ombudsmen oversee probation-related concerns, ensuring that probationers receive necessary legal and social support. To fulfill this role effectively, the Ombudsman must possess adequate resources and institutional authority to address grievances and facilitate appropriate interventions.

The evolution of probation systems in Europe continues to be shaped by innovative policies and reforms, driven by the necessity to streamline training programs, enhance interdepartmental coordination, and integrate probation services within broader penal and rehabilitative frameworks. A key aspect of this progress is the harmonization of probation training with prison system reforms, ensuring a cohesive approach to offender management.

Furthermore, contemporary research on probation practices is actively contributing to policy refinement, particularly in the context of cross-border probation measures within the European Union. These initiatives seek to facilitate the transfer and supervision of probationers across member states,

aligning with the EU's broader objectives of judicial cooperation and offender rehabilitation at a transnational level [4].

The delegation of social reintegration responsibilities to probation authorities has become an established international practice. From an institutional perspective, probation services may operate under various governmental departments, depending on the jurisdiction. In many countries, they fall under the Ministry of Internal Affairs or the Ministry of Justice, while in the Czech Republic, for instance, they are administered by the judiciary [5]. In Western Europe, probation services have undergone decades of institutional development, evolving into structured social service entities rather than militarized law enforcement agencies. Their organizational framework closely resembles that of municipal public service bodies, emphasizing a rehabilitative rather than punitive approach [6].

A noteworthy example is the Moldovan Probation Service, which was established in 2009 and has been granted extensive jurisdiction over probationary functions. The service operates through 42 territorial offices, employing 169 officers, along with a Central Probation Office staffed by 31 personnel. The caseload per officer ranges between 30 and 70 individuals, which significantly impacts the efficiency of supervision and rehabilitation efforts [7]. The legal framework for Moldova's probation system is defined by the Law on Probation, enacted on February 14, 2008. Under this legislation, probation services are responsible for monitoring individuals released from incarceration, facilitating their reintegration into society, and implementing measures to prevent recidivism.

Despite its formal institutionalization, the Moldovan probation system faces several critical shortcomings, which impede its operational effectiveness. The first major challenge is a deficit of qualified personnel, as there is a shortage of adequately trained professionals within the system. Many probation officers lack specialized expertise in rehabilitation and reintegration, and a significant portion of employees have backgrounds in law enforcement, which may limit their capacity to implement socially oriented rehabilitation strategies. Additionally, the scarcity of psychologists further diminishes the effectiveness of individualized rehabilitation programs.

Another key issue is weak institutional collaboration, particularly in the interaction between probation services, law enforcement agencies, and local governments. Inefficiencies in case management arise due to poor coordination between internal affairs bodies and probation offices, negatively impacting the continuity of supervision and post-incarceration support.

The probation system also suffers from structural and organizational deficiencies. There is an absence of clear regulatory frameworks and procedural guidelines governing the operation of probation services. Additionally, there is a limited availability of specialized training programs for probation officers, hindering professional development. Furthermore, there are insufficient rehabilitation programs for both adults and juveniles, restricting the scope of interventions aimed at reducing recidivism. Inadequate cooperation between probation authorities, local governments, social welfare agencies, and non-governmental organizations leads to fragmented service delivery. Moreover, the lack of dedicated facilities for working with minors is a significant concern for youth-specific rehabilitation efforts [8].

Finally, resource constraints pose a major barrier to the effective functioning of the probation system. Chronic underfunding significantly limits the scope and quality of probation services, with probation offices lacking essential resources such as transportation, office infrastructure, and adequate salaries for staff. These systemic deficiencies underscore the urgent need for policy reforms, increased investment in personnel training, and enhanced interagency collaboration to strengthen the efficacy of probation services and improve outcomes for individuals under supervision.

The Latvian Probation Service, established in 2003, operates under the jurisdiction of the Ministry of Justice and is regulated by the Law on the State Probation Service. As outlined in Article 6 of the law, its core responsibilities include: developing behavioral correction programs, preparing pre-trial reports for supervised individuals, implementing non-custodial punishments, monitoring probationers and parolees, and providing social assistance.

In Finland, the Criminal Penalties Agency has been functioning since August 2001 as part of the Criminal Policy Department of the Ministry of Justice. Among its subdivisions is the Federal Service for Criminal Supervision, which primarily focuses on offender re-socialization and the execution of non-custodial sentences [9].

Denmark established a state probation service in 1973, integrating the prison and criminal supervision services into a unified system. Notably, approximately 95% of surveillance inspectors are professional social workers trained in social policy, sociology, psychology, social security law, civil law, criminal law, criminology, and medicine [9].

In Estonia, the State Service for Criminal Supervision was introduced in May 1998 within the Ministry of Justice. By 2000, employment in the service became restricted to individuals holding higher education degrees, predominantly in social pedagogy and social work. Since September 2001, specialized probation training programs have been incorporated into educational institutions, ensuring a professionalized probation workforce. The probation service in Estonia is fully integrated into the judicial system [10].

In Sweden, a Unified Prison and Probation Service has been in operation since 1998. The country has a well-established practice of involving volunteers in probation supervision, which allows full-time inspectors to focus on high-risk offenders. The average caseload per inspector is approximately 25 probationers.

In Germany, probation has been part of the Criminal Code since 1953. During the probation period, individuals are supervised by a probation officer known as an “assistant probation judge.” The officer conducts regular meetings with the probationer, assesses their challenges, provides necessary assistance, and facilitates rehabilitation programs. Periodic reports on the probationer’s progress and lifestyle are submitted to the court as per judicial directives.

The Netherlands has a long history of probation, with its origins dating back to 1832 as a private initiative. By 1915, probation services were formally incorporated into legislation. The Dutch criminal justice system is relatively lenient, emphasizing conditional sentences and rehabilitative measures. The probation system involves a combination of professional full-time employees and volunteers, including representatives from women’s, youth, and human rights organizations.

In England and Wales, the probation service was initially part of the Home Office from April 2001 to July 2006. Subsequently, the National Offender Management Service (NOMS) was established, replacing the National Probation Service. The 2006 Parliamentary Act on the Treatment of Offenders placed the probation service under the control of the Ministry of Justice. Currently, 42 probation services operate under Probation Boards across England and Wales, employing professionals with backgrounds in law and psychology.

The probation system in the United States is structured across multiple levels, with divisions operating at the state, county, and city levels. In total, approximately 885 probation units function under dual jurisdiction, reporting both to the Administrative Office of the Supreme Court at the federal level and to territorial courts at the state level. This dual subordination ensures coordination between state and federal systems.

A distinctive feature of the U.S. probation system is that probation officers serve dual roles, acting both as law enforcement officers and probation supervisors. This means that in the event of a probation violation, officers have the authority to arrest individuals immediately, without requiring prior judicial approval.

The scope of probation supervision in the U.S. has expanded significantly, with the number of individuals under supervision increasing by 60% over the past decade. The U.S. currently holds the highest incarceration rate globally, with approximately 1.5 million people incarcerated and an additional 4 million individuals under probation supervision.

Scholars, including M.A. Kaluzhina, have critically analyzed the probation system in the U.S., highlighting challenges such as the lack of a uniform legal framework and inconsistencies in probation practices. Despite these limitations, probation has become a widely used criminal sanction. Kaluzhina also notes that many aspects of probation remain ambiguous and subject to debate, despite extensive research by both domestic and international scholars.

The Federal Service for Probation and Pretrial Services is a key institution within the U.S. probation system, tasked with crime prevention at the pretrial stage. This service operates in 93 of the 94 federal judicial districts and supervises individuals released on bail or alternative preventive measures before trial. Each district is overseen by a Chief Probation Officer, who operates with significant autonomy, directly reporting to a federal judge. The Chief Probation Officer is responsible for hiring staff, managing budgets, and overseeing local probation operations.

At the national level, probation services are managed by the Criminal Law Committee of the United States Conference of Judges, which serves as the highest administrative body of the federal judiciary. This committee defines organizational structures, operational standards, recruitment criteria, and functional responsibilities. Decisions made by the committee are implemented through the Administrative Service of Federal District Courts.

At the state level, probation officers are required to meet strict eligibility criteria, including being under the age of 37, holding a bachelor's degree, having prior experience in the justice system, being proficient in computer skills, and passing an FBI background check. Their primary responsibilities involve monitoring individuals under pretrial supervision, ensuring their compliance with legal requirements, and facilitating their re-socialization. This supervision involves regular check-ins, phone calls, interviews with relatives and neighbors, and direct conversations with the probationer.

In some instances, these duties are delegated to assistant probation officers, who collect and analyze personal data to prepare pretrial reports. These reports help judges determine appropriate sentencing decisions, ensuring that individuals receive punishments tailored to prevent recidivism.

Given the large number of incarcerated individuals (approximately 1.5 million), probation units bear a heavy workload. To enhance efficiency, many states and districts have merged probation and parole supervision units, totaling around 6,000 integrated units nationwide. This consolidation reflects the shared objectives of crime prevention and offender reintegration into society [11].

The history of probation in the United States is extensive, and despite variations in organizational structure and departmental jurisdiction across states, probation systems share common principles. Although differences exist, particularly in the appointment and operational frameworks of probation officers, tracing the origins of probation within each state is challenging and often unnecessary. Numerous agencies operate independently within a larger institutional environment, yet they collectively function towards similar objectives [12].

The scope of probation services varies depending on the target population. Some probation departments specialize in working with juveniles, others supervise adult offenders, including pre-trial detainees, while some focus on parolees. Despite these distinctions, the fundamental concept of probation remains widely accepted, with both commonalities and differences in implementation. The Ministry of Justice collects comprehensive data on probation activities, which is subsequently analyzed by research institutions, as many probation agencies lack the resources for independent research and evaluation.

However, the U.S. probation system faces several challenges, particularly in tracking demographic and gender-related statistics of individuals under supervision. For example, even in California, where approximately 350,000 individuals are under probationary control, authorities struggle to maintain accurate demographic data [13]. The subordination of probation services also varies by state, with some departments operating under correctional structures, while others function as independent agencies. The majority of probation officers are municipal employees whose responsibilities include social work, offender employment assistance, and behavioral monitoring [14].

A key area of development in the U.S. probation system is the specialization of probation officers based on offender categories. Enhancing specialized expertise would enable probation officers to work more effectively with specific populations, such as juvenile offenders, drug offenders, or individuals with mental health issues. Establishing interagency information exchange mechanisms could facilitate professional growth and strengthen social support programs [15].

A notable global trend in probation is the extensive involvement of volunteers and community organizations. Public participation plays a significant role in offender rehabilitation, particularly in Western Europe, the U.S., and Japan. In the United States, volunteer participation in probation services has been institutionalized since the 1970s, beginning in Florida. Today, approximately 50,000 volunteers support probation officers nationwide, and in some states, volunteers manage up to 90% of probation-related rehabilitation and re-socialization efforts [16].

Japan's probation system exemplifies a hybrid model that integrates both collectivist and individualistic values. The protective supervision system relies heavily on volunteers, with an average of 50 public assistants per full-time probation officer [17]. Currently, there are approximately 900 government-employed probation officers in Japan, while 50,000 public volunteers contribute to offender supervision and rehabilitation. These volunteers participate in crime prevention programs,

public education campaigns, and community surveillance efforts aimed at promoting societal intolerance towards crime.

Similarly, public assistants play an essential role in the probation systems of the Netherlands, Denmark, Sweden, and other European countries, where volunteer-driven rehabilitation models have demonstrated effectiveness in offender reintegration.

In contrast, Russia does not currently have an institutionalized probation system within its penitentiary framework. However, there is ongoing debate regarding the creation of a national probation service capable of overseeing non-custodial sentences and post-incarceration social adaptation. Research by Shamsunov highlights the lack of post-penitentiary support mechanisms for former convicts in Russia. Each year, hundreds of thousands of individuals are released from correctional institutions, with a significant proportion classified as high-risk offenders. The absence of a state-regulated rehabilitation mechanism undermines the protection of their legal rights and social reintegration prospects, raising concerns about recidivism and public safety.

N.B. Khutorskoy, drawing on international experiences in non-custodial sentencing, advocates for expanding the role of penal institutions in Russia by introducing legislative changes to the Regulations on Penal Enforcement Inspections. He suggests that these inspections should take on additional responsibilities, such as conducting preliminary social assessments of offenders, preparing social reports for courts, and supervising individuals on parole. To strengthen the probation system, he emphasizes the need for specialized training for future probation officers, proposing the development of academic programs at institutions like the Russian Institute of Penal Enforcement (RIPE), its Tomsk branch, and the Samara Law Institute. These programs would encompass subjects including law, psychology, pedagogy, sociology, medicine, and comparative studies of foreign probation services. Additionally, he calls for cooperation with the Ministry of Education to introduce probation training departments in pedagogical and legal universities, involve experienced professionals from the penitentiary system in teaching, and establish structured initial and advanced training courses for probation officers through the Ministry of Justice's higher education institutions.

There are, however, differing perspectives on probation in Russia. A.S. Gabaraev and A.V. Novikov argue that Russia currently lacks a probation service equivalent to those in other countries. While the Criminal Executive Inspections of the Federal Penitentiary Service are responsible for enforcing non-custodial sentences and supervising individuals under house arrest, some experts contend that these agencies do not fulfill the core functions of foreign probation services, particularly in terms of social adaptation and rehabilitation. This discrepancy is attributed to economic and social constraints that limit the full implementation of international legal norms within the Russian penal system. Although the establishment of a dedicated probation service is widely acknowledged as necessary, experts warn that it should not merely involve renaming existing structures. Instead, probation should be organized as an independent entity with the capacity to manage its own resources and focus on the social reintegration of offenders.

V.A. Utkin takes a more pragmatic stance, asserting that Russia does not require a separate probation service because many probation-like functions already exist within the Criminal Executive Inspections. He highlights that as of 2016, there were 2,488 such units across the country, employing 10,444 staff members and supervising 302,233 individuals. Given this existing infrastructure, he argues that rather than creating a new system, it would be more effective to expand the range of probationary measures within the current framework, gradually strengthening its personnel, organizational capabilities, and material resources.

According to Utkin, improving probation in Russia requires a methodical approach based on several key principles. First, reforms should go beyond bureaucratic rebranding, focusing instead on the introduction of evidence-based probation technologies that have been tested through experimental application. Second, reforms must be grounded in the realities of crime trends and recidivism rates, prioritizing practical alternative sentencing measures that effectively reduce reoffending. Third, a step-by-step roadmap should be developed for implementing relevant aspects of the European Probation Rules within the Russian penal system, avoiding the wholesale adoption of foreign models that may not align with Russia's socio-economic conditions. Fourth, particular attention should be paid to high-risk offenders, with an emphasis on individualized electronic monitoring for those serving non-custodial sentences, ensuring an appropriate balance between supervision and rehabilitation. Finally, considering that social protection falls under the joint jurisdiction of federal and regional authorities,

efforts should be intensified to establish a legal framework for post-incarceration social assistance. This would include defining minimum federal standards for reintegration services and encouraging regional governments to adopt model laws tailored to local needs.

Ultimately, the question remains whether Russia should establish an entirely new probation service or refine and strengthen its existing institutions to incorporate probation functions more effectively. By enhancing collaboration between the penal enforcement system, social welfare agencies, local governments, and non-governmental organizations, Russia could develop a model that aligns with international best practices while addressing its unique challenges and constraints.

In the Russian Federation, during the transformation of penal institutions into a probation-based system, significant attention is given to the continuous professional development of penitentiary staff. The enhancement of professional qualifications is considered a key priority, ensuring that employees acquire the necessary skills to fulfill their roles effectively. This requirement is formally outlined in Order No. 169 of the Ministry of Justice of the Russian Federation, dated August 27, 2012, which regulates the professional training of personnel in the criminal executive system. The order emphasizes that the primary goal of such training is to develop and continuously improve employees' professional knowledge, competencies, and practical skills required for their duties within the penal system.

For an effective probation system, it is necessary to establish regulatory frameworks governing the interaction between penitentiary institutions, law enforcement agencies, and local self-government bodies. Such measures would facilitate a more efficient response to probation violations, particularly through the implementation of electronic monitoring. However, this shift also underscores the need for specialized training in electronic monitoring technologies and information security, as personnel must be adequately prepared to manage and operate these technical systems.

The necessity of these reforms is evident, as the successful enforcement of criminal penalties – including non-custodial sentences – depends not only on the availability of legal, economic, and material resources but also on the professional competence, moral integrity, and legal culture of staff responsible for executing sentences. V.A. Ponkratov, in his research on practice-oriented training for penitentiary personnel, highlights the importance of lifelong education, arguing that continuous learning and professional development are essential for bridging knowledge gaps and enhancing skills in the ever-evolving penal system. In modern conditions, penitentiary staff must be able to adapt to new challenges, acquire updated knowledge, and apply it effectively in their professional activities.

Although this study does not aim to comprehensively analyze all probation systems worldwide, a comparative examination suggests that successful probation models in both developed and emerging legal systems emphasize civil society involvement while reducing the reliance on traditional law enforcement measures for offender rehabilitation and re-socialization. Probation is a progressive alternative to conventional punitive measures, allowing societies to address less serious offenses through rehabilitation-focused interventions rather than incarceration. This approach minimizes societal and financial costs while effectively reducing recidivism rates.

Conclusion

Kazakhstan, like other post-Soviet states, is actively exploring the implementation of a national probation system and can benefit from the lessons learned in foreign jurisdictions. The adaptation of international best practices can significantly enhance the efficiency and effectiveness of Kazakhstan's penal correction system. Foreign experts advising on the introduction of probation in Kazakhstan emphasize several critical factors related to probation officer training and institutional organization.

First, a probation officer's role extends beyond supervision and control. They must be trained in social work, communication, and counseling to ensure they can effectively engage with offenders, support their reintegration into society, and prevent recidivism. Unlike law enforcement officers, probation personnel should specialize in social rehabilitation, helping individuals transition away from criminal behavior.

Second, a well-functioning probation system requires financial and infrastructural resources. This includes adequate funding for operational expenses, as well as access to office spaces, transportation, communication tools, and administrative equipment. A well-resourced probation service ensures transparency, accessibility, and efficiency, allowing it to fulfill its role effectively.

Third, strengthening the professional identity of probation officers and integrating probation services with the prison system is crucial. Establishing stronger institutional connections between prison personnel and probation officers can improve case management and offender transition processes. This can be achieved through joint training programs and shared educational facilities, fostering better coordination between both institutions.

These foundational principles represent key directions for the implementation of a probation system in Kazakhstan and other post-Soviet states. By integrating international experience, strengthening professional training, ensuring financial sustainability, and fostering collaboration between correctional institutions and probation services, these countries can build effective, socially-oriented probation systems that reduce incarceration rates while prioritizing rehabilitation and reintegration.

REFERENCES

- 1 Abaturov A.I. Retrospective analysis of post-penitentiary support in Europe. Astana, 2016.
- 2 Accurev A.S. Some issues of improving the activities of the Committee of criminal – Executive system of the Ministry of justice of the Republic of Kazakhstan // Young scientist. 2011, no. 3, vol. 2, pp. 46–49.
- 3 Support for judicial and legal reform in the Republic of Kazakhstan. 2017. URL: <http://pandia.org/text/78/045/25561-28.php>
- 4 The probation system in the Czech Republic // Juvenal justice issues. 2009. No. 2. P. 27–31.
- 5 Zubarev S.I. Organization of execution of criminal punishments without isolation of the convicted person from society in foreign countries // Bulletin of the Institute: crime, punishment, correction. 2011, no. 18, p. 66.
- 6 Grosup O. Conditional watch. 2012. URL: <http://www.kommersant.md/node/10488>
- 7 Law of the Republic of Moldova // Monitorul Oficial. 2008. February 20.
- 8 Review of the legislation of the Scandinavian and Baltic countries on the probation service (criminal supervision). Series “Human Rights”. St. Petersburg, 2005.
- 9 Federal Probation and Pretrial Officers Association. 2014. URL: <http://www.fppoa.org://www.fppoa.org/> (accessed: 12.02.2014)
- 10 Probation in the United States. J. Petersila. 1998. P. 32.
- 11 Kalugina M.A. Peculiarities of functioning of the probation service in the United States. 2014.
- 12 Nagorny R.V. Legal and organizational bases of personnel support for the activities of the penitentiary system of the Ministry of Justice of the Russian Federation. Moscow, 2003, p. 25.
- 13 Timashev N.S. Conditional conviction. M., 1914. URL: http://modernlib.ru/books/ns_timashev/uslovnoe_osuzhdenie/
- 14 Struchkov N.A. Legislation on the execution of criminal punishment in foreign socialist countries. M.: Academy of the USSR Ministry of Internal Affairs, 1978, p. 86.
- 15 Uzda K. Criminality and criminology in modern Japan. Moscow: Progress, 1989. 256 p. URL: http://www.juristlib.ru/book_6344.html
- 16 Geta M.R. Probation in the criminal law of foreign countries. Ust-Kamenogorsk, 2004, p. 51.
- 17 Khutorsky N.B. Organization and activity of the probation service abroad // Analytical review. Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Moscow. 2015.

ШНАРБАЕВ Б.К.,*¹

з.ғ.д., профессор.

*e-mail: Shnarbaev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8064-8744

¹Челябі мемлекеттік университетінің

Қостанай филиалы

Қостанай қ., Қазақстан

АЛЫС ЖӘНЕ ЖАҚЫН ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ПРОБАЦИЯ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Пробация жазалаудың балама шешімі болып табылады және әлі де жетілдірілуде, бұл қоғамға аз шығынмен салыстырмалы түрде аз ауыр қылмыстардың алдын алуға мүмкіндік береді. Іздеу күйінде Қазақстан да бар,

шет елдерде пробацияны іске асыру бойынша тәжірибе Қазақстанда және басқа посткеңестік мемлекеттерде талап етілуі тиіс. Алыс және жақын шет елдердің тәжірибесін пайдалана отырып, отандық пробация қызметін қалыптастыру мүмкіндіктері ашылады және бұл ел ҚАЖ қызметінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Тірек сөздер: пробация, халықаралық тәжірибе, ерікті көмекшілер, қылмыс, тиімділік, саясат, мониторинг.

ШНАРБАЕВ Б.К.,*¹

д.ю.н., профессор.

*e-mail: Shnarbaev@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8064-8744

¹Костанайский филиал Челябинского
государственного университета,
г. Костанай, Казахстан

ОПЫТ ПРОБАЦИИ СТРАН ДАЛЬНОГО И БЛИЖНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ

Аннотация

Пробация является альтернативным решением наказанию и все еще совершенствуется, она позволяет обществу предотвращать относительно менее тяжкие преступления с минимальными потерями. В состоянии поиска находится и Казахстан. Опыт по реализации пробации в зарубежных странах должен быть востребован в Казахстане и в других постсоветских государствах. Используя опыт стран дальнего и ближнего зарубежья, раскрываются возможности формирования отечественной службы пробации, и это способствует повышению эффективности деятельности УИС страны.

Ключевые слова: пробация, международный опыт, добровольные помощники, преступность, эффективность, политика, мониторинг.

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed **12** pages.

IRSTI, **UDC** and **JEL** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the *sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **key words** (5-7 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 5-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short abstract (150-200 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, key words, introduction, main provisions, materials and methods, literature review, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the article must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e - mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 1A, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Editorial board

EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **12 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **FTAMI, ӘОК** және **JEL** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (5–7 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстінгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 5-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавитте (**транслитерация** - [http:// www.translit.ru](http://www.translit.ru)) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **андатпа** (150–200 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, негізгі ережелер, материалдар мен әдістер, әдебиетке шолу, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Мақала мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайындайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16Аа, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Редакциялық алқа

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **12** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ, УДК и JEL**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (5–7 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 5–15 наименований. Литература, представленная на кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должна быть **аннотация** (150–200 слов, 14 кегль) на трех языках, в которой указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, основные положения, материалы и методы, литературный обзор, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), литература, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст статьи должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Редакционная коллегия

**EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
(ESJL)**

**Scientific and practical journal
№ 2(7) 2024**

Computer layout: Zhuikova M.A.
Proofreader: Skuratova I.M.

Signed to the press on 21.06.2024
Offset paper No. 1,62 x 84/16. Density 80g/m².
Conditional printed sheets 9,5 Conditional publishing sheets 9,9
Circulation 500 copies
Order No. 9

Editorial Office address:
The original layout was prepared by the editorial and
publishing Department of Turan University

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.